

LOs handlingsprogram 2025–2029

vedtatt på LOs 36. ordinære kongress,
5. til 9. mai 2025

Innhold

1.	Den norske modellen	2
1.1	Målene for den norske modellen	2
1.2	Virkemidlene i den norske modellen	3
1.3	Den norske modellens evne til å håndtere utfordringer	9
1.4	Norge i verden	10
2.	Hvem vi er, og hva vi er til for	14
2.1	Arbeidsfolks stemme i samfunnet – og på arbeidsplassene	14
2.2	Likestilling, inkludering, mangfold	14
2.3	Styrke gjennom antall	15
2.4	Styrke gjennom bredde og samhold	16
2.5	Tillitsvalgte	16
2.6	LO lokalt og regionalt	17
2.7	Ungdom og student	17
2.8	Fagligpolitisk samarbeid	18
2.9	Informasjonsarbeid og kunnskapsspredning	18
2.10	LOfavør	18
2.11	Tariffpolitikken	19
3.	Strategiske satsingsområder	21
3.1	Trygt arbeidsliv for alle	21
3.2	Inkludering i arbeidslivet	26
3.3	Rettferdig grønt skifte	28
3.4	Et rettferdig pensjonssystem	33
3.5	Styrke kvinners økonomiske frihet	36
3.6	Livslang læring	38
3.7	Offentlig velferd	42
3.8	Sterkere totalberedskap	44
3.9	Internasjonal demokratibyggning	47
3.10	Styrke den demokratiske deltakelsen	49
3.11	Ungdom og organisert arbeidsliv	51

1. Den norske modellen

Arbeiderbevegelsen skal arbeide for et likestilt og rettferdig samfunn der alle kan leve trygge og gode liv. Arbeiderbevegelsen skal være drivkraften med klare mål for samfunnsorganiseringen, og virkemidler som gjør det mulig å nå disse målene. Det organiserte arbeidslivet, med frontfagsmodellen som grunnlag for den samordnede lønnsdannelsen, utgjør selve kjernen i den norske modellen.

Arbeiderbevegelsen forsto tidlig at vi måtte ha både faglig styrke og politisk innflytelse for å påvirke samfunnet og arbeidslivet til det beste for medlemmene. Det er gjennom den faglige styrken basert på høy organisasjonsgrad og streikeretten vi kan koordinere lønnsdannelsen og forhandle tariffavtaler. Samtidig trengs den politiske innflytelsen for å kjempe fram viktige samfunnsreformer, en aktiv fordelingspolitikk, gode, universelle velferdsordninger, et sterkt arbeidsmiljøregelverk og rammevilkår som legger til rette for å utvikle og trygge arbeidsplassene. Det faglige og politiske arbeidet er gjensidig avhengig av hverandre. Det er gjennom styrken i arbeidslivet vi får politisk innflytelse, og de politiske gjennomslagene våre bidrar til bedre arbeidsvilkår for alle.

Selv om den norske modellen har bidratt til å utvikle Norge i mer enn et halvt århundre, er den ikke statisk. Den endrer både form og innhold etter utfordringene den møter. Den norske modellen bygger ikke på å fjerne interessemotsetninger i samfunnet, men på å etablere mekanismer for å finne kompromisser og felles løsninger. Gjennom å bygge tillit mellom befolkningen og institusjonene har modellen bidratt til å redusere interessemotsetningene i det norske samfunnet. Den tilliten baserer seg blant annet på at folk opplever at deres interesser ivaretas, og derfor står LO imot et press for økt makt og rikdom til noen få på bekostning av flertallet, og derfor tar vi kampen mot arbeidsledighet, angrep på faglige rettigheter og svekkelser av velferdsstaten.

Det er ingen selvfølge at den norske modellen vil bestå. Den kan utfordres politisk av krefter som vil svekke fagbevegelsen og det organiserte arbeidslivets rolle. Den kan også utfordres gjennom endringer i arbeidslivet som svekker fellesskapet på arbeidsplassene. For å sikre modellen kreves enighet om målene og virkemidlene og en forståelse av sammenhengen mellom disse. Det krever at LO og resten av arbeiderbevegelsen har kraft og vilje til å sette den norske modellen i førersetet for politikken. LO ser det som sin viktigste samfunnspolitiske oppgave å styrke, forsvare og utvikle den norske modellen for på den måten ivareta arbeidstakernes interesser.

1.1 Målene for den norske modellen

Den norske modellen bygger på tre grunnleggende målsettinger som alle er mulige å oppnå gjennom en tilpasning av virkemidlene.

Mål nummer en: Arbeid til alle

Et arbeid å gå til og en lønn å leve av er grunnleggende menneskerettigheter og har stor verdi for den enkeltes liv. Arbeid er grunnlag for inntekt og økonomisk frihet, men også viktig for sosial tilhørighet, for mulighetene til innflytelse, læring, utvikling og helse. Forutsetningen for å realisere dette er et mer inkluderende og tilrettelagt arbeidsliv med rom også for dem som ikke har hundre prosent arbeidskapasitet.

Arbeid til alle er også viktig for å få til en god samfunnsutvikling. Den norske modellen er avhengig av høy sysselsetting for å være bærekraftig. Uten nok folk i arbeid kan vi ikke finansiere velferdssystemet.

For arbeiderbevegelsen er full sysselsetting en konkret og oppnåelig ambisjon, slik at alle arbeidsføre mennesker skal kunne livnære seg av eget arbeid. Samtidig skal alle som av ulike grunner ikke er arbeidsføre, også kunne leve gode liv. Den koordinerte lønnsdannelsen er en forutsetning for at ambisjonen om full sysselsetting er mulig, og gjør at finanspolitikken og pengepolitikken også kan innrettes med full sysselsetting som hovedmål.

Mål nummer to: Høy verdiskaping

Verdiskaping skjer når mennesker arbeider, alene eller i fellesskap, og med naturressurser og kapital som innsatsfaktorer. Det produseres varer og tjenester som har verdi for andre mennesker. Verdiskaping foregår i alle sektorer, både offentlig og privat, og i alle bransjer. Hvorvidt arbeidet betales for over skatteseddelen, mellom aktører i et marked, eller om det er ubetalt, er ikke avgjørende for om arbeidet som gjøres, skaper verdier.

Fordi arbeid er en knapp ressurs i ethvert samfunn, er det nødvendig å bruke denne ressursen mest mulig effektivt. Dette innebærer at vi som samfunn må prioritere arbeidskraft på en måte som ikke bare sikrer produktivitet, men reell bærekraft. Flest mulig må settes i stand til å delta i verdiskapingen i en så stor del av livet som mulig. Dette stiller krav til sosialpolitikken, helsepolitikken, arbeidsmarkedspolitikken, kompetansepolitikken og den økonomiske politikken. Målet om høy verdiskaping henger derfor tett sammen med målet om arbeid til alle.

Høy og stigende verdiskaping er bare mulig dersom vi lykkes i å øke produktiviteten. Det forutsetter et lærende arbeidsliv der arbeidstakernes kompetanse hele tiden øker, og der vi arbeider systematisk for å styrke kompetansemiljøene i virksomhetene. Det forutsetter at faste, hele og trygge stillinger er normen i arbeidslivet. Det gir det beste grunnlaget for kompetanseutvikling og partssamarbeid på arbeidsplassene.

Mål nummer tre: Rettferdig fordeling

LOs visjon er et samfunn der alle har samme verdi og kan leve frie og gode liv. Da må makt og ressurser være rettferdig fordelt, men også goder og byrder. Slik bygger vi et samfunn preget av høy grad av tillit, lavt konfliktnivå og stor personlig frihet for enkeltmenneskene. Et slikt samfunn er bedre egnet for verdiskaping enn samfunn med større forskjeller.

Lønnsdannelsen og det kollektive forhandlingssystemet er den viktigste fordelingsmekanismen i samfunnet. Den avgjør balansen mellom arbeid og kapital og sikrer at rammene for lønnsveksten er lik i alle sektorer og bransjer. Fordelingen som skjer gjennom lønn, må samtidig støttes opp av fordeling via skattesystemet og fordeling gjennom velferdstjenestene og offentlige overføringer. Også fastsettelse av ytelser og utdannings- og kompetansepolitikken som gir like muligheter til livslang læring, er viktige fordelingsmekanismer.

1.2 Virkemidlene i den norske modellen

Den norske modellen er en måte å organisere arbeidsliv, lønnsdanning, velferdsordninger og økonomisk styring på som sikrer at full sysselsetting, høy verdiskaping og rettferdig fordeling er mulig på samme tid. Den bidrar til at dette kan opprettholdes i tider med skiftende rammebetingelser, som teknologi, migrasjon, klima og demografi. Det er en modell for å skape og å dele. Målene vi har satt for det norske samfunnet, kan bare nås dersom vi har de nødvendige virkemidlene.

Modellen benytter seg både av topartssamarbeidet gjennom samarbeid og forhandlinger mellom partene i arbeidslivet og av trepartssamarbeidet der myndighetene også deltar. På denne måten oppnår vi et høyt tillitsnivå i samfunnet, som er verdifullt i seg selv, og som bidrar ytterligere til å nå samfunnsmålene vi har satt oss.

I modellen ligger landsomfattende tariffavtaler, et høyt lønnsnivå og rettferdige velferds- og inntektssikringsordninger. Dette motvirker dumping av lønns- og arbeidsvilkår og bidrar til at arbeids- og næringsliv investerer i ny og bedre teknologi, kunnskap og organisering. Slik har vi

bygget et samfunn som er et av de mest tilpasningsdyktige, omstillingsvennlige, rettferdige og produktive i verden.

Den norske modellen bygger på tre pilarer:

Organisert arbeidsliv: en koordinert lønnsdannelse forankret i et godt organisert arbeidsliv med sterke og representative organisasjoner

Ansvarlig økonomisk styring: demokratisk kontroll over og ansvarlig styring av økonomien sterkt rettet inn mot målet om full sysselsetting

En sterk velferdsstat: en sterk, fellesfinansiert velferdsstat

Dette understøttes også av andre politikkområder, som innrettes med tanke på høy sysselsetting, høy verdiskaping og rettferdig fordeling.

Organisert arbeidsliv

Det er det organiserte arbeidslivet og den koordinerte lønnsdannelsen som er grunnlaget for den norske modellens virkemåte. Bare gjennom en koordinert lønnsdannelse er vi i stand til å sikre full sysselsetting, høy verdiskaping og rettferdig fordeling på samme tid. I samfunn som mangler den koordinerte lønnsdannelsen, slår dette som regel ut i høyere ledighet, ofte også med lavere verdiskaping og større forskjeller. Det skyldes at arbeidsledighet blir brukt som verktøy i den økonomiske politikken for å hindre lønns- og prisspiraler.

Den koordinerte lønnsdannelsen er samtidig bare mulig å ivareta dersom organisasjonsgraden og tariffdekningen er høy, og når den understøttes av sterke institusjoner på nasjonalt nivå. For LO er det derfor en viktig oppgave å øke organisasjonsgraden i norsk arbeidsliv og å opprette flere tariffavtaler. Dette forutsetter klare partsforhold i arbeidslivet, der det er tydelig hvem som er arbeidsgiver, og hvem som er arbeidstaker. Forretningsmodeller som har til hensikt å unndra seg arbeidsgiveransvaret, utfordrer den norske modellen. LO jobber systematisk mot en slik utvikling.

Samtidig arbeider LO for å opprettholde og styrke institusjonene som understøtter arbeidslivspilaren i den norske modellen. Dette omfatter Arbeidsretten, Riksmekleren, Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) og Regjeringens kontaktutvalg, men også mer uformelle, tillitsbaserte arenaer for dialog og samarbeid.

Frontfagsmodellen

Frontfagsmodellen er det viktigste elementet i arbeidslivspilaren. Den innebærer at konkurranseutsatte næringer forhandler først og setter normen for de andre oppgjørene. På denne måten løsrives lønnsveksten fra etterspørselen i lokale arbeidsmarkeder og knyttes i stedet til bedriftenes lønnsevne. Dermed unngår man skadelige lønns- og prisspiraler. Dette muliggjør i sin tur bruk av finans- og pengepolitikken til å holde arbeidsledigheten lav, uten høy prisvekst og tap av konkurranseevne.

Frontfagsmodellen ivaretar konkurranseutsatte næringer, bidrar til fordeling både mellom arbeid og kapital og mellom yrkesgrupper, støtter opp under samfunnsøkonomien og bremser arbeidsledigheten. Frontfagsmodellen innebærer at det er lønnsevnen i konkurranseutsatte næringer som må sette rammene for hele arbeidslivet, dersom målene om full sysselsetting, rettferdig fordeling og høy verdiskaping skal nås. Frontfagsmodellen er ikke til hinder for at det kan gis kompensasjon til grupper som systematisk og over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.

Fordeling gjennom lønn

Lønn skal avtales mellom partene i tariffoppgjør gjennom frie forhandlinger. Lønnsdannelsen og det kollektive forhandlingssystemet er den viktigste fordelingsmekanismen i samfunnet. Den avgjør balansen mellom arbeid og kapital, sikrer inntekten for arbeidstakerne og påvirker sysselsetting og arbeidsledighet på en avgjørende måte.

Den kollektive lønnsdannelsen gir mindre lønnsforskjeller enn det en mer markedsbestemt lønnsdannelse ville gi. Den gjør det mulig å løfte de lavest lønte og å arbeide for likelønn mellom kjønnene. Samtidig er frontfagsmodellen orientert mot å styrke næringslivets konkurranseevne og sikre full sysselsetting. Arbeid til alle bidrar i seg selv til mindre forskjeller.

En samordnet lønnsdannelse gjør det også mulig å bruke tariffoppgjørene til å gjennomføre eller understøtte sosiale reformer i samfunnet. Koordineringen som skjer gjennom forhandlingene, legger også grunnlaget for å sikre at framforhandlede rettigheter og goder kan gjøres gjeldende for arbeidstakere i sektorer som har et svakere utgangspunkt for forhandlinger.

Oppslutningen om en samordnet lønnsdannelse utfordres dersom bonuser og topplederlønningene øker mer enn andre lønninger. LO vil derfor jobbe for at lønnsveksten blant ledere og andre som ikke er omfattet av den kollektive lønnsdannelsen, ikke skal være høyere enn for vanlige arbeidstakere. Oppslutningen om en samordnet lønnsdannelse utfordres også hvis balansen mellom arbeid og kapital forskyves i eiernes favør.

Den norske mikromodellen

Med utgangspunkt i systemet for lønnsdannelse kan sterke arbeidslivsparter også bidra til å løse andre utfordringer på både virksomhets- og samfunnsnivå. Lokalt samarbeider partene om omstillinger, implementering av ny teknologi og kompetanseheving. Partssamarbeidet på arbeidsplassene er også rammen for lokale lønnsforhandlinger. Dette kalles den norske mikromodellen. For at denne skal fungere godt, trengs det en jevn maktbalanse der begge parter forplikter seg. Det krever høy organisasjonsgrad og aktive klubber og tillitsvalgte med sterke fagforeninger og landsomfattende tariffavtaler i ryggen.

Trepartssamarbeid på samfunnsnivå

Trepartssamarbeid på samfunnsnivå er en viktig kanal for å nå LOs mål. Når arbeidslivets parter trekkes med i reformarbeid og omstillingsprosesser, blir det mulig å utforme gode løsninger for hele samfunnet og å sette disse ut i livet. Hvis samfunnsstyring og reformarbeid skal ha legitimitet i befolkningen, forutsetter dette at finans- og pengepolitikken rettes inn for å sikre full sysselsetting og rettferdig fordeling.

LO skal være en konstruktiv partner både for arbeidsgiverne og myndighetene, uavhengig av politisk flertall. Vi vil bidra til reformer som kan understøtte målene om full sysselsetting, høy verdiskaping og rettferdig fordeling innenfor rammene av et organisert arbeidsliv, ansvarlig økonomisk styring og en sterk, fellesfinansiert velferdsstat.

Bærekraftarbeid på den enkelte arbeidsplass må foregå gjennom bestemmelsene i tariffavtalene. Partene i arbeidslivet må sammen sørge for at arbeidsgivere og arbeidstakere får økt kompetanse om miljø og bærekraft, og bidra til nødvendige omstillinger i grønn retning. Flere arbeidsgivere må forpliktes i bærekraftarbeidet gjennom tariffavtalene.

Faglige rettigheter

Arbeiderbevegelsen har bidratt til å bygge det arbeidslivet vi har i dag, gjennom å forhandle fram kollektivavtaler og å kjempe fram rettigheter gjennom lowerket. Faste ansettelser og heltidsstillinger er grunnmuren i arbeidslivet. Det sikrer trygghet for arbeidstakerne og kompetanse på arbeidsplassene. Høy yrkesdeltakelse blant kvinner har bidratt til økonomisk vekst så vel som økt frihet for større deler av befolkningen.

Målet om arbeid til alle henger nært sammen med kravene om at alle skal ha en lønn å leve av, gode muligheter til å utvikle seg gjennom yrkeslivet, og at alle har krav på et godt fysisk og psykisk arbeidsmiljø. Retten til arbeid er ikke tilstrekkelig oppfylt i et samfunn med arbeidende fattige eller i et arbeidsliv der folk blir syke av å jobbe. LO vil derfor fortsette sitt arbeid for å løfte lavlønsgruppene for å sikre likelønn, for å styrke arbeidstakernes muligheter til kompetanseutvikling og medbestemmelse og for å styrke det fysiske og psykososiale arbeidsmiljøet på norske arbeidsplasser.

Kjernekonvensjonene til FNs internasjonale arbeidslivsorganisasjon (ILO) skal være bunnplanken i det norske arbeidsliv, og LO vil arbeide for at ILOs kjernekonvensjoner tas inn i menneskerettsloven og gis forrang foran annen lovgivning.

Ansvarlig økonomisk styring

Frontfagsmodellen, den koordinerte lønnsdannelsen og arbeidslivspolitikken gjør det mulig å føre en politikk for full sysselsetting, høy verdiskaping og rettferdig fordeling innenfor ansvarlige økonomiske rammer. Dermed er det mulig å nå målene i den norske modellen uten at dette slår ut i lønns- og prisspiraler, svekket produktivitet eller svekket konkurranseevne.

Den økonomiske politikken

LO mener at full sysselsetting må være det viktigste målet for den økonomiske politikken i Norge. Da er det viktigste virkemiddelet å føre en økonomisk politikk for høy etterspørsel og verdiskaping. De ulike delene av den økonomiske politikken – finanspolitikken, pengepolitikken og inntektspolitikken – må jobbe sammen for mest mulig effektivt resultat og stabilitet i den økonomiske utviklingen. Det er avgjørende å unngå store svingninger i sysselsettingen. En aktiv arbeidsmarkedspolitikk er viktig for å understøtte dette.

I den norske modellen er lønnsdannelsen samordnet og koordinert på tvers av sektorer. Dermed trenger ikke arbeidsledigheten å være et stabiliserende virkemiddel i den økonomiske politikken. Den norske modellen er nemlig rigget slik at vi kan ha lav ledighet uten at det går ut over konkurranseevnen for norsk næringsliv, eller at det slår ut i sterk prisvekst. Frontfagsmodellen gir et handlingsrom for at den økonomiske politikken kan innrettes mot å holde høy etterspørsel i økonomien.

En aktiv bruk av den økonomiske politikken for å nå målet om full sysselsetting krever solide statsfinanser og langsiktig finansiell bærekraft. Petroleumsressursene tilhører dessuten også framtidige generasjoner og må forvaltes forsvarlig. Når den norske modellen sikrer høy sysselsetting og verdiskaping gjennom dens iboende mekanismer, er også inntektsveksten og etterspørselen høy uten stimulering gjennom den økonomiske politikken. På den måten innebærer trygg økonomisk styring med mål om full sysselsetting også en økonomisk politikk som er langsiktig og finansielt bærekraftig.

Et solidarisk skattesystem

Et effektivt og omfordelende skattesystem er avgjørende både for å finansiere velferd og for en rimelig inntektsfordeling etter skatt. De som har mest, må betale mest. Derfor må skattesystemet bli mer progressivt. Skatt på formue og arv er viktig for å bidra til utjevning og rettferdig fordeling. Skatte- og avgiftspolitikken skal brukes for å sikre arbeidsplasser, verdiskaping, bosetting og fordeling.

Skattesystemet må innrettes på en slik måte at man sikrer et bredt skattegrunnlag der alle bidrar til fellesskapet, samtidig som man forhindrer skatteflukt og skattetilpasninger. LO vil derfor arbeide for et skattenivå og et skattegrunnlag som kan opprettholde og styrke velferdsstaten. Det må også omfatte tiltak for å bekjempe svart arbeid, sosial dumping, arbeidslivskriminalitet, korrupsjon, skatteunndragelser og skatteflukt, som svekker velferdsstatens finansieringsgrunnlag.

Selskaper som arbeider gjennom digitale medier eller plattformer, må reguleres på en effektiv måte slik at også disse aktørene bidrar til velferdsstaten. Økt beskatning av finanssektoren vil både kunne bidra til å finansiere velferdsstaten og til bedre fungerende finansmarkeder. Skatteetaten må ha et godt utbygget kontrollapparat med lokale avdelinger for å hindre skatteunndragelser og sikre statens og kommunenes skatteinngang.

Det er viktig at alle selskaper som tjener penger i Norge, også skatter til Norge, uavhengig av hvor selskapet har sitt hovedkontor. Dette gjelder også teknologigigantene. Dette vil være viktig for at konkurransevilkårene blir like, og for at økonomien til norske medier ikke svekkes ytterligere.

Næringspolitikken

Bedriftene er arenaer for de ansattes arbeidsinnsats og verdiskaping i privat sektor. Et lønnsomt og utviklende næringsliv er en forutsetning for verdiskaping, trygge jobber, en god lønn, etablering av nye arbeidsplasser og skatteinngang til fellesskapet. Arbeidstakerne har like stor interesse som eierne av at bedriftene går godt.

Med en liten, åpen økonomi er Norge avhengig av utstrakt handel med utlandet. I noen sektorer produserer Norge mye mer enn vi selv kan bruke. I andre sektorer er vi avhengige av å importere det vi skal bruke. Eksportindustrien har en sentral rolle for å finansiere nødvendig import. Norske selskaper lever i et fellesskap med sine kunder i Europa og resten av verden og er avhengige av forutsigbare rammebetingelser for internasjonal handel.

Grunnlaget for å få solgt norske varer og tjenester i utlandet er at næringslivet produserer varer og tjenester til en kvalitet og pris som er minst like god som konkurrentene. Det skal skje samtidig som norske virksomheter tilbyr lønninger og arbeidsvilkår på et høyt nivå og virksomhetene leverer overskudd som er grunnlaget for ansvarlig lønnsvekst og fordeling. Dette krever enorm innsats og evne til omstilling. En politikk for verdiskaping er en politikk for lønnsomhet, investeringer, omstilling og kontinuerlig forbedring og en forutsetning for fordeling. LO vil aldri akseptere nedadgående lønns- og kjøpekraftspiraler som strategi for norsk næringsliv, men heller vektlegge de elementene som bringer økt lønnsomhet til virksomhetene.

Norges fortrinn i internasjonal konkurranse skapes i en kombinasjon av den kompetansen den norske arbeidsstyrken besitter, og av våre naturressurser og naturgitte fortrinn. Fra naturen har vi fått store ressurser i form av plass, hav, mineraler, olje, gass, vind, skog, fisk, sol, vannkraft og mye annet. En viktig del av Norges suksess er å foredle disse ressursene ved hjelp av kunnskap, erfaring og arbeid. At vi har sikret nasjonal kontroll over viktige naturressurser, har også vært en viktig faktor og må være det også i framtiden.

For at Norge ikke kun skal være en råvareprodusent, må offentlige virkemidler brukes til å koordinere innsats og investeringer slik at verdiskaping kan hentes ut i lange verdikjeder på områder hvor vi har gode forutsetninger for å lykkes. LO vil arbeide for at offentlige virkemidler bidrar til investeringer i industri og infrastruktur som vil gi høyteknologisk industriutvikling nasjonalt og bidra til klimaløsninger globalt.

Næringspolitikken er spesielt virksom i den norske modellen, der partene deltar aktivt i både utviklingen og implementeringen. Verdiskapingen i privat sektor utsettes for stadig skiftende forutsetninger og utfordringer. Noen av disse håndteres av markedsmekanismer, der mekanismene i den norske modellen er særlig effektive. Det gjelder for eksempel evne til å ta i bruk ny teknologi, omorganisere, finne nye markeder og øke kompetansenivået. Andre utfordringer klarer ikke markedsmekanismene alene å håndtere. Det kan skyldes koordineringsproblemer eller svikt i grunnleggende markedsforutsetninger. For eksempel er ikke klimaproblemene i tilstrekkelig grad tatt inn i privatøkonomiske beslutninger. Omstillinger i privat sektor krever derfor en aktiv næringspolitikk for å bøte på sviktende markedsbeslutninger. Solberg-regjeringen fjernet omstillingsloven i 2019. LO mener det er behov for hensiktsmessige virkemidler som kan motvirke nedleggelse eller utflytting av lønnsomme og levedyktige virksomheter.

En sterk velferdsstat

Vi trenger en sterk velferdsstat for å sikre rettferdig fordeling av verdiskapingen og gode velferdsordninger for hele befolkningen. En sterk velferdsstat bidrar til å gi det enkelte samfunnsmedlem trygghet og frihet i alle livets faser. Den bygger tillit samfunnsmedlemmene imellom og mellom samfunnsmedlemmene og institusjonene. Tillit reduserer konflikter, kriminalitet og utrygghet. En sterk velferdsstat er også en viktig forutsetning for et velfungerende arbeids- og næringsliv, blant annet gjennom utdanningssystemet. Velferdsstaten gir arbeidstakerne trygghet under omstillingsprosesser som privat sektor er avhengig av for å opprettholde og styrke lønnsomheten.

Velferdstjenester i offentlig regi, finansiert over skatteseddelen, gjør det mulig å yte gode tilbud til alle innbyggere, uavhengig av alder, kjønn, sosial og økonomisk status eller bosted. Det forutsetter tilstrekkelige økonomiske rammer og at velferdstjenestene og NAV er godt organisert med riktig og tilstrekkelig bemanning. En aldrende befolkning gjør at behovet for helse-, sosial- og omsorgstjenester vil øke framover. Knapphet på arbeidskraft blir en stor utfordring. Ostehøvelkutt og underfinansiering av velferdsstaten har ført til at ressursituasjonen i offentlig sektor er anstrengt. Tillitsreformen i offentlig sektor må gjennomføres på en slik måte at økt autonomi og medbestemmelse for de ansatte, sammen med økte ressurser, kan sette kommunene og staten i stand til å yte gode velferdstjenester til brukerne og på den måten oppfylle samfunnsoppdraget sitt på en god måte.

Velferd, ikke marked

Markedskreftene er et viktige redskap for produksjon og utveksling av varer og tjenester. Men markedskreftene har begrensninger. Offentlig tjenesteyting og trygdeordninger ble gradvis utviklet for å gi bedre kollektive løsninger, større trygghet og mer likhet enn det private, markedsmessige forsikringer kan gi. LO vil arbeide for at velferdstjenester skal være fellesfinansiert og eies og drives av det offentlige.

De felles velferdsordningene utfordres av en økende privat rikdom som gjør at mange kan kjøpe seg bedre eller raskere tjenester i det private markedet enn det som det offentlige klarer å tilby. Dette undergraver ikke bare de universelle ordningene. Det innebærer også en kamp om kompetent arbeidskraft og er en trussel mot arbeidstakernes rettigheter og pensjonsvilkår.

LO vil styrke de felles velferdsordningene i takt med den øvrige velstandsutviklingen for å begrense etterspørselen etter private løsninger. Forventningene til det offentlige tilbudet, for eksempel helsevesenet, vokser med økt privat velstandsnivå. Det offentlige tilbudet må være så bra at det ikke er behov for å kjøpe et privat tilbud.

Styring i offentlig sektor

Offentlig sektor skal være underlagt politisk styring og forvaltningsprinsipper med basis i faglighet og tillit til de ansatte og i reell medbestemmelse. Mål- og resultatstyringen har ført til målforskyvning, unødig byråkrati, fragmentering av ansvar og detaljstyring. Styringssystemene i offentlig sektor må endres for å styrke medbestemmelse og medvirkning. Det er derfor behov for å utvikle tillitsreformen i offentlig sektor. Dette vil føre til bedre kvalitet på offentlige tjenester enn med dagens markedsstyringsprinsipper. LO vil derfor arbeide for at tillitsreformen i offentlig sektor gjennomføres, slik at de ansatte får tid og mulighet til å yte gode tjenester til alle innbyggere.

Fordeling gjennom overføringer og offentlig tjenesteyting

For LO er det et grunnleggende mål at flest mulig kan forsørge seg selv og sin familie gjennom eget arbeid. En inntekt å leve av sikrer den enkelte frihet til å ta egne valg og gjør det mulig for alle å ta del i verdiskaping og finansiering av vår felles velferd. Samtidig sikres de som ikke er i stand til å arbeide, et anstendig livsopphold. Et viktig særtrekk ved den norske modellen er at fellesskapet trår til ved arbeidsledighet, sykdom og uførhet.

Universelle velferdsordninger bidrar til å redusere økonomisk ulikhet. Overføringer og tilgang på gode velferdstjenester gjennom velferdsstaten motvirker fattigdom, forsterker utjevningen mellom grupper i samfunnet og omfordeler fra dem som har mye, til dem som har lite, der utjevning gjennom lønssystemet eller skattesystemet ikke strekker til. Velferdsordningene gir inntektssikring ved omstillinger i arbeids- og næringslivet og bidrar til å redusere fall i sysselsettingen og dermed ulikheten.

Dagens sykelønnsordning, som sikrer alle full lønn under sykdom, gir trygghet for den enkelte og bidrar til et mer inkluderende arbeidsliv. Det har stor verdi for den enkelte arbeidstaker, men også for samfunnet som helhet fordi det styrker arbeidskrafttilgangen og den samfunnsøkonomiske bærekraften. LO skal være en garantist for at gjeldende sykelønnsordning består. LO har et mål om å oppnå full lønn under sykdom som inkluderer feriepenger. Videre vil

LO jobbe for at retten til forskuttering av sykepenger skal omfatte alle arbeidstakere, samt at arbeidsgivere må legge legens sykmelding til grunn som dokumentasjon på sykdom.

Trygder og andre økonomiske støtteordninger må være utformet slik at det er mulig å leve fullverdige liv uavhengig av om man er i stand til å arbeide. Nivået på velferdsordningene må øke i takt med den generelle velferdsutviklingen. Det er også viktig å se de ulike velferdsytelsene i sammenheng. Det er viktig med rask saksbehandlingstid i NAV, slik at ytelsene utbetales i rett tid.

Universelle, fellesfinansierte og ikke-behovsprøvde velferdsordninger med liten eller ingen egenbetaling fra den enkelte er bærebjelker i den norske velferdsstaten, enten det dreier seg om helsetjenester, utdanning eller annen velferd. Dette betyr mest for dem som har minst, men det sikrer bred oppslutning om velferdsordningene og fellesfinansieringen av dem i alle deler av befolkningen. Det er en viktig verdi i det norske samfunnet at alle, uavhengig av økonomi eller klassebakgrunn, har tilgang til de samme tjenestene og institusjonene. Dette styrker tilliten og solidariteten i befolkningen og virker omfordelende mellom dem som har mye, og dem som har lite.

Norge trenger en boligpolitikk som reduserer, og ikke øker, de sosiale og geografiske forskjellene. Boligpolitikken må bli en del av fordelings- og velferdspolitikken. Boligpolitikk ble tidligere brukt til å utjevne forskjeller i Norge, men er nå en sterk faktor for en ny og høy formuesulikhet. Denne vil også gå i arv: I dag er 70 prosent av privat formue i Norge bolig. Høye boligpriser i byene gjør at stadig flere unge og tilflyttere ikke har råd til å kjøpe bolig. I store deler av distriktene er derimot boligprisene så lave at boligbyggingen har stoppet opp. Dette har skapt boligmangel, svekket mobilitet i arbeidsmarkedet og en sterk formuesulikhet mellom by og bygd. LO vil gjenreise husbanken som boligpolitisk verktøy.

Arbeidsmarkeds- og kompetansepolitikk

Norge har lyktes bedre enn de fleste andre land med å forvalte de menneskelige ressursene – til å holde høy, stabil sysselsetting, sørge for en godt utdannet befolkning, relativt gode vilkår for læring i arbeidslivet og for at befolkningens kompetanse utnyttes godt.

Et arbeidsliv som er inkluderende og produktivitetsfremmende, er et lærende arbeidsliv. Små lønnsforskjeller gir virksomhetene insentiver til å investere i ansattes kompetanse. Den flate strukturen i arbeidslivet stimulerer til samarbeid og deling av kunnskap. God tilgang til utdanning gjennom gratisprinsippet og gunstige finansieringsordninger bygger også opp om et læringsliv med høykompetente arbeidstakere. Det samme gjør et arbeidsliv preget av faste, hele stillinger og medbestemmelse. Parts- og trepartssamarbeid og avtaleverk er redskaper for kompetanseutvikling og for god utnyttelse av kompetanse, både på samfunns- og virksomhetsnivå.

Små lønnsforskjeller legger press på utskifting av gammel teknologi og for flytting av ressurser fra lavproduktive virksomheter til høyproduktive. Lønnsdannelsen bidrar på den måten til å øke og endre kompetansekravene i arbeidslivet. Digitalisering og grønt skifte trekker i samme retning. Hvis ikke arbeidsstyrken rustes med kompetanse for å holde tritt med endringene, risikerer vi nedgang i andelen sysselsatte og dermed at vi får problemer med å finansiere velferdsstaten.

Den norske modellen er hele tiden i utvikling og må tilpasses stadig nye utviklingstrekk og utfordringer. En aktiv arbeidsmarkedspolitikk med vekt på kompetanse har blitt en viktigere del av motkonjunkturpolitikken og spiller på den måten en viktig rolle for ansvarlig økonomisk styring. I arbeidslivspilaren har kompetanse fått sterkere plass i avtaleverk og tariffoppgjør og gjennom organiserte og uorganiserte læringsaktiviteter som skjer på arbeidsplassene.

1.3 Den norske modellens evne til å håndtere utfordringer

Den norske modellen utsettes både for et indre og et ytre press. Økende økonomisk ulikhet i befolkningen og større avstand mellom vanlige folk og dem som styrer, påvirker tilliten negativt. Dette kan også være en trussel mot den norske modellen og dens legitimitet i befolkningen.

Endringer i internasjonal politikk og handelsbetingelser, global helserisiko og fare for krig og konflikt påvirker vår evne til å holde den norske modellen ved like og hvilke tiltak som må settes inn for å sikre modellen.

Klimaendringene og tap av natur er en trussel mot menneskenes muligheter for å leve gode liv i hele verden, også i Norge. Mengden klimagasser i atmosfæren må reduseres. For å få det til må måten menneskene lever sine liv og produserer varer og tjenester på, endres. LO mener at grønn omstilling ikke er en trussel mot arbeidsplasser og velferd. Tvert imot gir den grønne omstillingen muligheter for å skape og ta vare på gode, trygge arbeidsplasser, samtidig som vi tar ansvar for klodens klima og miljø.

Innføringen av ny teknologi kan skape økte forskjeller og sosial uro. Arbeidsmiljøloven og hovedavtalene, sammen med velferdsstatens tjenester, har vist seg godt egnet for å sikre arbeidsplasser, kompetanseheving og økonomisk trygghet når ny teknologi tas i bruk. Disse virkemidlene må også tas i bruk ved dagens teknologiskifte. På samme måte kan og må den norske modellen brukes ved innføringen av kunstig intelligens og ny teknologi som følger av denne.

Omstillingspresset vil uansett øke som følge av digitalisering, det grønne skiftet og en aldrende befolkning. Det blir stadig høyere krav til utdanning og kompetanse for å kunne delta i arbeids- og samfunnslivet. Som arbeidstakere vil vi bli stilt overfor nye og endrede oppgaver. Samtidig faller for mange unge ut av skole og utdanning, og det er tendenser til et mer todelt arbeidsliv. Politisk press for privatisering av velferdstjenestene øker og vokser ytterligere gjennom økende privat velstand i deler av befolkningen.

Vi står bedre rustet enn de fleste land til å håndtere disse utfordringene, nettopp på grunn av den norske modellen og samspillet mellom det partsstyrte arbeidslivet og politikkutviklingen. Norske arbeidstakere er i verdenstoppen i omstillingsdyktighet. Arbeidslivet er blant de mest lærende i verden. Ny teknologi tas raskt i bruk og skaper nye arbeidsplasser i hurtig tempo. Lønnsdannelsen reagerer raskt om norsk økonomi har problemer. Gjennom partssamarbeidet bidrar tillitsvalgte i å finne gode løsninger på utfordringene våre på virksomhets- og samfunnsnivå.

Likestillingen mellom kvinner og menn har kommet langt i Norge. Den høye yrkesdeltakelsen blant kvinner er en av de viktigste forutsetningene for at vi har et arbeidsliv med høy verdiskaping og en sterk velferdsstat. Likestillingen er en direkte konsekvens av den norske modellen ved at velferdsordningene og arbeidsmarkeds- og kompetansepolitikken har bidratt til den høye yrkesdeltakelsen. Vi har fortsatt utfordringer knyttet til likelønn og et kjønnsdelt arbeidsmarked, men LO vil bruke sin politiske og tariffpolitiske innflytelse for å komme helt i mål.

Den norske modellens evne til å håndtere utfordringene kommer ikke av seg selv. Det krever aktiv politikk for å hindre todelingen i arbeidslivet, opprettholde maktfordelingen mellom partene, utdanne befolkningen til framtidens jobber og til å sikre en velferdsstat som gir trygghet under omstilling. Klarer vi det, vil drivkreftene mange opplever som en trussel, snarere bli kilde til fortsatt bærekraftig vekst og velstand. Læren om den norske modellen og partssamarbeidet må i større grad inn i pensum i det norske utdanningssystemet. Det er sentralt at dette også blir en del av ledelsesopplæringen.

1.4 Norge i verden

Den norske samfunnsmodellen er ikke bare en vellykket modell for høy sysselsetting og verdiskaping. Den har også skapt lavt konfliktnivå i arbeidslivet, likestilling, høy grad av tillit og lav ulikhet. Vi har oppnådd dette samtidig som, og til dels fordi, vi har valgt åpenhet mot andre land gjennom utstrakt handel og frie kapitalbevegelser, sammen med utviklingen av tunge internasjonale allianser og et utstrakt solidaritetsengasjement.

Globaliseringen gir oss inntektsmuligheter, ny kunnskap og rikere tilgang på teknologi, men påvirker også fordeling av goder og byrder her hjemme. Økende flyt av arbeidskraft og tjenester har bidratt til å presse lønningene i lite organiserte deler av arbeidslivet nedover. Polarisering,

spenninger, press på demokrati og stigende ulikhet gjør det nødvendig med enda sterkere prioritering av kampen mot ulikhet både her hjemme og internasjonalt.

Norge er et lite land i verden, men medregnet havområdene våre kontrollerer vi områder av stor strategisk betydning. Energiressursene våre gjør oss til en energistormakt i Europa. En aktiv næringspolitikk gjennom strategisk eierskap, samt måten vi organiserer forholdet til våre naboland på, har stor betydning både for økonomi og sikkerhet i Europa og for håndteringen av våre egne interesser.

Vi er helt avhengige av internasjonale samarbeid og allianser. I en verden preget av økende kompleksitet og stormaktskonflikter mener LO at Norge må velge dialog og strategiske partnerskap.

Norge må føre en verdig asyl- og flyktningpolitikk i tråd med rådene fra FNs høykommissær for flyktninger og legge barnekonvensjonen til grunn for asylbarns opphold i landet

EU og EØS

Våre europeiske naboland er våre viktigste samarbeidspartnere både økonomisk og politisk og utgjør samtidig det største eksportmarkedet vårt. Et forutsigbart og gjensidig samarbeid med EU er nødvendig for å sikre Norge tilgang til det indre marked og like rammevilkår med andre EU- og EØS-land. EØS-avtalen har siden inngåelsen ivaretatt Norges interesser på dette området. I en tid med voksende internasjonal uro, naturkatastrofer, behov for å forhindre klimakriser, skatteflukt og handelskrig på flere fronter blir internasjonalt samarbeid og regelverk stadig viktigere. EØS-avtalen er derfor grunnlaget for LOs faglige europapolitikk.

Å hindre sosial dumping og arbeidslivskriminalitet skal være høyt prioritert. Utviklingen har gått i motsatt retning. Nasjonal lønnsdannelse, kollektive forhandlinger og grunnleggende arbeidstakerrettigheter er under press i flere europeiske land. LO mener det er viktig at sosialdialogen i EU og medlemslandene styrkes for å stoppe den negative utviklingen. LO krever en aktiv norsk europapolitikk som har som mål å sikre både den beste markedsadgangen til Europa og det beste arbeidslivet i Europa. Norge må bruke handlingsrommet i EØS-avtalen både for å påvirke utformingen av nytt regelverk og ved gjennomføring i norsk rett. Politiske myndigheter må gjennom økt kunnskap og forskning, en slagkraftig og kompetent forvaltning og samarbeid med fagbevegelsen sikre at norske interesser ivaretas, både i prosessene i EU/EØS og i forbindelse med innføring og forvaltning av EU-lovgivning i norsk rett. Reservasjonsmuligheten må brukes dersom EU-regler innskrenker nasjonale virkemidler mot sosial dumping og reduserer faglige rettigheter og velferdsordninger.

Nesten all regulering på arbeidslivsområdet i EU er minimumsdirektiver som gir nasjonalstatene handlingsrom til å iverksette bedre beskyttelse av arbeidstakere enn det som følger av EU-direktivene. LO forventer at norske myndigheter styrker kunnskapen om hvordan andre land gjennomfører EU-reglene, og innfører en ordning med systematisk nabosjekk tilsvarende Danmark. I saker hvor det ikke er grensekryssende virkning, bør det unngås å legge til grunn EØS-regler som ikke er relevante i nasjonale regler og politikkutvikling. Videre må norske myndigheter investere i mer kompetanse, nye og forbedrede arbeidsmetoder og økt oppmerksomhet om utfordringene med iverksetting og etterlevelse av forpliktelser i EØS-avtalen hos både politikere og forvaltning.

Velferd og offentlig sektor er områder hvor nasjonal autonomi og lokalt selvstyre er viktig og en forutsetning for utvikling av offentlige tjenester tilpasset nasjonale og lokale behov. Samtidig er grenseflatene mellom disse samfunnsområdene og økonomiske interesser i det indre marked en arena for løpende diskusjon og press og kan derfor være sårbare for tilpasninger som ikke nødvendigvis følger av rettslige forpliktelser i EØS-avtalen. LO krever at norske myndigheter fortsetter sin støtte til et kollektivt system som balanserer hensynet til solidaritet og samarbeid med hensynet til kommunalt selvstyre og partenes autonomi i det nasjonale forhandlings- og avtalesystemet.

Internasjonalt faglig samarbeid

LO vil ha, og bidrar også til, et tett nordisk samarbeid både politisk og faglig. LO samarbeider om og samordner det faglige engasjementet gjennom Nordens Faglige Samorganisasjon (NFS). Norske myndigheter må bidra til at både norske og nordiske interesser i Europa styrkes gjennom et aktivt nordisk samarbeid.

LO deltar i utformingen av faglig europapolitikk gjennom medlemskap i Den europeiske faglige samorganisasjon (DEFS/ETUC). Deltakelse i DEFS er LOs viktigste kanal for innflytelse og påvirkning av utviklingen innenfor arbeids-, sosial-, utdannings-, miljø- og likestillingspolitikken i Europa og EU. LOs samarbeid med DEFS skal fortsatt prioriteres. Faglige og sosiale rettigheter er svakt utviklet i EUs nyeste medlemsland, og de som eksisterer, er under angrep. LO vil bidra til å styrke de faglige rettighetene og den sosiale dialogen i landene gjennom fondet for anstendig arbeid og trepartssamarbeid. EØS-fondet må videreføres i kommende EØS-finansieringsordninger. Europeisk samarbeidsutvalg (EWC) er et samarbeidsforum som har som formål å ivareta den sosiale dialogen i flernasjonale selskaper. Gjennom etablering av EWC kan vi påvirke beslutninger som tas av flernasjonale selskaper, og som får betydning for ansatte og arbeidsliv i Norge og Europa.

LO deltar også aktivt i Den internasjonale faglige Samorganisasjon (ITUC/IFS). Både her og i Fagbevegelsens rådgivende komité til OECD (TUAC) har vi mulighet til å påvirke internasjonal politikk og prosessene som pågår i ILO, FN og OECD.

LO mener at Norge må jobbe aktivt for å styrke faglige rettigheter og demokrati internasjonalt og gjøre styrking av arbeidstakerrettigheter og sosial dialog til en pilar i utenrikspolitikken. Norge må få en handlingsplan for styrking av arbeidstakerrettigheter internasjonalt, hvor støtten til internasjonal fagbevegelse, beskyttelse av fagforeningsledere og kravene til respekt for faglige rettigheter intensiveres.

Strategisk og solidarisk tilnærming til verden

Norsk og internasjonal fagbevegelse står overfor enorme utfordringer. Globalisering, konflikter, krig, teknologisk utvikling, klimaendringer og økonomiske kriser har ført til omfattende tap av arbeidsplasser, sosial uro og økt press mot fagbevegelsen og mot opparbeidede rettigheter.

LOs solidaritetsarbeid skal bidra til å bygge sterke, uavhengige og representative fagorganisasjoner. Erfaringsutveksling på sentrale felter som forhandlinger, rekruttering, partssamarbeid, likestilling og sosial dialog øker sannsynligheten for at samarbeidspartnere våre klarer å øke antall medlemmer, representere alles behov på en effektiv måte og å redusere ulikhet. I internasjonalt klimasamarbeid må Norge være en pådriver for forpliktende avtaler om utslippskutt. For å ivareta solidaritet med utviklingsland og de landene som rammes hardest av klimaendringer, bør verdenssamfunnet bidra til klimatilpasning og grønn utvikling.

En grunnleggende forutsetning for økonomisk og sosial utvikling og bærekraftige samfunn er at næringslivet respekterer menneskerettighetene, herunder faglige rettigheter. De bør følge internasjonale standarder, ta sterk avstand fra korrupsjon og ta hensyn til ytre miljø i sin virksomhet. Både nasjonalt og internasjonalt må bedrifter kunne holdes ansvarlige når de direkte eller indirekte bryter menneskerettighetene, slik at mennesker som får sine liv eller livsgrunnlag ødelagt, skal bli hørt og få oppreisning.

LO vil arbeide for at norske bedrifter med virksomhet i utlandet blir pålagt å følge OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper og FNs rettleidende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter. Dette innebærer å gjøre aktsomhetsvurderinger med hensyn til menneskerettigheter, korrupsjon og miljø, samt å sikre etterlevelse gjennom sanksjonsmuligheter og prosedyrer for oppreisning. Statens eierskapsmelding og åpenhetsloven må bevares, og staten må sikre etterlevelse gjennom både assistanse og sanksjonsmuligheter. Miljøkrav må innarbeides i åpenhetsloven. LO støtter etablering av globale rammeavtaler (Global Framework Agreement) og globale samarbeidsutvalg (Global Works Council) som viktige verktøy i dette.

Gjennomslag for LOs utenrikspolitiske mål vil mer enn før kreve støtte fra og samarbeid med partnere utenfor kretsen av tradisjonelt likesinnede stater. Vi vil velge våre partnere med strategisk omhu der Norge har økonomiske og politiske interesser, der vi mener vi kan oppnå resultater, og der vi mener vi har strategiske muligheter til å styrke organisering, forhandlinger og likestilling ute og hjemme. Vi vil aktivt følge med på norsk næringsliv ute for å passe på og bidra til at norske standarder respekteres internasjonalt. Vi vil bygge strategiske allianser til fagbevegelsen hos Norges viktigste handelspartnere, opparbeide tettere samarbeid med europeisk fagbevegelse og bidra aktivt til styrkingen av fagbevegelse og sivilsamfunn i konfliktområder.

Forsvars- og sikkerhetspolitikken

Norge skal ha en langsiktig forsvars- og sikkerhetspolitikk som bidrar til stabilitet og forutsigbarhet. LO støtter styrkingen av Forsvaret gjennom langtidsplanen og vil arbeide for at forsvarssektoren skal ha tilstrekkelig og nødvendig finansiering for å løse oppgavene sine framover. Bruk av norske styrker i internasjonale operasjoner utenfor NATOs territorium må være folkerettslig forankret og ha FN-mandat. Vi ønsker et balansert nasjonalt forsvar med basis i hjemlige oppgaver, med allmenn verneplikt, et reelt landsdekkende heimevern og desentraliserte militære anlegg som kan ivareta forsvarsevnen i hele landet. Inntaket av vernepliktige må defineres både av nasjonens og Forsvarets beredskapsbehov. Forsvaret må bidra til samfunnets totalberedskap og ha nødvendig øving, trening og planverk for hendelser og ulykker sammen med andre offentlige etater og frivillige organisasjoner.

Sikkerhets- og beredskapshensyn forutsetter at Forsvaret må ha nødvendig personell, kompetanse og kapasitet for å sikre tilstrekkelig reaksjonsevne og utholdenhet. Forsvarets virksomhet egner seg ikke for privatisering. Det er viktig for legitimiteten og tilliten til Forsvaret at det er underlagt demokratiets styring og kontroll. Det er viktig å sikre at Forsvaret kan opprette nødvendig vedlikeholdskompetanse i Norge, både som en integrert del av Forsvaret selv og i form av samarbeidsavtaler med nasjonal forsvarsindustri. Norsk forsvarsindustri er en viktig del av totalforsvaret.

Norge må legge vekt på samarbeid i nordområdene og samtidig sikre en aktiv tilstedeværelse for kontroll og håndheving av norsk suverenitet. Dette skjer gjennom relevante bidrag fra alle forsvarsgrener, herunder Kystvakten. Det er viktig med en styrket maritim overvåking. Etablert basepolitikk må videreføres og ikke bidra til å øke spenningsnivået i nordområdene. I nordområdene har Norge et særskilt ansvar for å søke dialog og samarbeid med naboland. Med Finland og Sverige som NATO-medlemmer åpner det seg nye muligheter for samarbeid i nord og om nordisk forsvar. Vi må også legge grunnsteinene for kontakt og samarbeid med vår russiske nabo igjen på sikt. Folk-til-folk-samarbeidet er en byggestein for gode naborelasjoner. Krig ødelegger tillit og samarbeid, og fred er en forutsetning for at tilliten kan gjenoppbygges.

Ny teknologi, klimaendringer, grensekryssende kriminalitet samt storkrig i Europa krever videreutvikling av beredskaps- og sikkerhetspolitikken og av et sivilt-militært samarbeid. Norge utsettes daglig for trusler i det digitale rom. Norge må styrke arbeidet med digital sikkerhet gjennom en bred samordning av innsatsen også på dette feltet. Forsvaret må ha en egen digital spisskompetanse som er rustet for å motstå trusler i det digitale rom.

Norge må, sammen med de andre nordiske landene, arbeide for at NATO innlemmer FN-traktaten som forbyr atomvåpen, i alliansens nedrustningsstrategi. Norge må ratifisere det internasjonale forbudet mot atomvåpen. Vi trenger konkrete, juridisk bindende internasjonale avtaler om hvor grensene går for autonome våpensystemer.

Norge må arbeide for et forutsigbart eksportregelverk for forsvarsmateriell og at det innen NATO utarbeides en felles norm for sluttbrukerdokumentasjon ved kjøp og salg av våpen. Vi må, i samsvar med internasjonale regler som Norge forpliktes av, opprettholde strenge krav til salg av strategiske varer, tjenester og teknologi og til særlig aktsomhet i konfliktområder.

Norge skal jobbe aktivt for at alle lands militære utslipp telles med i de nasjonale klima- og miljøregnskapene.

2. Hvem vi er, og hva vi er til for

LO-forbundene gir stemme og makt til arbeidsfolk gjennom å organisere, mobilisere og skolere. Sammen kjemper vi for at alle mennesker skal ha lik verdi, og for at alle mennesker skal kunne leve frie liv innenfor rammene av et forpliktende fellesskap. LO sentralt er det koordinerende leddet mellom forbundene og bidrar til at LO-familien tar et helhetlig ansvar for samfunnsutviklingen, for lønnsdannelsen og for arbeidslivet.

Arbeiderbevegelsens menneskesyn handler om frihet, likeverd og solidaritet. At alle mennesker har samme verdi. At folk ikke kan rangeres, men at de kan organisere seg og sammen få makt over egne liv. At alle har den samme retten og den samme plikten til å være med og forme samfunnet. At alle har den samme retten til personlig frihet. Og at personlig frihet er en kollektiv rettighet som bare kan vinnes gjennom felles kamp.

Arbeiderbevegelsens institusjoner er viktige verktøy for å møte arbeidsgivernes og høyresidens økonomiske makt med kunnskap og organisering. Dette handler om fordelingen av makt og ressurser mellom arbeid og kapital – mellom dem som arbeider, og dem som eier. Disse verdiene gjelder også internasjonalt. Fagbevegelsen kjenner ingen landegrenser.

2.1 Arbeidsfolks stemme i samfunnet – og på arbeidsplassene

LO, forbundene og arbeiderbevegelsens institusjoner er de viktigste verktøyene arbeidsfolk i Norge har for å få sin stemme hørt. Den styrken arbeidsfolk i Norge har, avhenger av LOs og forbundenes evne til å organisere, mobilisere, inkludere, skolere, rekruttere og utforme politikk for et samfunn i stadig endring. Det er et mål for LOs arbeid at medlemmene skal engasjere seg i sterke klubber og fagforeninger og gjennom et sterkt LO føle stor tilhørighet til LO-familien LO og forbundene er, gjennom de tillitsvalgte, et verktøy for arbeidsfolks innflytelse på den enkelte arbeidsplass. Det er derfor viktig å utvikle sterke klubber og foreninger og levende lokalorganisasjoner. Alle beslutninger i arbeiderbevegelsen skal forankres i gode og inkluderende demokratiske prosesser der medlemmenes syn kommer klart til uttrykk.

Stemmen på samfunnsnivå og stemmen på virksomhetsnivå henger sammen. På den enkelte arbeidsplass skaper de ansatte verdier og driver virksomheten framover, når de gjennom partssamarbeidet med arbeidsgiverne bruker sin medbestemmelse og kompetanse. På samfunnsnivå er det LO og forbundene som målbærer medlemmenes synspunkter på næringspolitikk, arbeidslivspolitik, økonomisk politikk, velferdspolitik og samfunnsstyring.

Arbeidsfolks innflytelse har satt viktige spor i samfunnet, og LO vil arbeide aktivt for å ta vare på og synliggjøre norsk arbeiderkultur og dens historie, blant annet gjennom økt engasjement og kulturminnevern sentralt og lokalt.

verdiene gjelder også internasjonalt. Fagbevegelsen kjenner ingen landegrenser.

2.2 Likestilling, inkludering, mangfold

Kampen for likeverd har preget arbeiderbevegelsens historie og utgjør kjernen i vårt samfunnsoppdrag. I starten var kampen for likeverd hovedsakelig en klassekamp. Arbeidet for likestilling og likeverd mellom kjønnene er en naturlig forlengelse av dette. Kampen mot rasisme, sexisme og diskriminering er en direkte følge av vårt grunnsyn og går til kjernen i arbeiderbevegelsens frihetsprosjekt. LO skal videreføre vårt sterke engasjement på dette området.

Arbeiderbevegelsens styrke har bidratt til at denne kampen har kommet langt i Norge. Den er like fullt utfordret av ekstreme holdninger og av ekstreme grupper som ikke deler våre verdier.

Dette er krefter som mener at mennesker kan og skal rangeres etter kjønn, klasse, seksuell orientering, tro, etnisk bakgrunn og funksjonsnivå. Vi står for det motsatte.

Hvordan vi som samfunn svarer på framveksten av ekstreme krefter, sier mye om oss selv. LOs svar på denne utfordringen er åpenhet og demokrati, men aldri naivitet. Det norske samfunnet, og ikke minst arbeiderbevegelsen selv, har smertelig erfart hvor farlig høyreekstremismen er, og hvilken skade den kan påføre oss. Myndighetene må følge med på og aktivt forebygge ekstreme miljøer og holdninger. Fagbevegelsen må bygge på sine lange tradisjoner med å bekjempe fascisme, og bidra på ulikt vis til å holde vedlike kunnskapen om hvilke alvorlige konsekvenser fascismen har for den demokratiske utvikling i et hvert samfunn. I dag er framveksten av høyreekstreme krefter en trussel for flere demokratier i Europa.

Samtidig må arbeiderbevegelsen fortsette arbeidet for å styrke menneskeverdet og likeverdet og for å bekjempe rasisme, fascisme og ekstremisme i Norge, i Europa og i resten av verden. Samfunnet, og ikke minst skolen, må bidra til økt kunnskap om ekstremisme.

Inkluderingen av etniske minoriteter har kommet for kort. Fortsatt utestenges etniske og religiøse minoriteter fra arbeidsmarkedet, boligmarkedet og andre arenaer. Dette rammer den enkelte, men også samfunnet som helhet. Tilliten og fellesskapsarenaer som skal binde oss sammen, svekkes. Derfor må arbeidet for inkludering og mot diskriminering fortsette. LO vil arbeide for at etniske minoriteter får plass og inkluderes i fagbevegelsen som medlemmer og tillitsvalgte. Økt organisering innenfor bransjer og sektorer der mange arbeidstakere har minoritetsbakgrunn, skal bidra til dette. Å øke kunnskapen om fagbevegelsen i introduksjonsprogrammet kan også være et viktig bidrag.

LO skal løfte mangfold i alle ledd, øke kunnskapen om mangfold i organisasjonen og skape mer inkluderende arenaer. Gjennom å løfte mangfold som kriterium i valg av tillitsvalgte kan en nå ut til en større del av medlemsmassen og engasjere flere medlemmer.

For at folk i mer usikre jobber og arbeidshverdager skal bli tillitsvalgte, må vi sikre trygghet for tillitsvalgte og løfte fordelene ved å bli tillitsvalgt. Økt frikjøp av tillitsvalgte kan gi dem bedre muligheter til å utøve tillitsvervet på en god måte, også når de har heltidsjobber.

LO skal reflektere mangfoldet i samfunnet. For å bekjempe diskriminering, trakassering og rasisme må vi anerkjenne viktigheten og verdien av mangfold på alle nivåer i egen organisasjon.

Situasjonen for de som bryter med samfunnets normer for kjønn og seksualitet, har gjennom de siste tiårene endret seg i positiv retning, takket være kampen som har vært ført av LHBTIQ+-bevegelsens egne organisasjoner, med støtte fra politiske partier, fagbevegelsen og andre. For LO er dette en grunnleggende kamp for likeverd og likestilling. Selv om denne utviklingen har gått riktig vei i Norge over lang tid, ser vi hvor fort det kan snu. Internasjonalt er situasjonen for personer som bryter med normer for kjønn og seksualitet, preget både av framskritt og tilbakeslag. Framskrittene til tross, åpenhet om kjønn og seksualitet kan fortsatt by på utfordringer for personer som bryter med normer for kjønn og seksualitet, både i samfunnslivet og i arbeidshverdagen. Fagbevegelsen og de tillitsvalgte har et særskilt ansvar for å fremme likestilling og ikke-diskriminering, både gjennom partssamarbeidet med arbeidsgiverne, blant medlemmene på arbeidsplassen og i egen organisasjon.

LO og fagbevegelsen skal stå i front for å fremme likestilling, inkludering og rettferdighet og jobbe for at den samiske urbefolkningen og de nasjonale minoritetene får den respekten, verdigheten og de rettighetene de har krav på, både i arbeidslivet og samfunnet som helhet.

2.3 Styrke gjennom antall

Mens fagbevegelsen har opplevd tilbakeslag i deler av den industrialiserte verden, har vi i stor grad lykkes med å opprettholde organisasjonsgraden og tariffdekningen i Norge. Endringer i nærings- og sysselsettingsmønstrene utfordrer likevel dette bildet, særlig ved en nedgang i sysselsettingen i bransjer der organisasjonsgraden og tariffdekningen tradisjonelt er høy, kombinert med sysselsettingsvekst i bransjer der organisasjonsgraden er lav.

LO vil sammen med forbundene møte dette med en kraftfull innsats for å organisere flere medlemmer, opprette flere tariffavtaler og utvikle sterke klubber med bevisste og engasjerte medlemmer som er i stand til å forsvare og videreutvikle medlemmenes rettigheter. Målet er å være den største hovedorganisasjoner i alle bransjer, sektorer og yrkesgrupper og på alle utdanningsnivåer. Dette krever aktiv rekruttering til forbundene både i bransjer med lav organisasjonsgrad og i bransjer og områder der forbundene møter konkurranse fra andre hovedsammenslutninger. Like viktig er offensive tiltak for å beholde medlemmer.

Rekruttering, organisering, aktivisering og bevaring av medlemmer skal være sentrale temaer på arenaer der forbundene og LOs egen organisasjon møtes. LO vil styrke koordineringen mellom forbundene for å hindre medlemslekkasje ved jobbskifter og understøtte forbundenes rekrutteringsarbeid ved å framheve verdien av fagorganisering. LO vil gjennomføre målrettede aktiviteter mot yrkesgrupper der organisasjonsgraden er lav, og der konkurransen fra andre hovedorganisasjoner er til stede, og særlig understøtte forbundenes arbeid for rekruttering av ungdom og studenter.

2.4 Styrke gjennom bredde og samhold

Ved siden av å være den største hovedorganisasjonen i Norge er LO den eneste hovedorganisasjonen som organiserer arbeidstakere i alle sektorer og bransjer og på alle utdanningsnivåer. Bredden i LO-forbundenes medlemsmasse gjør LO til den mest representative hovedorganisasjonen i Norge.

Selv om forbundene og yrkesgruppene de organiserer, ikke alltid har identiske interesser, bindes vi sammen av en felles lojalitet til arbeiderbevegelsens kjerneverdier og av troen på at samholdet og bredden gir oss styrke. Erkjennelsen av at faglig kamp er interessekamp, betyr også at forbundene støtter solidarisk opp om hverandres viktigste saker.

2.5 Tillitsvalgte

Tillitsvalgte utgjør en av de viktigste bærebjelkene i den norske arbeidslivsmodellen. De har en særskilt rolle i å forsvare den norske samarbeidsmodellen, både på samfunnsnivå og i virksomhetene i privat og offentlig sektor.

Godt skolerte, trygge tillitsvalgte og aktive klubber på arbeidsplassene er LO-forbundenes viktigste medlemsfordel. Det er disse som setter overenskomstene ut i livet, som ivaretar enkeltmedlemmenes interesser overfor arbeidsgiver, og som skaper aktivitet og engasjement.

Tillitsvalgtes kjerneoppgave er å sikre medlemmenes andel av verdiskapingen i form av økt kjøpekraft, jevn fordeling og sosiale forbedringer. Tillitsvalgte har en viktig rolle for å fremme et organisert, anstendig og produktivt arbeidsliv hvor arbeidsfolks interesser og demokrati styrkes gjennom medbestemmelse og avtaleverk.

For LO og forbundene er det en sentral oppgave å sette de tillitsvalgte i stand til å ivareta disse oppgavene på en best mulig måte. For at tillitsvalgte skal kunne ivareta sine verv, er det viktig at de skal være både trygge og kompetente i utøvelsen av sin rolle. Dette gjøres best gjennom informasjon, skoling og praktisk støtte i det daglige arbeidet, slik at de best mulig gjennom avtaleverket kan inngå som med- og motpart med arbeidsgiver lokalt.

Tillitsvalgte rapporterer i økende grad om press på deres rettigheter etter tariffavtalen, og LO er bekymret over utviklingen i det lokale partssamarbeidet. For å øke organisasjonsgraden og sikre partssamarbeidet er det viktig at tillitsvalgte trygt kan utøve sine verv. Flere tillitsvalgte gir tilbakemelding om at de føler seg alene i vervet, uten klubb eller nettverk der de kan få støtte eller råd når de trenger det. Det er viktig for LO at de tillitsvalgte blir tatt godt vare på, de er vår største ressurs. LO-forbundenes tillitsvalgte erfarer oftere enn tidligere at forhandlinger og dialog med arbeidsgiver skjer med støtte av juridisk kompetanse. Dette stiller strengere krav til de tillitsvalgte, da den tradisjonelle forhandlingskompetansen ikke oppleves som tilstrekkelig. LO vil derfor arbeide for å styrke arbeidsforholdene samt vernet av de tillitsvalgte i lov- og avtaleverket. LO vil sammen med forbundene arbeide for å koordinere dette.

2.6 LO lokalt og regionalt

Gjennom god regional og lokal organisatorisk struktur og en sterk administrativ tilstedeværelse gjennom våre regionskontorer skal LO ivareta og videreutvikle vår viktige rolle i hele landet. LOs lokalorganisasjoner er viktige støttespillere i arbeidskamp og streik i sine områder. De bidrar til at fagforeningene i sitt område møtes på tvers av forbund og interesser, og samordner aktivitet i fagbevegelsen lokalt. Derfor er det viktig at LOs lokalorganisasjoner styrkes i årene fremover.

Regionrådene og regionkonferansene er våre organisatoriske verktøy for å informere, involvere, koordinere og skape felles aktivitet ute i regionene. Lokalorganisasjonene er viktige geografiske sammenslutninger av fagforeningene og arbeider for at disse samordner sin faglige og politiske virksomhet. Lokalorganisasjonene er frivilligheten i LO som skaper lokal aktivitet og samordner til felles innsats mellom forbundene.

Forbundene i LOs besluttende organer skal sørge for et helhetlig bilde, en koordinert politikk og organisatoriske tiltak. Forankring i forkant av beslutninger og informasjonsflyten etter at vedtak er fattet, må forbedres for å bygge en sterk og samlet fagbevegelse i alle deler av organisasjonen.

2.7 Ungdom og student

En sterk fagbevegelse forutsetter seriøs og langsiktig satsing på organisering, skoling og at unge får muligheten til å bli valgt i egen organisasjon. Det er en styrke for LO-fellesskapet at ungdomsarbeidet har arenaer og aktiviteter der en samles på tvers av forbund og lokal geografisk tilhørighet, som gjennom felles ungdomsskoling. Rekruttering og skoling av medlemmer og framtidige tillitsvalgte står sentralt i ungdoms- og studentarbeidet.

LO skal være den største arbeidstakerorganisasjonen blant unge. For å oppnå dette skal LO være til stede på arenaer der unge befinner seg, og det er et mål for LO sammen med forbundene å sikre god oppfølging av lærlinger og yrkesfagelever. Unge arbeidstakere er positive til fagforeningsmedlemskap. Tidlig bevisstgjøring og inkludering av skoleelever, lærlinger og studenter gjennom LOs ungdoms- og studentarbeid er avgjørende for å sikre organisering av morgendagens arbeidstakere.

LOs sommerpatrulje er helt sentral i LOs arbeid overfor unge arbeidstakere. Sommerpatruljen sikrer unge arbeidstakeres interesser og synliggjør betydningen av LOs arbeid for et trygt og godt arbeidsliv. Deltakelse i sommerpatruljen gir viktig skoling og kunnskap til framtidige tillitsvalgte. LO vil videreutvikle og styrke sommerpatruljen. Det er et mål for LO at deltakelse i patruljen øker, og at flere bedrifter blir besøkt. Forbundene har et særlig ansvar for å prioritere ressurser slik at patruljen sikres bred og solid deltakelse.

Lærlingene er framtidens fagarbeidere. Lærlingene er en del av det ordinære arbeidslivet og har behov for medlemsfordelene og fellesskapet LO gir. De fleste trives på lærestedet sitt og på arbeidsplassen. Likevel er det mange som ikke vet hvilke plikter og rettigheter de har. Da skal det være en trygghet å vite at du er medlem av en fagorganisasjon som ivaretar dine interesser. Det er et mål for LO å øke organiseringen av lærlinger til LOs forbund. LO skal i samarbeid med forbundene sørge for at lærlingpatruljen blir gjennomført hvert år gjennom hele kongressperioden.

Tillitsvalgte må være bevisste på å involvere og engasjere unge medlemmer og få flere unge til å ta på seg verv i klubber og fagforeninger for å sikre at kunnskap og engasjement blir overført til de neste generasjonene med tillitsvalgte. Det er viktig å sørge for at alle tillitsvalgte har gode rutiner for kontakt med nyansatte.

Antallet studenter og yrkesaktive med høyere utdanning er en sterkt voksende gruppe som vil være en vesentlig del av arbeidslivet i Norge framover. Det er derfor helt avgjørende for framtidens organisasjonsgrad at LO tenker langsiktig og satser på å organisere studentene. Rundt halvparten av studentmedlemmene som melder seg inn i et LO-forbund under studietiden, fortsetter å være medlem når de går ut i arbeidslivet. For å sikre at enda flere studenter går over til ordinært medlemskap i et LO-forbund, må LO sammen med forbundene utarbeide rutiner for rekruttering av studenter og for å beholde dem når de blir yrkesaktive.

LO skal være den største hovedorganisasjonen blant studenter og dem med høyere utdanning, og LO-studentene skal tilby faglige kurs og foredrag, et sosialt fellesskap samt knytte arbeidslivet og studenttilværelsen tettere sammen. LO skal sikre studenter hjelp i deltidsjobben, uavhengig av hvor man arbeider i studietiden, og av hvilket forbund man er medlem av. LO må videreutvikle studentpolitikken i samarbeid med forbundene, og det må legges til rette for samarbeid og felles aktiviteter med andre organisasjoner som engasjerer seg i studentpolitikk. LO og forbundene må jobbe for å ha den samme kontingenten for studentmedlemmene og ha så like medlemsfordeler som mulig.

2.8 Fagligpolitisk samarbeid

Innflytelsen norske arbeidstakere har over samfunnsutviklingen, avhenger av at arbeiderbevegelsen både har en faglig og en politisk arm. LO er sammen med forbund, klubber og foreninger arbeidstakernes verktøy for å gjøre sin stemme hørt overfor både arbeidsgivere og myndigheter. Gjennom Arbeiderpartiet og andre partier på venstresiden utøver arbeidstakere i Norge politisk makt. For LO er det viktig at det faglige og politiske arbeidet er godt koordinert både på sentralt, regionalt og lokalt nivå. Målet er å sikre god flyt av informasjon og synspunkter, med gjensidig respekt for de andre partenes demokratiske beslutningsprosesser. Formålet med samarbeidet er å sikre arbeidsfolks innflytelse over politiske beslutninger. LOs lokalorganisasjoner spiller en viktig rolle, spesielt med tanke på fagligpolitisk samarbeid og koordinering mellom forbundene lokalt.

2.9 Informasjonsarbeid og kunnskapsspredning

Opinionsundersøker viser at LO er mer kjent og har et bedre omdømme enn noen annen arbeidslivsorganisasjon i Norge, både på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden. Vår bredde og vår styrke, sammen med et samfunnsengasjement som går utover egne kjernesaker, er viktige årsaker til at omdømmet er godt. Det er viktig for LO å videreføre dette gode omdømmet og å sikre kjennskapet til LO, forbundene og viktigheten av fagorganisering og organisert arbeidsliv.

I et mer fragmentert mediebilde enn tidligere, der sosiale medier spiller en stor rolle, er arbeidet for å sikre kjennskapet og omdømmet til LO blitt mer utfordrende. Vi ser at det er færre, særlig blant yngre og personer med minoritetsbakgrunn, som kjenner til LO og forbundene. LO vil møte dette gjennom et kraftfullt og koordinert informasjonsarbeid overfor hele befolkningen.

Nye plattformer og ny informasjons- og kommunikasjonsteknologi gjør at unge ikke lenger nås med tradisjonell kommunikasjon. Det må også prege fagbevegelsens informasjonsarbeid i perioden. Det er et stort behov for koordinering av informasjon mellom LO og forbundene for å styrke formidlingsarbeidet.

2.10 LOfavør

LO og forbundene skal tilby trygge, gode og konkurransedyktige medlemsfordeler gjennom fordelsprogrammet LOfavør. LOfavør skal med dette understøtte LOs organisatoriske hovedmålsetting om å være den ledende arbeidstakerorganisasjonen i Norge, gjennom å bidra til flere nye medlemmer og større medlemslojalitet i LO-forbundene.

I tillegg til tariffavtaler, tillitsvalgte og aktive klubber er LOfavør en viktig del av LO-forbundenes medlemsfordeler, og det er viktig at medlemmene blir gjort oppmerksom på de fordelene som følger medlemskapet. Medlemmene skal oppleve fordelene som gode, attraktive og relevante. Det er en målsetting i kongressperioden å få flere fordeler spesielt for unge medlemmer.

Det er LO og forbundene som eier og er beslutningstakere for LOfavør. Medlemmene kan fremme forslag til endringer i programmet eller nye produkter gjennom forbundene eller LOfavør-komiteene i regionene.

LOfavør skal synliggjøre fellesskapet i fagbevegelsen gjennom sin kommunikasjon. LOfavør skal videreutvikle den teknologiske plattformen for å nå medlemmene og hele tiden arbeide for å bli

mest mulig relevant for den enkelte. Det er et mål at LOfavør skal bli det mest kjente og foretrukne fordelsprogrammet blant forbundenes medlemmer.

For å oppnå dette må LOfavør ha trygge og seriøse leverandører som, så langt det er mulig, skal være bedrifter med tariffavtale. De må levere konkurransedyktige produkter med god kvalitet som ivaretar hensyn til miljø og bærekraft samt LOs vedtatte politikk og etiske retningslinjer.

2.11 Tariffpolitikken

Et av kjennetegnene ved den norske modellen er relativt små lønnsforskjeller som ivaretar målet om høy sysselsetting, små forskjeller og et arbeidsliv med gode jobber og høy verdiskaping. LOs representativitet og bredde setter oss i stand til å ivareta disse målene gjennom en solidarisk lønnspolitikk og en koordinert lønnsdannelse som motvirker lavlønn, sikrer likelønn og verdsetter kompetanse. For at LO skal nå målene om en solidarisk lønnspolitikk, er det særlig fire forutsetninger som må være til stede:

Frontfagets legitimitet må sikres. Denne legitimiteten undergraves dersom arbeidsgiverne ikke følger frontfagets rammer når de forhandler lønn for funksjonærer og ledere. Hvis frontfaget blir et tak for industriarbeiderne, men et gulv for funksjonærer og ledere, øker lønnsulikheten. Det vil undergrave frontfagets legitimitet både for industriarbeiderne og for arbeidstakere innen offentlig og privat tjenesteyting som forhandler med frontfaget som ramme.

Tariffavtalene må sikre relevante forbedringer i folks arbeidshverdag. Tariffavtalene må være tilpasset de bransjene og sektorene de omfatter, og gi rettigheter som oppleves som relevante og reelle forbedringer i medlemmenes arbeidshverdag. Siden LOs tariffmakt er knyttet til muligheten for arbeidskamp på tariffbestemmelsene, sikres arbeidstakernes rettigheter best gjennom tariffestede rettigheter. Ved å koordinere lønnsdannelsen mot frontfagets tariffoppgjør legges også grunnlaget for at forbundene kan sikre at framforhandlede rettigheter og goder kan gjøres gjeldende for etterfølgende overenskomster.

Organisasjonsgraden og tariffdekningen må opp. Høy organisasjonsgrad og tariffdekning er en forutsetning for den norske modellen og et samfunn med små forskjeller. I en tid med usikkerhet og økende forskjeller er det viktig at LO både opprettholder og øker organisasjonsgraden og tariffdekningen i Norge. Dette er avgjørende for at LO og forbundene kan ivareta alle arbeidstakergrupper og styrke LOs mulighet til å forhandle på vegne av hele arbeidslivet. Slik styrkes også grunnlaget for en samordnet lønnsdannelse.

Lønnspolitiske målsettinger må ivaretas. LOs tariffpolitikk skal sikre flest mulig en lønnsutvikling som er i tråd med frontfaget over tid. Derfor er det et viktig mål for LO å motvirke lavlønn, fremme likelønn og gi uttelling for formal- og realkompetanse og å gi kompensasjon for særlig ubekvemme forhold. Tariffavtalenes omfang, forhandlingsbestemmelser og lønssystemer må muliggjøre dette. Det er også nødvendig med et tilstrekkelig statistikkgrunnlag for å foreta treffsikre prioriteringer. LO vil derfor arbeide for at LO og NHO etablerer et felles statistikk-kontor

En solidarisk lønnspolitikk som motvirker lavlønn

For LO er det et tariffpolitisk mål at alle medlemmer får lønnsvekst, og at vi motvirker lavlønn. Dette ivaretas normalt best gjennom generelle kronetillegg som virker utjevne, og som forsterkes gjennom særskilte lavlønns tillegg. LO skal jobbe for å finne treffsikre lavlønnsmodeller i lønnsoppgjørene.

For avtaler der hoveddelen av lønnsveksten skjer gjennom lokal lønnsdannelse uten streikerett, er det viktig at de lokale forhandlingene er reelle. Dette krever godt skolerte tillitsvalgte og arbeidsgivere som ser på frontfaget som normgivende.

LOs medlemmer har stor spredning i lønnsnivå og utdanningsnivå. LO er derfor best rustet til å ivareta helhetshensynet i sine tariffpolitiske prioriteringer. Å unngå et fragmentert avtaleverk med delt lønnsmasse er avgjørende for å holde alle arbeidstakere innenfor den koordinerte

lønnsdannelsen. Der kan man gjøre reelle tariffpolitiske prioriteringer og unngå at grupper baserer seg på markedsmekanismer.

En solidarisk lønnspolitikk som bidrar til likelønn

For LO er det et viktig tariffpolitisk mål å motvirke lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Frontfagsmodellen er vårt viktigste verktøy for likelønn. Den sikrer at en kvinnedominert offentlig sektor tar del i produktivitetsveksten i privat sektor. Dette har ført til at lønnsutviklingen for offentlig sektor er høyere i Norge enn i de fleste andre land. Gjennom å bekjempe lavlønn innenfor frontfagsmodellens rammer bidrar vi også til likelønn.

Arbeidet for likelønn gjennom tariffavtalene vil i hovedsak bety å utjevne kjønnsforskjeller i lønn innenfor de respektive tariffområdene. Hvor finmasket lønnssystemene er, og hvor godt statistikkgrunnlag man har, er avgjørende for hvor målrettet man kan innrette lønnstilleggene i den enkelte tariffavtale. LO jobber for å få tariffbestemmelser som støtter opp under andre forhold som vil ha likelønneffekt, som rett til heltid, menns rett til lønnet permisjon ved fødsel og tiltak som egne garderober og kjønnsstilpasset arbeidstøy. Arbeidstakere skal ha rett til å få dekket egnet arbeids- og fottøy. Tillitsvalgte bruk av forhandlingsbestemmelser og lovbestemmelser som motvirker diskriminering og sikrer lønnsutvikling ved foreldrepermisjon, er også en del av dette arbeidet.

Harmoniserte tariffavtaler

Harmoniserte tariffavtaler som sikrer lik lønn for likt arbeid i samme bransje, har vært normen i Norge. Dette praktiseres slik at de største aktørene forhandler for sine tariffavtaler først, og de mindre kopierer inn deres resultat. Fordelen for de største aktørene er at de er i førersetet for lønnsnivå og innretning på tariffavtalen. Fordelen for de mindre aktørene er at de bytter innflytelse på avtalenes innhold med en redusert risiko for arbeidskamp. For LO samlet sett har dette sikret at arbeidsgivere ikke kan bruke valg av en billigere tariffavtale som et konkurransefortrinn. De siste tiårene har flere arbeidsgivere byttet arbeidsgiverorganisasjoner. Tariffhopping med sikte på å redusere kostnader på arbeidskraften har blitt mer vanlig. LO og forbundene må være godt koordinert og legge klare strategier for å motvirke dette.

Tariffmakt

Tariffavtalene er helt avgjørende for å sikre gode lønns- og arbeidsvilkår for arbeidstakerne. I Norge har vi en overordnet lovgivning som sikrer minstestandarder for minimumsrettigheter i et forsvarlig arbeidsliv. Mer materielle rettigheter eller spesielle rettigheter tilpasset de ulike bransjene og sektorene i norsk arbeidsliv ivaretas gjennom tariffavtalene, ikke lowerket. Den norske modellen baserer seg derfor på at fagforeningene inngår tariffavtaler med arbeidsgiverne med bestemmelser om lønn, arbeidstid og andre sosiale forhold.

Lowerk, tariffavtaler og særavtaler utgjør et hierarki der man kan avtale bedre og mer utfyllende bestemmelser nedover i hierarkiet, men normalt ikke avtale dårligere vilkår enn det som er bestemt på et høyere nivå. Fagforeninger med innstillingsrett har i tillegg en særlig adgang til å gjøre unntak fra lovbestemmelser om arbeidstid gjennom tariffavtalene. For å sikre en helhetlig og koordinert politikk på dette området er det LO som må forvalte retten til å godkjenne de største unntakene, og delegerer fullmakten der det er formålstjenlig, i tråd med dagens praksis.

3. Strategiske satsingsområder

3.1 Trygt arbeidsliv for alle

Den grunnleggende forutsetningen for et trygt og godt arbeidsliv for alle er høy organisasjonsgrad og sterk partsrepresentasjon på arbeidsplassen. Dette krever sterke organisasjoner, men også en tydelig rollefordeling mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Løsarbeid, innleie og kontraktørvirksomhet undergraver det organiserte arbeidslivet og må bekjempes.

Trygghet for arbeid og trygghet i arbeid er avgjørende for å lykkes med viktige samfunnsreformer. Det muliggjør høy yrkesdeltakelse for mange i en stor del av livet og er dermed forutsetningen for et bærekraftig pensjonssystem, en fungerende velferdsstat og et lønnsomt næringsliv.

Den norske modellen forutsetter en tydelig arbeidsfordeling mellom arbeid og kapital – mellom arbeidstakere organisert i fagforeninger og forbund og eiere organisert i organisasjoner som ivaretar eiernes arbeidsgiverinteresser. Det er i møtet mellom organiserte arbeidstakerinteresser og organiserte arbeidsgiverinteresser at man kan inngå tariffavtaler og forhandle om arbeidslivets regler, fordeling av overskudd og om hvordan tariffavtalene skal forstås. Uten partsrepresentasjon eksisterer ikke det organiserte arbeidsliv. I offentlig sektor er partsrepresentasjon og partssamarbeid avgjørende for å sikre høy produktivitet og kvalitet på tjenestene, gode kompetansemiljøer og et trygt og godt arbeidsliv med innflytelse for arbeidstakerne.

Partsrepresentasjonen krever at arbeidstakere og arbeidsgivere er organisert, men det krever også at så mange som mulig faktisk er å forstå som arbeidsgivere og arbeidstakere. Løsarbeid, innleie, kontraktørvirksomhet, franchiseorganisering og forretningsmodeller som har til hensikt å unndra seg arbeidsgiveransvaret, undergraver rollene som ligger til grunn for partsrepresentasjonen, og det organiserte arbeidslivet. Dette har over tid bidratt til en maktforskyvning fra arbeidstakersiden til arbeidsgiversiden. LO vil motvirke denne maktforskyvningen.

Faste heltidsstillinger skal være hovedregelen. Det er uakseptabelt med bruk av innleie og falske selvstendige som fortrenger vanlige ansettelser. Svingende behov for arbeidskraft skal primært dekkes gjennom innleie fra reelle produksjonsbedrifter. Bemanningsbransjen setter løsarbeid i system, og arbeidsgiveransvaret pulveriseres. Dette truer både den norske arbeidslivsmodellen og det organiserte arbeidslivet. Den offentlige arbeidsformidlingen må forsterkes. NAV sin rolle som arbeidsformidler må gjenreises og ikke fortrenses av den private bemanningsbransjen. En sterk offentlig arbeidsformidling er ikke minst viktig for unge arbeidstakere. På sikt bør bemanningsbransjen avvikles. Myndighetene må iverksette strenge og aktive tiltak for å begrense innleie fra bemanningsfortak, bruk av falske selvstendige og andre former for løsarbeid.

Svært mange selvstendige oppdragstakere og frilansere har et svakt sosialt sikkerhetsnett og er på flere områder ikke omfattet av de sosiale ordningene som ordinære arbeidstakere er, hverken på utgifts- eller inntektssiden. Det må utarbeides økonomisk og sosialt bærekraftige ordninger som sikrer at folk som hele eller deler av arbeidslivet må jobbe som oppdragstakere, er sikret økonomisk trygghet i perioder uten inntekt. LO vil arbeide for at flere selvstendig næringsdrivende og frilansere blir ansatte og dermed får ta del i den norske velferdsmodellen. Formidling av selvstendige oppdragstakeres arbeidskraft skal være lovregulert og underlagt offentlig tilsyn. Det offentlige må så langt som mulig ansette fast eller, hvis nødvendig, midlertidig. Oppdragstakere skal kun benyttes der det er helt nødvendig og i tråd med lovgivningen.

LOs bidrag til det organiserte arbeidslivet

LOs viktigste bidrag til det organiserte arbeidslivet er gjennom forbundenes organisering av medlemmer, gjennom krav om tariffavtaler og gjennom arbeidet som gjøres ute på den enkelte arbeidsplass. LO arbeider samtidig på samfunnsnivå for å styrke det organiserte arbeidslivet, og LO skal kjempe mot alle former for fagforeningsknusing.

For LO er det avgjørende å forhindre en utvikling i retning av et løsarbeidersamfunn, der et økende antall arbeidstakere står uten ansettelse, der lønningene presses ned, og der klare rammer og spilleregler erstattes av eiernes vilkårlige makt. LO vil derfor arbeide for å sikre et sterkt kollektivt og individuelt stillingsvern og videreføre det sterke engasjementet for å styrke arbeidstakernes rettigheter. Det er behov for å styrke statsansattes stillingsvern og rettigheter etter loven, herunder adgangen til full rettslig prøving ved oppsigelse og avskjed.

Fagforeningsfradraget er et viktig bidrag til å opprettholde og øke organisasjonsgraden i Norge. LO vil arbeide for en kraftig økning av fagforeningsfradraget i perioden.

Ny teknologi

Innføring av ny teknologi i arbeidslivet kan øke produktivitet og lønnsomhet, avlaste arbeidstakerne og forbedre arbeidsmiljøet. LO støtter teknologi som fremmer arbeidstakernes interesser.

Det er viktig at arbeidstakerne får innflytelse på hvordan teknologien brukes og hvordan økt lønnsomhet fordeles. Med omfattende endringer som kunstig intelligens (KI), blir dette viktigere enn noen gang. Teknologi må innføres gjennom enighet mellom partene i virksomheten, og arbeidstakerne må gjennom avtaler ha medbestemmelse over dataregulering, transparens, metadatabruk og reservasjonsmuligheter.

Norge har gjennom mange tiår vært blant de fremste til å ta i bruk mulighetene som ligger i digitalisering. Digitaliseringen av Norge skaper store muligheter for bedre løsninger og nye, framtidsrettede arbeidsplasser, både i IT-næringen og i andre virksomheter. Det offentlige må utvikle digitale løsninger som sikrer innbyggerne tilgang til tjenester, ivaretar rettssikkerhet og gir grunnlag for et godt arbeidsmiljø. Opplæring må tilbys til de som trenger det, og det må finnes alternativer for de som ikke kan bruke digitale tjenester.

Offentlige IKT-tjenester bør være under demokratisk styring og kontroll, og det er behov for en statlig eid skytjeneste for offentlig sektor.

Innføring av KI-systemer representerer en stor mulighet for virksomheter både i offentlig og privat sektor, men det representerer også en sikkerhetsutfordring. Det er derfor avgjørende at de ansattes representanter deltar med sin kompetanse når systemene innføres.

Å overlate data til private aktører kan utfordre personvernet og sikkerheten. Europeiske land bør samarbeide om KI-teknologi, serverparker og fagmiljøer. Datatilsynet må styrkes. Ny teknologi kan skape press om økt tilgjengelighet og overvåking fra arbeidsgivere, som utfordrer personvernet og autonomi.

LO vil jobbe for at innføring og bruk av ny teknologi jevnt over blir en integrert del av medbestemmelsesapparatet, og for at teknologi ikke brukes til økt kontroll og overvåking eller bidrar til å viske ut skillet mellom arbeid og fritid.

Styringsteknologi som også kan brukes til kontroll og overvåking på arbeidsplassen utfordrer personvernet. Det er en stadig raskere utvikling i bruk av slike teknologier.

Verneombud og tillitsvalgte skal involveres tidlig i prosessene når ny teknologi innføres. Respekten for lov- og avtaleverket må styrkes for å sikre den personlige integriteten til den enkelte arbeidstaker og tillitsvalgte reell medbestemmelse og informasjon.

LO vil sikre at teknologi ikke brukes til økt kontroll og overvåking, og at ansatte har reell medbestemmelse. Kunstig intelligens utfordrer opphavsretten for kunstnere, og regelverk må

styrkes for å sikre deres rettigheter. LOs ambisjon er at ny teknologi skal bidra til norsk konkurransekraft, høy sysselsetting, sterkere fordeling og økt velstand.

Sosial dumping og arbeidslivskriminalitet

Selv om mange arbeidsgivere i Norge slutter opp om et ryddig og organisert arbeidsliv, er økonomisk fortjeneste en sterk motivasjon for enkelte arbeidsgivere til å begå arbeidslivskriminalitet eller å dumpe lønns- og arbeidsforhold for sine ansatte. Slike arbeidsgivere finner stadig nye smutthull for å omgå regelverket. LO vil jobbe målrettet overfor arbeidsgivere og myndigheter for å tette smutthullene etter hvert som de dukker opp. LO vil ta initiativ til at tidligere tiltakspakker mot sosial dumping følges opp av ytterligere tiltakspakker etter behov, basert på de erfaringene våre tillitsvalgte ute i virksomhetene har, både med tanke på problemforståelse og løsninger.

Tariffavtalene og arbeidsmiljøloven legger helt avgjørende premisser for utviklingen i arbeidslivet. Det er nå et akutt behov for en grundig og helhetlig gjennomgang av arbeidsmiljølovens bruk av begrepene «tariffavtale» og «tillitsvalgt». I arbeidsmiljøloven og i annet relevant regelverk skal «tariffavtale» gjennomgående henvise til tariffavtale med fagforening med innstillingsrett, og «tillitsvalgt» skal henvise til tillitsvalgte med reelle rettigheter etter hovedavtaler.

Det er nærmest et mønster at når arbeidsmiljøloven strammes inn, så dukker det opp kreative metoder for å omgå lovbestemmelsene. Det bør lovfestes en egen omgåelsesregel i arbeidsmiljøloven, slik Fougnerutvalget foreslo. En omgåelsesregel vil sikre at praksiser som strider mot lovens formål, fanges opp i større grad enn i dag.

Tilsynsorganene generelt og Arbeidstilsynet spesielt må styrkes for å sikre at flere tilsyn kan gjennomføres også i bransjer med høy tariffdekning. Tilsynsmyndighetene må gi bøter av en slik størrelse at brudd på regelverket ikke lønner seg. Styrking av a-krimarbeidet må ikke gå på bekostning av øvrige tilsyn og kontrolloppgaver. Myndighetene har et ansvar for å forhindre klassejustis ved å sørge for at politiet prioriterer økonomisk kriminalitet og arbeidslivskriminalitet mye høyere enn de har gjort hittil. Påtalemyndigheten må styrkes slik at flere a-krimsaker kan straffeforfølges. Kontrollatatenes ressurser og sanksjonsmuligheter må styrkes, det samme må samarbeidet på tvers av fagetatene. Det offentlige må dessuten fortsette å gå foran i arbeidet for et seriøst arbeidsliv og bruke innkjøpsmakten sin til å fremme et organisert arbeidsliv og gode fagutdanninger. LO vil jobbe for at offentlige innkjøpere bruker leverandører med landsdekkende norske tariffavtaler utarbeidet av reelle landsdekkende arbeidsgiver og arbeidstakerorganisasjoner, etterlever påseplikten, og for at det offentlige ikke skal velge tilbydere som bryter de ansattes rett til å organisere seg. Det må stilles krav om egenproduksjon, lærlinger og fagarbeidere i anskaffelser der størstedelen av anskaffelsen er produksjon. Tilbydere som opererer i strid med norske arbeidsvilkår, sosiale forhold og motarbeider tariffavtaler, skal avvises. For å kunne følge opp seriositetsbestemmelser vedtatt av folkevalgte organer må det offentlige sikres tilstrekkelig med ressurser til å følge opp at de som utfører oppdrag, overholder det som er vedtatt. LO vil kreve overfor myndighetene at lønn i henhold til tariff må gjelde for alle bransjer ved offentlige anbud og oppdrag.

LO mener det er viktig å utvikle verktøy som gir større åpenhet og innsyn, slik at det blir mulig for både offentlige innkjøpere og forbrukere å velge bort virksomheter som bryter loven. Kontrollatatenene må ut fra allmennpreventive og forebyggende hensyn underlegges en informasjonsplikt om virksomheter som har begått arbeidslivskriminalitet eller økonomiske forbrytelser. LO vil jobbe for at det fattes vedtak i flere kommuner om at det å følge allmenngjorte minstelønnsbestemmelser er en forutsetning for å få skjenkebevilging.

LO vil videreføre samarbeidet med flere frivillige organisasjoner om å rydde opp i de mest mørklagte delene av norsk arbeidsliv. Fagbevegelsen må stille opp med de nødvendige ressursene i de delene av arbeidslivet der behovet er størst. Denne oppgaven må og skal løses lokalt, av klubber og fagforeninger, men LO og forbundene har et ansvar for å sørge for at denne jobben kan bli gjort.

LO vil videreføre dagens solidaritetsfond, som kan sikre økonomisk nødhjelp for medlemmer som plutselig står på bar bakke i konflikter med ledelsen. Fondet må gjøres bedre kjent i organisasjonen.

Arbeidsmiljø

Alle arbeidstakere har rett til et godt fysisk og psykososialt arbeidsmiljø, uavhengig av hvor arbeidet finner sted. Kombinasjonen av lovbestemt vern, tariffbestemmelser, vernetjeneste og partsrepresentasjon på arbeidsplassene har gjort at dette også er hverdagen for de fleste arbeidstakere i Norge. LO mener at IA-avtalens innhold om forebyggende arbeidsmiljø må etterleves.

LO vil forsvare sykelønnsordningen i folketrygdloven, som sikrer arbeidstakere full lønn under sykdom. Dette er en grunnleggende trygghet for den enkelte og en forutsetning for et inkluderende arbeidsliv. Gode behandlingstilbud for sykmeldte arbeidstakere er en forutsetning for en tryggere tilbakeføring til arbeidslivet. Muskel- og skjelettplager og lettere psykiske lidelser er de største årsakene til sykefravær, og det er viktig å bruke all tilgjengelig kompetanse for å bidra til å få folk tilbake i arbeid.

Et godt partssamarbeid er nøkkelen til et godt arbeidsmiljø. Gjennom partssamarbeidet får arbeidstakerne mulighet til å påvirke utførelsen av arbeidet og påpeke eventuelle risikofaktorer og forbedringsmuligheter. Partssamarbeidet og vernetjenesten gjør det også mulig for arbeidstakerne å ta opp kritikkverdige og problematiske forhold gjennom verneombudene og de tillitsvalgte uten selv å risikere å bli oppfattet som vanskelige. For LO er det derfor viktig å utvikle det organiserte arbeidslivet på virksomhetsnivå, gjennom organisering av arbeidstakere, opprettelse av tariffavtaler og å styrke de tillitsvalgte og verneombudenes kompetanse. Samtidig vil vi gjennom trepartssamarbeidet med myndighetene arbeide for å styrke tilsynsmyndighetene og skjerpe inn reglene i arbeidsmiljøloven og annet lowerk. Tilsynsmyndighetene må få større ressurser, og de må få bedre verktøy, blant annet en større adgang til å ilegge virksomhetene økonomiske sanksjoner.

Arbeidsgiverne har ansvaret for arbeidstakernes arbeidsmiljø, men løsningen på arbeidsmiljøproblemer krever et tett samarbeid mellom ledelse, vernetjeneste, tillitsvalgte og Arbeidstilsynet. Arbeidsgivers rett til å bestride sykemeldinger må innskrenkes. Det er lang saksbehandlingstid i NAV og bestridelse av sykemeldinger kan dermed gi store økonomiske konsekvenser for arbeidstakerne og kan svekke tilliten. Arbeidstaker skal ha rett på sykepenger fram til saken er behandlet av NAV. Arbeidsgivere, og arbeidstakere med arbeidsgiveransvar, må pålegges HMS-opplæring hvor innholdet i opplæringen er regulert i forskrift. Norsk arbeidsliv har fortsatt et stort potensial når det gjelder forebygging og registrering av arbeidsrelatert sykdom og skade. En viktig forutsetning for dette er at arbeidsgivere og sykmeldere faktisk registrerer arbeidsrelatert sykdom og skade. Helsefarlig eksponering for asbest og kvarts er fortsatt en utfordring i flere bransjer og yrker i Norge. LO vil arbeide for en nasjonal plan for å kartlegge og fjerne asbest og redusere eksponering av kvartsstøv. Det er nødvendig å arbeide målrettet og systematisk slik at det forsvarlig arbeidsmiljø oppnås. Bedriftshelsetjenesten (BHT) har en viktig rolle i det forebyggende og systematiske HMS-arbeidet ute i virksomhetene. LO skal arbeide for å styrke bedriftshelsetjenesten.

Psykososialt og organisatorisk arbeidsmiljø

Psykososiale forhold er en av hovedårsakene til sykefravær og frafall fra arbeidslivet. Men psykososiale forhold kan også virke beskyttende mot skadelig påvirkning av arbeid. Det er viktig at ledere, tillitsvalgt og verneombud ute i virksomhetene forstår sammenhengen mellom det organisatoriske og det psykososiale arbeidsmiljøet. Problemene og løsningene for psykososiale forhold ligger som regel i det organisatoriske. LO har jobbet for lov- og forskriftsendringer for å tydeliggjøre hvordan virksomhetene skal arbeide forebyggende og systematisk med psykososiale forhold, og vil følge opp endringene ved å bidra til opplæring av tillitsvalgte og verneombud i dette viktige arbeidsmiljøområdet. LO skal jobbe for at psykisk helse blir ivaretatt også i arbeidslivet, og jobbe for å redusere ventelistene for psykisk helsehjelp.

Forebygge arbeidsulykker og arbeidsrelaterte skader

Det skal være trygt å gå på jobb i Norge. Likevel er nivået av arbeidsulykker, også med dødelig utfall, for høyt. Arbeidsulykker er ansvarlig for stor menneskelig lidelse og for at mange arbeidstakere faller ut av arbeidslivet. Dette representerer et stort samfunnsøkonomisk tap. Til tross for dette prioriteres arbeidet mot skader og ulykker ikke høyt nok. Det bør derfor innføres full arbeidsskadeforsikring for alle yrkesgrupper, uavhengig av arbeidets karakter, hvor eller når arbeidet finner sted. Yrkesskadeforsikringen skal være gjeldende også under trening og øvelse i regi av arbeidsgiver. Skade som oppstår under trening og øvelse, skal dekkes av yrkesskadeforsikring.

Utenlandske arbeidstakere i Norge er overrepresentert på ulykkesstatistikken både når det gjelder dødsfall og arbeidsulykker som medfører sykefravær utover ulykkesdagen. Årsakene til dette kan være mange, herunder språk- og kommunikasjonsproblemer. Arbeidsgiver må derfor ta hensyn til disse barrierene i større grad enn før, slik at informasjonsplikten ivaretas for alle arbeidstakere, uavhengig av bakgrunn og språk. Språkopplæringen for arbeidsinnvandrere må styrkes. Det er en stor andel arbeidsinnvandrere i bransjer med et høyt innslag av innleie og andre løse tilknytningsformer. Dette er i seg selv en risikofaktor for ulykker.

Vold, trusler og trakassering

Norge har i all hovedsak et inkluderende, rettferdig, trygt og effektivt arbeidsliv. Vi ligger i verdenstoppen både for jobbtrivsel og motivasjon. Likevel opplever mange arbeidstakere vold, trusler, trakassering og mobbing eller et fysisk og psykososialt arbeidsmiljø som ikke er tilfredsstillende. Dette gjelder særlig arbeidstakere innen offentlig eller privat tjenesteyting som jobber med mennesker og da spesielt mennesker i en vanskelig livssituasjon. Alenearbeid og nattarbeid øker også risikoen for å bli utsatt for vold og trusler i disse yrkene.

LO vil bidra til at arbeidet mot vold, trusler og trakassering i arbeidslivet intensiveres, både gjennom partssamarbeidet på arbeidsplassene og gjennom trepartssamarbeidet.

Alenearbeid, særlig i kombinasjon med nattarbeid, representerer et betydelig arbeidsmiljøproblem. Arbeidstakere i slike stillinger er spesielt utsatt for ran, vold, trusler og trakassering. Ansatte som jobber alene, er oftere reddere for å bli utsatt for ran, vold, trusler og trakassering enn gjennomsnittet. Å arbeide alene betyr at umiddelbar hjelp og bistand ikke er like tilgjengelig ved ulykker, vold og trusler som når man arbeider sammen med kolleger.

LO vil arbeide for at ingen ansatte skal være alene på jobb i yrker der risikoen for vold, trusler og trakassering eller ulykker er høy. Det må utredes etablering av regionale verneombud i flere bransjer.

Arbeidstid

Nye organisasjonsformer i arbeidslivet, ny teknologi og politiske beslutninger utfordrer normalarbeidsdagen og arbeidstakernes medvirkning over egen arbeidstid og fritid. Arbeidstidsordninger skal være slik at arbeidstakernes helse og velferd sikres, og at det blir mulig å stå i arbeid til pensjonsalder. LO vil forsvare normalarbeidsdagen, begrense nattarbeid til det som er nødvendig, og styrke fagbevegelsens innflytelse på organiseringen av arbeidstiden. LO vil også arbeide for å styrke søndagen og offentlige helligdager som felles fridager. Unntak fra arbeidstidsbestemmelsene skal som hovedregel avtales mellom arbeidslivets parter. LO skal jobbe for en revisjon av dagens regelverk for besetningsmedlemmer i sivile luftfartøyer slik at det blir mer i tråd med arbeidsmiljølovens bestemmelser.

Arbeidstidens lengde og organisering, når på døgnet den plasseres, og kompensasjon i lov- og avtaleverk styrer i stor grad arbeidstakernes liv. Derfor er rett til medbestemmelse avgjørende og må styrkes. Vi ser at det er økende forventninger til at arbeidstakere skal være tilgjengelige også utenom arbeidstid. LO vil arbeide for at arbeidstakernes fritid skal skjermes.

Arbeidsmiljølovens bestemmelser, der mindre unntak fra loven kan avtales med arbeidstaker, større unntak avtales med lokale tillitsvalgte og omfattende unntak avtales med fagforeninger

med innstillingsrett, må opprettholdes. Ytterligere rettigheter i arbeidsmiljøloven vil øke fordelene ved å være bundet av tariffavtale med fagforening med innstillingsrett og vil være et viktig tiltak for å øke organisasjonsgraden. LO vil derfor jobbe med å avvikle medleverforskriften. Adgangen til å avtale nattarbeid og gjennomsnittsberegning av arbeidstid må forbeholdes bedrifter som har tariffavtale med fagforening med innstillingsrett, og med tillitsvalgt valgt etter hovedavtalens bestemmelser. Nattarbeid og gjennomsnittsberegning av overtid forutsetter enighet mellom partene.

Arbeidstidsordninger, inklusive fleksible ordninger basert på teknologiske løsninger, skal risikovurderes på lik linje med andre arbeidsmiljøfaktorer. Uheldige helseeffekter av lange arbeidsdager, skift- og turnusarbeid og nattarbeid er godt dokumentert, men vi trenger mer forskning på langsiktige helseeffekter av komprimerte arbeidstidsordninger.

Forsvarlighetsvurderinger skal alltid legges til grunn ved utarbeidelse av komprimerte arbeidstidsordninger, og LO vil jobbe for å videreutvikle og styrke de lokale tillitsvalgte kompetanse på slike vurderinger.

Arbeidstidsreformer vil kunne gi et mer inkluderende og likestilt arbeidsliv med flere hele stillinger og større muligheter for flere til å stå i arbeid til oppnådd pensjonsalder. Det vil på ulike måter være behov for arbeidstidsforkortelser framover. Det gjelder tid for å styrke kompetansen, det gjelder reduksjon i daglig arbeidstid eller andre former for arbeidstidsforkortelser. Hvor raskt og omfattende reduksjoner kan skje, vil være avhengig av hvor mye av veksten som ellers tas ut i investeringer, i kjøpekraftforbedringer eller andre velferdsgoder. LO vil følge opp planen for hvordan en kan gå videre med arbeidet knyttet til arbeidstidsreduksjoner, herunder seks timers arbeidsdag / 30 timers arbeidsuke.

3.2 Inkludering i arbeidslivet

Selv om Norge har en høyere andel i jobb enn de fleste andre land, står altfor mange helt eller delvis utenfor arbeidslivet. Å inkludere flere i utdanning og arbeid bidrar til god velferd for den enkelte, motvirker ulikhet og fattigdom og bidrar til økt arbeidskrafttilgang og bedre samfunnsøkonomi. LO vil særlig prioritere inkludering av unge i arbeidslivet.

Avstanden til arbeidslivet har blitt større for dem som står utenfor, på grunn av stort omstillingstempo og høyere kompetansekrav. Det er blitt stadig vanskeligere å få jobb uten å ha fullført videregående opplæring. Andre sentrale barrierer for arbeidsdeltakelse er helseutfordringer og mangel på norskferdigheter. Altfor mange unge er hverken i arbeid, utdanning eller opplæring.

Gruppen unge som strever med jobbtilknytning, er todelt. Noen står ganske nærme arbeidsmarkedet, mens en mindre gruppe trenger tett og helhetlig bistand over lang tid for å få fotfeste. Mange har sammensatte utfordringer. Ungdom er i en sårbar livsfase. Den første arbeidstilknytningen har mye å si for hvordan det går med dem senere i livsløpet. Med store omstillinger i arbeidslivet øker faren for arbeidsledighet og frafall fra arbeidssstyrken.

Mange i randsonen av arbeidslivet kan ha sammensatte utfordringer og ha behov for tett, individuell oppfølging gjennom NAV-systemet. For andre kan det være nok med litt tilrettelegging på arbeidsplassene. Det må stilles strengere krav til arbeidsgiversidens tilretteleggingsplikt og mulighet for redusert stilling ved redusert arbeidsevne. Grad av arbeidsførhet bestemmes i et samspill mellom krav i arbeidslivet og kjennetegn ved enkeltindividene. Det må sikres reell brukermedvirkning i arbeidet med tilretteleggings- og inkluderingstiltak for å identifisere og fjerne hindringer for et inkluderende arbeidsliv. Utover at det å komme i arbeid er svært viktig for den enkelte, besitter mange her et potensial i arbeidslivet som vi ikke har råd til å la stå ubenyttet i tiden som kommer.

Framvekst av lavlønnsjobber, stigende husleiepriser og dyrtid rammer skjevt. Personer med liten eller ingen tilknytning til arbeidslivet er særlig utsatt. Manglende ressurser i NAV går ut over tjenestekvaliteten og mulighetene for brukerne til å få tett individuell oppfølging. Digitaliserte og uoversiktlige tjenester gjør det vanskelig for befolkningen å skaffe tjenestene de trenger. Å styrke NAV og verktøyene for inkludering vil bidra til høyere sysselsetting og til å motvirke sosial urettferdighet og fattigdom.

På samfunnsnivå skaper manglende deltakelse i arbeid og utdanning problemer med tilgang på nødvendig arbeidskraft. Dette kan også føre til et mer polarisert samfunn med mer radikaliserings og høyreekstremisme. Det kan være kime til sosial ustabilitet, særlig hvis det går sammen med økt økonomisk og sosial ulikhet. Deltakelse i valg og samfunnsliv kan svekkes og tilliten i samfunnet kan reduseres dersom ulikhetene får lov til å vokse. LO vil at fribeløpet i folketrygden økes.

Mer aktiv arbeidsmarkedspolitikk – prioritering av unge, vekt på kompetanse

NAV må rustes gjennom tillitsreform og få nok ressurser til arbeidsmarkedstiltak og god oppfølging av brukerne, inkludert arbeidsgivere. Tiltak i regi av NAV må styrkes og utvides. Ungdomsgarantien skal sikre at den enkelte får tett individuell oppfølging og en fast kontaktperson som koordinerer tjenestetilbud, og er svært viktig. Unge som trenger lang tid med oppfølging, må få det. Garantien må følges opp med nok midler og nødvendig kompetanse slik at alle under 30 år i praksis sikres arbeid, utdanning eller kompetanseheving.

Flere må få styrket grunnleggende ferdigheter, herunder norskkunnskaper, gjennom kurstilbud som gjør det mulig å få fullført videregående opplæring. Flere må få muligheten til å omskolere seg til annet arbeid. I perioder med lav arbeidsledighet må personer som står lenger unna arbeidsmarkedet, prioriteres. Disse er særlig avhengige av kontinuitet i tjenestetilbudet og trenger individuell tilrettelegging i utstrakt grad. Hensyn til kvalitet i tjenestetilbudet tilsier at kommersielle aktører er uegnet som tiltakstilbydere for denne gruppen.

Det er viktig at det inngås flere forpliktende avtaler mellom inkluderingsvillige virksomheter og NAV, og partene på arbeidsplassene må involveres. Arbeidsmarkedstiltak bør skje i den organiserte delen av arbeidslivet for å forhindre utnyttelse av folk på arbeidstrening og sikre at arbeidsmarkedstiltakene ikke erstatter fast arbeidskraft. Metoder fra vellykkede prosjekter må spres. Arbeidsmarkedstiltak, utdanning og helse- og sosialtiltak må spille bedre på lag.

For å sikre at flere får utnyttet arbeidsevnen sin, enten det er unge, personer med funksjonsnedsettelser, personer med innvandringsbakgrunn eller andre utsatte grupper, må det satses på aktiv arbeidsmarkedspolitikk og tilstrekkelig antall gode tiltaksplasser. Det er et stort behov for kompetansehevende tiltak, herunder arbeidsforberedende trening (AFT) og varig tilrettelagt arbeid (VTA). Lang ventetid til arbeidsmarkedstiltak bidrar til at mange ender opp varig utenfor arbeidslivet. Personer i tiltak må få fortsatt oppfølging etter at de har fått ansettelse eller kommet i utdanning, for å hindre framtidig frafall. Tiltaksbedriftene må styrkes.

Bedre forebygging gjennom tidlig innsats og mer praktisk skole

En mer praktisk offentlig fellesskole legger til rette for flere og likere muligheter til å oppleve mestring, til at færre faller fra, og til at flere gjennomfører videregående opplæring. Elever som har behov for det, må få tilbud om varierte alternative opplæringsarenaer eller yrkespraksis i bedrift. Dermed vil flere få grunnkompetansen som trengs i et omstillings- og kompetansekrevenende arbeidsliv. Det gir bedre og likere mulighet for videre utdanning og arbeidsdeltakelse.

Barn som strever faglig eller sosialt, må raskt få bistand uten at det krever utredning og diagnostisering. Hele laget rundt eleven må styrkes, med nok voksne med ulik og bred kompetanse. Fullføringsreformen må styrkes og følges opp slik at den får tiltenkte resultater. En skolefritidsordning må inneholde fysisk aktivitet og flere inkluderende fritidstilbud. Dette er viktig som tidlig innsats. LO vil jobbe for leksefri skole fra 1.-4. trinn.

3.3 Rettferdig grønt skifte

Klimaendringene presser fram en høyere omstillingstakt i arbeidslivet. Den norske modellen er godt rustet for denne omstillingen. Den kan bidra til at omstillingen skjer uten økende forskjeller og stigende arbeidsledighet, snarere med styrket velferd og økt livskvalitet, samtidig som vi tar vare på klodens miljø og klima. En forutsetning for å gjennomføre disse ambisiøse omstillingene i årene framover, er at arbeidstakere får mulighet til reell medbestemmelse og opplever endringene på egen arbeidsplass som følger av det grønne skiftet som rettferdige og akseptable.

Klimaendringene er vår tids største utfordring og setter sitt preg på naturmangfold, samfunnsstruktur, helse, velferd, verdiskaping og økonomisk fordeling. Klimaendringene rammer allerede usosialt, står for store ødeleggelser på eiendom og personer og bidrar til økte ulikheter og eskalerende konfliktnivåer globalt. Det er helt nødvendig å redusere mengden klimagasser i atmosfæren og å iverksette tiltak for å ta vare på naturmangfoldet. LO stiller seg bak de norske og internasjonale klima- og naturmålene og vil arbeide for at disse målene nås.

De internasjonale klimaavtalene påvirker allerede utviklingen i verdensmarkedene og EUs indre marked, hvor høye bærekraftstandarder i økende grad blir et konkurransefortrinn. Produksjonsmåter og handelsmønstre er allerede i endring som følge av et økende internasjonalt klimaengasjement.

Fram til i dag har økonomisk vekst vært koblet til økt bruk av råvarer og ressurser og til økte klimagassutslipp. Utfordringen nå handler om å skape en økonomi basert på bærekraftig verdiskaping og velstand, samtidig som vi reduserer klimagassutslipp, har en bærekraftig bruk av ressurser, råvarer og areal, og sikrer høy sysselsetting.

Det grønne skiftet

Det grønne skiftet må sikre sysselsetting, jevn fordeling og bidra til bærekraftig utvikling og velstand. Målet er lavutslippssamfunn som ivaretar rettferdighet og sikrer arbeidstakerne gode, anstendige jobber.

Offentlig sektor spiller en sentral rolle i denne omstillingen, både gjennom direkte utslippskutt fra egen virksomhet, men også som samfunnsaktører og samfunnsplanleggere som er i nær dialog med lokalt næringsliv og innbyggere. LO vil at staten skal ha kontroll over kritisk infrastruktur for å sikre sterke og trygge lokalsamfunn og næringsstruktur for grønn omstilling i hele landet. Offentlig sektor må i større grad spille rollen som pådrivere for grønn omstilling, i form av å prøve ut ny teknologi og spre erfaringer med stort spredningspotensial samt bidra til folkelig mobilisering og oppmerksomhet om klimaarbeid i hele landet. En forutsetning for å få frem ny og grønn industri er at det prioriteres midler til forskning og utvikling av norsk industri og utbygging av infrastrukturen.

LO vil utvikle nye og ivareta eksisterende framtidsrettede arbeidsplasser med høy kompetanse gjennom hele verdikjeden. Vi vil arbeide for økt videreforedling av norske naturressurser, innenfor rammene av en ansvarlig klima- og miljøpolitikk.

Å nå de målene vi har forpliktet oss til, krever at all menneskelig aktivitet legges om i klima- og naturvennlig retning. Varer og tjenester må produseres på en slik måte at klima- og naturavtrykket blir minst mulig, og at utslippene av klimagasser blir så lave at den samlede mengden klimagasser i atmosfæren går ned og at det ikke forringer naturverdier. Dette krever at også norsk forbruk og vareproduksjon endres.

I dag er den norske velferdsstaten, lokalsamfunn og arbeidsplasser svært avhengige av inntektene og verdiskapingen fra petroleumssektoren. Endringene som følger av det grønne skiftet, innebærer at etterspørsel etter fossil energi vil reduseres fram mot 2050. Det kan gjøre den norske økonomien, velferdsstaten, og arbeidstakere sårbare. For å sikre fortsatt høy og

stabil verdiskaping og inntekt til velferdsstaten, full sysselsetting, og trygghet for arbeidstakere, må den norske økonomien, samfunnet og arbeidslivet omstilles til å bli mindre avhengig av inntektene og verdiskapingen fra petroleumssektoren. Da er det helt nødvendig med en helhetlig tilnærming til omstillingen som ser alle sektorer i sammenheng, fra offentlig til privat. Norske virksomheter må omstilles med utgangspunkt i å ivareta arbeidsplasser, og være basert på ansattes mulighet for reell medbestemmelse og kompetanse.

LO vil arbeide for at leverandørindustrien, utviklet basert på petroleumsressursene, utvikles videre inn i nye grønne verdikjeder. LO mener det må arbeides aktivt å sikre en stabil aktivitet og bevare kompetanse og kapasitet. Ringvirkningene har stor betydning i mange lokalsamfunn langs hele kysten.

Ønsket om å avdekke mineralforekomster, forvalte fiskeressursene våre og utvikle en bærekraftig havbruksnæring og petroleumsnæring har hatt bred oppslutning. Denne ambisjonen har også kjennetegnet utviklingen av rammebetingelser, regelverk og lovgivning. Behovet for langsiktige investeringer krever at rammebetingelsene for næringene må være forutsigbare og stabile. Petroleumsnæringen må utvikles med hensyn til arbeidsplasser, klimamålsettinger og behovene til de viktigste handelspartnerne våre. Arealtilgangen skal styres slik at hensynet til fornybare næringer, klima og miljø veier tungt. Utvinning og gjenvinning av mineralforekomster og skogressurser er viktig i det grønne skiftet, og en aktiv industripolitikk er avgjørende for at driverdige mineraler og energiresurser kan utvikles og settes i produksjon. LO mener det må legges stor vekt på de helhetlige forvaltningsplanene som balanserer næringenes interesser mot andre hensyn. Tillatelser til ny virksomhet skal være basert på et føre-var-prinsipp og strenge krav til helse, miljø og sikkerhet. Den sikkerhetspolitiske situasjonen i Europa har store konsekvenser for energileveransene. Norges rolle som energileverandør til våre allierte og handelspartnere har således en stor og viktig betydning. LO mener de ressursene som kan bygges ut, må være økonomisk og klimamessig bærekraftige. Det vil medføre at deler av ressursene på norsk sokkel vil ligge urørt.

Rettferdig omstilling

LOs ambisjon er at det grønne skiftet skal bidra til å kutte klimagassutslipp og sikre høy sysselsetting, sterkere fordeling og økt velstand. Det vil være vanskelig å opprettholde støtte til det grønne skiftet dersom skiftet fører med seg økt arbeidsledighet og økende forskjeller. Det er også helt avgjørende at omstillingen skjer med aktiv deltakelse og medbestemmelse fra arbeidstakerne.

Rettferdig omstilling betyr at omstillingen til en klimavennlig framtid baseres på sosial dialog, medvirkning og inkludering av arbeidstakere og arbeidsgivere i planleggingen, gjennomføringen og iverksettingen av tiltak for å redusere utslipp. Ikke minst innebærer det rett til opplæring, etter- og videreutdanning og kompetanseheving for det grønne skiftet.

Kontinuerlig omstilling av måten vi produserer varer og tjenester på, er en nødvendig forutsetning for produktivitetsvekst og styrket konkurransekraft. Produktivitetsvekst er i sin tur en forutsetning for økt verdiskaping og styrket velferd for befolkningen.

Et godt organisert arbeidsliv er forutsetninger for at grønn omstilling skjer i tråd med målene for den norske modellen. En sterk velferdsstat og sterk politisk kontroll over økonomien og samfunnsutviklingen bidrar også til at omstillingsprosessene blir rettferdige.

Dette krever partssamarbeid og trepartssamarbeid lokalt, nasjonalt og internasjonalt. De som står midt i omstillingen, skal ikke bære kostnadene selv. Fellesskapet må skape trygghet for omstilling, trygghet for virksomhetene og trygghet for enkeltmenneskene. Det betyr blant annet at staten må være med på å finansiere forskning for nye grønne teknologier og bidra med risikoavlastning for utviklingen av nye næringer og omstillingsprosesser for eksisterende industri. Staten må også være med på å finansiere etter- og videreutdanning av arbeidstakere som trenger ny eller oppdatert kompetanse, og sørge for at vi har gode velferdsordninger som sikrer dem som står i fare for å bli negativt påvirket av omstillingen.

Verdiskapingen fra den grønne omstillingen må fordeles rettferdig. Statlig støtte og subsidier må bidra til å skape eller opprettholde gode, anstendige og bærekraftige arbeidsplasser i Norge. Verdiskapingen må også være rettferdig fordelt mellom arbeidstakere og arbeidsgivere gjennom lønnsforhandlinger og komme fellesskapet til gode gjennom et rettferdig skattesystem.

Tiltak for å redusere klimagassutslippene

For å redusere utslippene i tråd med klimamålene er vi avhengige av tilgang til fornybar kraft. Norge må skalere opp kapasiteten i kraftsystemet og spare energi gjennom energieffektive tiltak parallelt. Samtidig er det viktig at energiomstillingen tar hensyn til naturen. For utslippspunktene som ikke kan redusere sine utslipp tilstrekkelig, er en sterk satsing på fangst, transport og lagring eller industriell bruk av CO2 avgjørende.

Denne omstillingen er en mulighet for å bygge nye grønne verdikjeder innen havvind, batterier, hydrogen og for CO2-fangst og -lagring samt for energieffektivisering og nye løsninger i sluttbrukermarkedet. Å bygge disse verdikjedene i bærekraftige eksportindustrier er viktig for å diversifisere norsk økonomi ettersom etterspørselen etter olje og gass i globale markeder endrer seg. Dagens prosessindustri har allerede gjennomført store utslippskutt samtidig som produksjonen er økt. Denne industrien har høy produktivitet, ordnede lønns- og arbeidsvilkår og investerer tungt i innovasjon og utvikling.

Viljen til å ta ressursene i bruk, både på land og i havet, kjennetegner norsk fagbevegelse i næringspolitikken. Dette handler i stor grad om å skape arbeidsplasser og verdi av råvarer og ressurser fra naturen. Vern og restaurering av natur må legges til rette for bærekraftig sameksistens og fortsatt bruk av natur på land og i marine miljøer. Her må føre-var-prinsippet, en kunnskapsbasert tilnærming og en helhetlig forvaltning legges til grunn. Nedbygging av urørt natur bør unngås.

Arealbruk må prioriteres ut fra ringvirkningene det har for natur, klima, fellesskap og lokalsamfunn, og ta hensyn til urfolks rettigheter. Utvikling i og bruk av natur må skape gode og anstendige arbeidsplasser, og å legges til rette for å utvikle hele verdikjeder for foredling av råmaterialer i Norge, innenfor bærekraftige rammer.

Energi

Sikker og forutsigbar energiforsyning er en bærebjelke i ethvert moderne samfunn. Energi er avgjørende for folks hverdagsliv, næringslivets verdiskaping, sysselsetting, nasjonal økonomi og sikkerhet. Fornybar energi er den viktigste nøkkelen til å kutte utslipp. Den kan erstatte og fase ut fossil energibruk, og den kan skape grunnlag for ny verdiskaping og sysselsetting.

Det viktigste grepet for rettferdig omstilling er å øke krafttilgangen gjennom mer fornybar produksjon og bedre nettinfrastruktur. LO vil arbeide for tiltak som fremmer energisparing, energigjenvinning og energieffektivisering. Økt krafttilgang vil gi forutsigbare og konkurransedyktige kraftpriser som er avgjørende for husholdninger, næringsliv samt offentlige og private virksomheter.

Vi må ta høyde for at omstilling til mer fornybar energi vil føre til store prissvingninger. LO støtter regjeringens forslag til Norgespris, alternativt strømsstøtteordningen, som et aktivt politisk svar for å sikre husholdningene en stabil og forutsigbar kostnad. LO mener støtte og tiltak for energieffektivisering må videreutvikles parallelt. LO mener det må utvikles konkrete tiltak for å sikre forutsigbare og konkurransedyktige kraftpriser til bedriftene. Fastprisavtaler, energieffektiviseringstiltak, et nett som reduserer prisforskjellene mellom landsdelene må prioriteres. LO mener vi må vurdere om kombinasjoner av fastpriskontrakter og energieffektiviseringstiltak kan utvikles eller videreutvikles i denne sammenhengen. LO viser til det store offentlige eierskapet i norsk kraftsektor og utfordrer selskapene og eierne fra kommune til stat til konkrete tiltak for å etablere og sikre et konkurransedyktig prisnivå. LO mener Norge må vurdere hvordan et slikt industrikraftregime eller næringskraftregime kan realiseres og i den sammenheng hvordan en slik strømkjøpsordning bør organiseres. I denne gjennomgangen må det utredes om et statlig strømkjøpselskap kan være et virkemiddel. LO vil i

denne sammenhengen peke på det store forbruket med avtalt tilkobling og forbruk vi har innenlands. Uten ny kraftproduksjon vil vårt eget forbruk spise opp kraftoverskuddet og presse prisene opp.

Det må være et mål å redusere varige prisforskjeller mellom prisområdene for strøm. Et viktig grep er en vesentlig styrking av nettkapasiteten. Samtidig er det viktig med nasjonal kontroll over kraftutbygging og at nettet eies og bygges ut av fellesskapet gjennom staten. Hjemfallsretten og det offentlige eierskapet av kraftressursene må videreføres. LO mener at alt potensial som ligger i opprustning og utvidelse av eksisterende vannkraft må utnyttes, og at prosjekter som kan gjennomføres uten vesentlige nye inngrep i naturen må prioriteres. Gjennom aktivt offentlig eierskap må kraftselskapene styres til å oppgradere vannkraften.

De stadig tydeligere konsekvensene av klimakrisen med hetebølger, skogbranner, tørkeperioder, styrtregn og flommer understreker nødvendigheten av reduserte klimagassutslipp. Flomvern vil bli langt viktigere. LO mener at tidligere vernevedtak og utbygging av magasinkapasitet, både i regulerte og ikke-regulerte områder, må gjennomgås.

Det er tydelig at omstilling basert på ambisjonen om lavere utslipp øker forbruksvolumet i Norge. Dette økte forbruket må enten forsynes med en økt kraftproduksjon i Norge eller ved importert kraft fra utlandet. Dersom Norge blir avhengig av importert kraft, vil kraftprisene i Norge stige. Opprettholdelse av et nasjonalt kraftoverskudd er en forutsetning for at rikelig krafttilgang kan videreføres som et konkurransefortrinn for norsk industri. LO mener det må være et mål at Norge gjenetablerer konkurransedyktige kraftpriser.

Et nasjonalt kraftoverskudd, at vi produserer mer enn vi forbruker selv, betinger samhandling og utveksling av kraft med våre naboland. Flere av landene rundt oss skifter ut en stabil, men utslippsintensiv kraftproduksjon med ustabile fornybare energikilder som sol og vind. Energisystemene er i endring, og det utfordrer evnen til en stabil leveranse av elektrisitet. Energiforsyningens betydning og rolle i sikkerhetspolitikken har blitt veldig tydelig, og i en urolig geopolitisk verden har Norges sårbarhet økt. LO mener Norge må utvikle løsninger for en stabil kraftforsyning i Norge som er dimensjonert til å møte disse endringene.

Våre største utslippskutt skjer gjennom den eksportverdien norske løsninger bidrar med internasjonalt. For å bevare global konkurransekraft må vi tilfredsstille kunder ute med produkter med lavt og lavere karbonavtrykk enn alternative leverandører. Energi- og klimapolitikken må knyttes tettere sammen med alle relevante politikkområder, spesielt næringspolitikken og sikkerhetspolitikken, enn det vi har sett så langt. CO₂-kompensasjonsordningen er det viktigste verktøyet for å forhindre karbonlekkasje. Ordningen bidrar til investeringer i eksisterende og ny grønn industri og sikrer norske bedrifters konkurranseevne overfor konkurrenter utenfor kvotehandelssystemet. LO mener CO₂-kompensasjonsordningen må videreføres med tanke på stabilitet, langsiktighet og forutsigbarhet for industrien.

Transport og infrastruktur

Transportsektoren er Norges største utslippssektor og står for om lag 30 prosent av de samlede klimagassutslippene (og 60 prosent av de ikke-kvotepliktige utslippene). Innen 2030 skal utslippene mer enn halveres. Effektive transportløsninger og fokus på alternative drivstoffkilder er en forutsetning for å få dette til. Gode transportløsninger er en forutsetning for høy sysselsetting, god distriktsutvikling og verdiskaping. LO er spesielt opptatt av at transportpolitikken legger til rette for utvikling av trygge og gode arbeidsplasser med vekt på kvalitet og kompetanse og som ivaretar de ansatte i transportsektoren.

Transport oppstår som følge av annen aktivitet, og bakteppet er derfor et generelt sterkt økende behov for mobilitet, blant annet med en forventet dobling av godstrafikken. Klimautslippene fra godstransporten har vært økende over lang tid. Omstillingen med å erstatte fossil energi i transportsektoren er godt i gang på lette kjøretøy og fartøy, mens veien mot lav- og nullutslipp i de tyngre segmentene av langtransporten og i luftfarten er mer krevende, blant annet som følge av umoden teknologi og høye kostnader.

Gode satsinger på kollektivtransport og overføring av gods fra vei til sjø og bane er viktige tiltak i hele Norge for å møte veksten i person- og godstransport.

Transportsektoren spiller en nøkkelrolle dersom Norge skal lykkes med omstillingen til et lavutslippssamfunn. Effektive og trygge transportløsninger er en forutsetning for å skape næringsutvikling både i distriktene og i sentrale strøk. Transportsystemet har stor betydning for næringslivets konkurransekraft. LO vil samle all utbygging, drift og vedlikehold av riks- og europaveinettet hos Statens vegvesen. Vedlikehold av vei og bane, herunder strekninger som ofte stenges, må prioriteres. En forsterket satsing på jernbanen og havner er nødvendig for å få mer gods over fra vei til sjø og bane i hele Norge. Det må også videreutvikles hurtiggående persontransport på bane mellom de store byene, i tillegg må kortbanenettet i Norge styrkes for å opprettholde gode kollektivtilbud i hele landet. Et trygt og åpent veinett er avgjørende for bosetting og næringsutvikling i hele landet. Der det er sikkerhetsmessig forsvarlig, bør vedlikeholds- og klimatilpasningstiltak på eksisterende vei prioriteres foran bygging av ny vei.

Hensynet til miljø og klima, spredt bosetting og befolkningens behov for transporttjenester tilsier en satsing på kollektivtransport over hele landet. Særlig i pressområdene vil befolkningsveksten kreve at transportveksten i hovedsak skjer kollektivt. Kollektivtransporten er et velferdsgode som tilbys og finansieres gjennom fellesskapet, og må organiseres slik at pengene som brukes, kommer de reisende til gode. LO vil derfor arbeide for at unntaksbestemmelsen i kollektivtransportforordningen benyttes.

Omstillingen til en sirkulærøkonomi

For å nå målene for 30 prosent vern og restaurering av natur og bærekraftig vekst og velstand er vi avhengige av å omstille samfunnet og økonomien til å utnytte ressursene vi allerede har, enda bedre gjennom en omstilling til sirkulærøkonomi.

Sirkulærøkonomi og bærekraftig ressursbehandling handler om å forhindre at ressurser blir omgjort til avfall. Produkter egnet for ombruk eller reparasjon må forbli i det sirkulære kretsløpet. Det betyr at vi både må produsere mindre og forbruke mindre enn i dag. Offentlige insentiver kan være nødvendige bidrag i denne omstillingen.

For å sikre livsgrunnlaget til dagens og framtidens generasjoner og ivareta naturressursene på en bærekraftig måte må vi bryte med dagens produksjons- og forbruksmønstre og basere økonomisk virksomhet på sirkulær ressursutnyttelse gjennom avfallsreduksjon, ombruk og gjenvinning.

Dette vil være en radikal omlegging av økonomien, som innebærer å unngå og begrense aktivitet som ikke er bærekraftig, at man flytter og endrer på dagens produksjons- og forbruksmønstre, og at man forbedrer både teknologi- og ressursbruken.

Avfallsreduksjon er blant de viktigste komponentene for å virkeliggjøre et brudd med den lineære økonomien, hvor vi i dag tar ut langt flere ressurser enn hva som er bærekraftig. Klima- og miljøpolitikken må vektlegge velferd mer enn velstand, og myndighetene må gi insentiver til at produkter utvikles med lengst mulig levetid, med størst mulighet for ombruk og reparasjon og med egnethet for materialgjenvinning og reduksjon av innhold av helse- og miljøfarlige komponenter.

Gjennom varehandelen bruker kundene sin forbrukermakt til å påvirke for en mer bærekraftig og miljøvennlig produksjon. Det må satses mer på lokalt produserte varer, gjenbruk og klima- og miljøvennlige produkter. Produsentene må lage varer som er bestandige og skal vare lenge.

3.4 Et rettferdig pensjonssystem

Folketrygden skal være bærebjelken i velferdsstatens pensjonssystem. LO har som mål at folketrygden, AFP og tjenstepensjonsordningene sammen skal sikre det økonomiske grunnlaget for en trygg og verdig alderdom for alle. Tjenstepensjon er utsatt lønn, og LO krever økt innflytelse over pensjonsordningene.

Pensjonsreformen har bidratt til at folk jobber lenger. Det har medvirket til å trygge den økonomiske bærekraften i folketrygden som det dominerende element for arbeidstakeres pensjoner og bidrar til å redusere den økonomiske risikoen for kommende generasjoner. Reformen har også videreført et finansierings- og opptjeningssystem i folketrygden med viktig utjevningsevne mellom høye og lave årslønner og mellom kvinner og menn.

Men reformen har også medført at ulikhetene i pensjon vil vokse fordi muligheten til lange yrkeskarrierer varierer med yrkesløp, den enkeltes helse og ikke minst situasjonen i arbeidsmarkedet. Den sosiale bærekraften er under press.

Levealdersjustering innebærer at når et årskull er forventet å leve lenger enn tidligere årskull, må den enkelte stå lenger i jobb eller motta lavere pensjon enn ved samme avgangsalder. Pensjonsnivået, pensjon i forhold til tidligere lønn ved fast avgangsalder, vil bli nedjustert med økende levealder i befolkningen. Særlig de som ikke kan forlenge yrkesløpet, har dermed utsikt til å få en pensjonsdekning som ikke kan forsvares i et solidarisk samfunn. I nedgangstider vil enda flere kunne rammes fordi nedbemanninger kan medføre at flere må gå tidlig ut av arbeidslivet.

Den sosiale bærekraften i folketrygden er blitt styrket gjennom flere tiltak vedtatt av et bredt flertall på Stortinget våren 2024. Pensjonsforliket følger opp evalueringen av pensjonsreformen og regjeringens stortingsmelding i 2023. Det er vedtatt at minsteytelser skal utvikle seg slik at mottakerne får en velstandsutvikling minst på nivå med øvrige pensjonister. Forliket innebærer også at uføretrygdede skal delvis skjermes mot levealdersjusteringen for å sikre et akseptabelt pensjonsnivå. Det innføres et slitertillegg i folketrygden for dem som må gå av tidlig. Det vektlegges også at det skal iverksettes flere tiltak for å hindre at arbeidstakere blir utslitt, og muliggjøre at flere kan stå lenger i jobb. Samtidig vil aldersgrensene i folketrygden øke med to tredeler av forventet økning i levealderen. Det innebærer at de laveste aldersgrensene vil øke med ett år på ti år, fra 62 til 63 år fra 1963-kullet til 1973-kullet. Økningen av aldersgrenser innebærer også at sosiale ytelser som dagpenger og sykepenger som i dag stopper ved 67 år, økes tilsvarende. Det er avtalt at hele pensjonssystemet skal evalueres innen ti år, og LO vil ikke akseptere nye endringer av aldersgrensene før vi vet konsekvensene av det som nå er vedtatt.

LO mener at pensjonsopptjeningen må styrkes for alle, til et samlet nivå på minst 25 prosent av inntekt. Dette vil sikre at Folketrygden, AFP og tjenstepensjonsordningene til sammen gir en samlet pensjon på minst 2/3 deler av lønn ved normert pensjoneringsalder. Staten har hovedansvaret for pensjonssystemet som helhet, selv om finansieringen kommer fra ulike kilder. Den bestemmer bidraget fra folketrygden, den bidrar med penger og regelverk til AFP og er lovgiver for tjenstepensjonene. Nivåhevingen må skje gjennom et spleiselag der både staten og partene i arbeidslivet bidrar.

Sliterordning, evaluering av pensjonssystemet og inkluderende arbeidsliv

Pensjonsutvalgets utredning har lengre yrkesaktivitet som viktigste tiltak når levealderen øker og levealdersjusteringen gir lavere årlige utbetalinger. For mange av LOs grupper er betydelig lengre yrkesaktivitet sjelden et alternativ. Tall for forventet levealder for ulike yrkesgrupper viser at typiske sliteryrker kommer dårlig ut. Yrkesgrupper med lavest forventet levealder vil dermed kunne oppleve at yrkesgruppene med høyere levealder «arver den gjenstående pensjonsbeholdningen til de som dør tidlig». Når mulighetene til å jobbe videre er systematisk skjevfordelt, kan dette oppleves som urimelig. I tillegg til dette har mange i sliteryrkene lav lønn og lav pensjonsopptjening.

De som ikke har mulighet til å stå helt ut, må også i framtiden få muligheten til å gå av tidligere med et akseptabelt pensjonsnivå. AFP, den tariffestede sliterordningen, samt overgangstillegget og særaldersgrenser i offentlig sektor bidrar til dette.

LO fikk gjennomslag i pensjonsforliket som ble vedtatt av Stortinget våren 2024, for at det skal innføres et slitertillegg i folketrygden etter mønster av sliterordningen i privat sektor. Det ble vedtatt at det skal innføres et slitertillegg på 0,25 G, og at partene skal involveres i utformingen av den nye sliterordningen. For LO er det viktig at den nye sliterordningen blir livsvarig, og at det medregnes ved uttak av folketrygden, for å sikre at de fleste slitere med lange yrkeskarrierer faktisk har mulighet til å ta den ut om de ønsker det.

I pensjonsforliket er det avtalt at det etter ti år skal gjøres en helhetlig gjennomgang av pensjonssystemet for å vurdere den økonomiske og sosiale bærekraften når man ser folketrygd, tjenstepensjon, AFP og individuelle pensjonsspareavtaler i sammenheng. Dette inkluderer en evaluering av levealdersjustering av aldersgrensene sett opp mot reell avgangsalder, med formål om å sikre økonomisk trygghet og at systemet skal være sosialt bærekraftig. LO vil særlig påpeke at evalueringen må vurdere hvordan levealdersjusteringen slår ut for sliterne.

Det er i den sammenheng også viktig for LO å følge opp hvordan AFP, slitertillegget og særaldersgrenser gjør det mulig for slitere å gå av tidlig, og i hvilken grad det vil være behov for styrke de ulike ordningene for slitere.

LO vil på selvstendig grunnlag vurdere hvordan sliterordningen innenfor dagens AFP tilpasses sliterordningen som etableres i folketrygden. I tillegg til ordninger for slitere krever LO økt innsats for å legge til rette for at folk skal kunne stå lenger i arbeid, og et inkluderende arbeidsliv.

I tillegg til sliterordninger krever LO økt innsats for å legge til rette for at folk skal kunne stå lenger i arbeid, og et inkluderende arbeidsliv. Det krever en langt større innsats fra myndighetene og fra partene i arbeidslivet, der det legges til rette for forlenget arbeidsliv, kompetanseutvikling og at det blir lettere for seniorene å søke arbeid. Innsatsen må ikke bare settes inn blant seniorer. Forebygging for å unngå tidligavgang eller utstøting må starte tidlig. HMS, tilrettelegging for å lette belastende oppgaver og kompetanseheving er viktig gjennom hele yrkeslivet.

Pensjon og fordeling

LO er bekymret for fordelingseffektene av det samlede pensjonssystemet. De omfordelende virkningene av folketrygden motvirkes av tjenstepensjonssystemet. Det er store og systematiske forskjeller i tjenstepensjonene mellom ulike næringer. Kvinnedominerte virksomheter i blant annet varehandel og overnatting og servering har gjennomgående langt lavere tjenstepensjonssatser enn i for eksempel finansnæringen, mediebransjen, industrien og oljenæringen. Mange som kun har de laveste tjenstepensjonene (OTP), har heller ikke AFP, mens de fleste som har gode tjenstepensjonsordninger, har også AFP. Gjennom et langt yrkesliv i næringer med dårligere tjenstepensjoner vil mange kunne få en total pensjon som er lav, særlig når de heller ikke får AFP.

Den totale effekten av dette innebærer at mange lavtlønte i framtiden vil risikere å få svært lave pensjoner eller vil bli nødt til å jobbe lenger enn ansatte i næringer med høyere lønninger og bedre pensjonsordninger. LO er bekymret for at over tid vil økonomiske hensyn kunne tvinge flere til å utsette pensjoneringstidspunktet, selv om helsesituasjonen tilsier at de burde slutte i jobb.

LO er bekymret for at innbyggere med kort botid i Norge kan få lave pensjonsytelser i framtiden. LO vil styrke pensjonsrettighetene til flyktninger og går derfor inn for en gjennomgang av dagens ordning med supplerende stønad for flyktninger med sikte på å forbedre denne.

Styrk tjenstepensjonene

Tjenstepensjonene i privat sektor er ofte ikke en del av tariffavtalen, men noe arbeidsgiver ensidig bestemmer. LO mener at tjenstepensjonsordningene i privat sektor må forbedres ved å

innføre obligatoriske livslange og kjønnsnøytrale pensjonsordninger. Inntil dette er på plass, må ordningen forbedres ved å heve minstesatsen (obligatorisk tjenstepensjon – OTP) fra to til fire prosent. Det er behov for å gå gjennom lowverket i privat tjenstepensjon og vurdere de fordelingsmessige egenskapene til tjenstepensjonene.

Et bredt organisert pensjonssystem må sikre muligheten for jobbskifter uten tap av pensjon, kostnadseffektiv forvaltning og premier og ytelser som er like uavhengig av kjønn. Det bør lages en felles lov for innskuddspensjons- og hybridordninger. Det vil gjøre det enklere å avtale og tilby pensjonsordninger som er livsvarige og kjønnsnøytrale, noe som bør være hovedregelen også for tjenstepensjonsordningene. Når flere lever lenger, er det en utfordring at de fleste private tjenstepensjonsordninger ikke er livsvarige og utbetales over ti år. I tillegg er avkastningen som oftest markedsbestemt og med full tapsrisiko for den enkelte. Det må også innføres egen pensjonskonto for hybridpensjon.

Det må gis mulighet for å etablere fellesordninger for innskudds- og hybridordninger som dekker flere bedrifter eller tariffområder. Disse vil kunne ivareta både aldersnøytralitet og kjønnsnøytralitet og kunne gi reduserte kostnader ved både forvaltning og administrasjon. De vil gi de ansatte muligheter til økt innflytelse på pensjonsmidlenes forvaltning.

Reglene for utregning av grunnlag for innbetaling må forenkles. All lønn inntil 12 G må danne grunnlaget. Arbeidsgivers mulighet til å unnta varierende eller midlertidige tillegg og overtid må fjernes. Arbeidsgivers plikt til å innbetale til ordningen for arbeidstakere med lovbestemt permisjon må utvides til å gjelde arbeidstakere med permisjon når retten til permisjon følger av tariffavtale. Grunnlaget og innbetalingene må komme klart fram på arbeidstakers lønsslipp. LO ser med bekymring på at arbeidstakere mister rettigheter i AFP-ordningen på grunn av omorganisering hos egen arbeidsgiver. LO vil arbeide for at forbundene får vite om slike omorganiseringer for å søke å unngå slike rettighetstap.

Offentlig sektors nye tjenstepensjonsordning fra 2018 fikk virkning fra 2020 for alle som er født fra 1963. Offentlig sektor innfører en ny AFP-ordning for dem som fyller 62 år i 2025, som det nå foreslås et regelverk for etter modell av AFP i privat sektor. I 2023 ble det avtalt nye pensjonsregler for de med særaldersgrenser, det gjenstår å avklare hvem som skal ha særaldersgrenser, og hvilke aldersgrenser som skal gjelde i framtiden. LO vil følge opp disse prosessene framover. Offentlig tjenstepensjon bør organiseres i pensjonskasser eller gjensidige selskaper, der arbeidstakerne har reell innflytelse på organisering og styring.

Det er nødvendig å finne bedre pensjonsordninger for å unngå at selvstendig næringsdrivende, frilansere og yrkesutøvere med kombinasjonsinntekter og lave inntekter skal ende i alvorlig fattigdom.

AFP

LO vil prioritere arbeidet med å forbedre AFP-ordningene. Endringene i ordningene skal bidra til økt forutsigbarhet og at flere arbeidstakere sikres en god AFP.

AFP har vært, og er en solidarisk ordning hvor det innbetales en andel av lønnsutgiftene fra alle bedrifter tilsluttet ordningen.

Det er de yrkesaktive som finansierer pensjonistenes utbetalinger. Ordningen må gjøres mer forutsigbar og tilgjengelig for arbeidstakerne, samtidig som finansieringsgrunnlaget må sikres og utvides gjennom flere tariffbundne virksomheter. Et bredere finansieringsgrunnlag vil også bidra til holde kostnadene stabile.

LO er opptatt av å sikre alle arbeidstakere en forutsigbar pensjon.

Arbeidstakere som har fylt femti år skal opprettholde rettigheter som følger av dagens ordning. De vil også kunne motta AFP etter dagens ordning hvis de har minst 18 års opptjening i tariffbundet virksomhet samlet og har minimum 7 år mellom 50 og 62 år.

LO vil videre styrke AFP ordningen gjennom at arbeidstakere i tariffbundne virksomheter opparbeider en rett til AFP, basert på antall år i virksomheten.

LO vil også at uføre skal ha en rett til AFP, basert på opptjeningen fram til uføretidspunktet.

LO legger til grunn at finansieringen av omleggingen skjer innenfor rammen av trepartssamarbeidet, og at den statlige medfinansieringen på 1/3-del av kostnadene opprettholdes. Omleggingen og finansiering avklares i forbindelse med kommende tariffoppgjør, og med følgende uravstemninger.

Offentlig sektor har nå en AFP-ordning etter modell av ordningen i privat sektor, og det ble i 2018 avtalt felles beregning av ansiennitet. Kostnadene for Fellesordningen knyttet regjeringens avtale med partene i offentlig sektor, forutsettes kompensert i den statlige medfinansieringen.

Fripoliser

Fripoliser er pensjonsrettigheter som allerede er opptjent. De blir i dag forvaltet på en slik måte at mange vil få lavere pensjoner enn de burde ut fra midlene som er betalt inn for dem.

De særnorske reguleringsreglene skal nå gjennomgås. LO mener det er behov for tiltak for å sikre at pensjonistenes midler blir forvaltet på en best mulig måte. Staten må ta et samlet grep for å sikre at den etablerte pensjonskapital i form av fripoliser og løpende ordninger sikres en bedre forvaltning og verdisikring.

Uføre

Uføres pensjoner må styrkes. LO mener at uføre må skjermes fullt ut mot levealdersjustering av pensjonene. Levealdersjusteringen bygger på en forutsetning om at arbeidstakere kan velge om de vil jobbe lenger for å kompensere for økt levealder, eller om de vil gå ned i pensjon i bytte mot lengre pensjonstilværelse. Uføre har ikke et slikt valg. Levealdersjusteringen slår uheldig ut særlig for dem som har blitt uføre. Derfor må uføre ha pensjonsopptjening fram til normert pensjonsalder.

I tillegg mener LO at tak på samlet uføretrygd må fjernes og barnetilleggene styrkes ytterligere. LO vil arbeide for at personer som blir delvis uføre underveis i karrieren, og som senere får en økt uføregrad, sikres en bedre alders- og uførepensjon enn det dagens regler gir.

I dag er alle i offentlig sektor dekket av uførepensjon, mens bare et mindretall av de som har privat tjenstepensjon, har en slik dekning. LO mener at det bør innføres uførepensjon i obligatorisk tjenstepensjon, slik at alle får et tillegg til den offentlige uføretrygden.

3.5 Styrke kvinners økonomiske frihet

Norge er et av de landene i verden som har kommet lengst i likestilling mellom kjønnene. Til tross for dette har kvinner langt mindre økonomisk frihet enn menn og dermed mindre makt over eget liv. LO vil jobbe for et reelt likestilt samfunn med økonomisk frihet uavhengig av kjønn.

Retten og friheten til å bestemme over eget liv er helt avgjørende for et rettferdig og likestilt samfunn. Ingen skal være avhengig av en partner eller familien for å ha tak over hodet og mat på bordet. Økonomisk frihet henger tett sammen med muligheten til å kombinere fullt arbeid med familieliv og fritid. Det handler også om forutsigbarhet for pensjon den dagen kvinner går ut av arbeidslivet. Denne muligheten forutsetter gode velferdsordninger som foreldrepermisjon, barnehage og eldreomsorg og et rettferdig pensjonssystem der forskjellene mellom kvinner og menn ikke forsterkes inn i pensjonisttilværelsen.

For å oppnå disse målene må partene, myndighetene, samfunnet, bedrifter og enkeltpersoner arbeide sammen i en felles innsats for å sikre alle kvinners økonomiske frihet i Norge. Dette vil ikke bare styrke den enkelte, men vil også bidra til et mer inkluderende og demokratisk samfunn, der alles bidrag blir verdsatt.

Sikre retten til faste, hele stillinger

For å sikre kvinners økonomiske frihet må vi sørge for at alle kvinner har et arbeid som gjør det mulig å jobbe heltid, får tilgang til faste heltidsstillinger og en lønn som gir økonomisk stabilitet og trygghet. Dette innebærer tydeligere krav til arbeidsgiver om å tilrettelegge og organisere arbeidet på en slik måte at belastninger reduseres, bekjempe deltidskultur og midlertidige kontrakter som ofte begrenser kvinners inntekts- og jobbmuligheter.

Fremme heltidskultur i det norske arbeidslivet og kommunene

LO skal arbeide for å fremme en heltidskultur i det norske arbeidslivet og kommunene. LO vil være pådrivere for at politikere med arbeidsgiveransvar sørger for at kommunene utarbeider konkrete handlingsplaner for å sikre hele, faste stillinger til alle ansatte.

Flere heltidsstillinger i servicesektoren

LO skal arbeide for at heltid reelt sett blir normen i servicesektoren. Vi vil følge med på utviklingen i bransjen for å sikre bedre oppfølging av gjeldende lowerk, samtidig som vi jobber for at lowerket blir sterkere. Rett til stilling for deltidsansatte som tilsvarer faktisk arbeidstid, må styrkes og unntaket for merarbeid på grunn av midlertidige arbeidsavtaler fjernes.

LO vil styrke tillitsvalgtes medvirkning i bruk og endring av arbeidstidsordninger. Praktiseringen av gjennomsnittsberegning av arbeidstid må bli i full overensstemmelse med gjeldende lov- og avtaleverk, slik at ansatte sikres rettferdige og lovlige vilkår. Det bør iverksettes flere målrettede tiltak for å fremme flere skiftordninger i stedet for turnusordninger for å sikre flere faste og forutsigbare arbeidstidsordninger.

Likelønn

Kvinner tjener langt mindre enn menn. De tjener mindre per time på grunn av det kjønnsdelte arbeidsmarkedet og fordi de har en løsere tilknytning til arbeidslivet, flere jobber deltid og de har en svakere maktposisjon i arbeidslivet. I tillegg tjener kvinner mindre fordi de er kvinner – det eksisterer fremdeles en forskjell i menns og kvinners lønn som ikke kan forklares med noe annet enn kjønn.

Å heve lønningene i lavlønnssyrker er en vesentlig del av innsatsen for økonomisk frihet for alle. Ved å sikre rettferdig lønn for dem som jobber i helse-, sosial- og omsorgssektoren, i serviceyrker og andre lavlønnsområder, får flere kvinner muligheten til å bygge en solid økonomisk grunnmur. Dette vil ikke bare styrke kvinners økonomiske uavhengighet, men også bidra til å øke den generelle likestillingen i samfunnet.

For å sikre likelønn og lik lønn for arbeid av lik verdi må vi fortsette å utvikle og styrke lover og retningslinjer som bidrar til likestilling og forbyr kjønnsbasert lønnsdiskriminering. Aktivitets- og redegjøringsplikten må følges tett opp for å sikre at arbeidsplassene gjennomfører kartlegging og tiltak for å sikre likelønn på arbeidsplassen.

Økt deltakelse i arbeidslivet

For å oppnå økt deltakelse av kvinner i arbeidslivet må både arbeidslivet og velferdsstaten gjøre det mulig. Det trengs fleksible arbeidsordninger og arbeidsgivere som er pådrivere for at fedre skal ta mer likestilt omsorgsansvar og foreldrepermisjon. Det trengs også full barnehagedekning fra barnet er ett år, og løpende opptak hele året, gode permisjonsordninger som sikrer hver av foreldrene minst 40 prosent av permisjonstiden, selvstendig opptjeningsrett og en god eldreomsorg. Dette vil bidra til økt likestilling i balanseringen av arbeid, familieliv og pårørendeansvar. Vi trenger mer kunnskap for å kunne forebygge at omsorgsansvar for eldre

familiemedlemmer fører til at kvinner jobber redusert mot slutten av arbeidslivet. Kvinners helse påvirker deres deltakelse i arbeidslivet. LO vil jobbe for at kvinnehelse settes høyere opp på dagsorden. LO ønsker en styrking av de økonomiske støtteordningene for studenter som får barn.

Redusere kjønnssegregering i yrkes- og utdanningsvalg

For å oppnå et likestilt samfunn er det viktig å redusere kjønnssegregering i arbeidsmarkedet. Dette kan oppnås ved å aktivt jobbe for rekruttering til utdanning og jobbmuligheter for kvinner innenfor tradisjonelt mannsdominerte yrker og sektorer, samtidig som det jobbes for mangfold og likestilling på arbeidsplassen. På samme måte må det aktivt jobbes for å fremme utdanning og jobbmuligheter for menn innenfor tradisjonelt kvinnedominerte yrker og sektorer. For å sikre kontinuitet og fremdrift i arbeide må kompetanse om kjønnsnøytrale yrkes- og utdanningsvalg styrkes.

Det grønne og digitale skiftet gjør det spesielt viktig å øke andelen kvinner innen relevante yrker og utdanninger innen teknologi og grønn industri. Kvinnelig deltakelse bør gjenspeile minst halvparten av de store omveltningene samfunnet går gjennom, for å få de mulighetene omstillingene gir, og utøve innflytelse på dem. Flere kvinner i denne typen yrker vil blant annet sikre at ny teknologi er like godt tilpasset alle uavhengig av kjønn.

3.6 Livslang læring

Utdanning er en grunnleggende menneskerett og en forutsetning for å kunne lykkes i arbeidsliv og samfunnsliv. I et stadig mer avansert samfunn, med en høy omstillingstakt, øker behovet for å få fornyet og utviklet sin kompetanse gjennom hele livet.

Utdanning og forskning er grunnleggende for videreutvikling av demokrati og velferd. Med økende krav til kompetanse i arbeidsliv og samfunn har utdannings- og kompetansepolicyen fått en viktigere rolle. Det gjelder blant annet i arbeidet med å motvirke ulikhet, å lykkes med et grønt og rettferdig skifte og å sikre et velfungerende demokrati. Den offentlige fellesskolen er en bærebjelke i den norske modellen. Gratis utdanning, gode barnehage- og voksenopplæringstilbud og et arbeidsliv med mye læring står også helt sentralt.

En barnehage for alle

Barnehager er en viktig grunnstolpe i den norske velferdsstaten. Barnehagetilbud til alle er viktig for å motvirke sosiale forskjeller. Deltakelse er viktig for å styrke barns utvikling og læring. Det må være nok ansatte med tverrfaglig kompetanse som legger til rette for barns frie lek, læring og sosialisering. Barnehager må bli gratis så alle barn kan delta på lik linje. LO vil arbeide for at store kommersielle konserner får en mindre plass i driften av barnehagene.

SFO for alle

Kvalitet på SFO-tilbudet varierer. Det er behov for en reform som integrerer SFO i det helhetlige skoletilbudet, og sikrer SFO forsvarlige rammer til drift. SFO-lederen skal være en del av skolens administrasjon. SFO-lederrollen må synliggjøres og styrkes. Bemanning i SFO må gjenspeile antall barn, barns behov og rammeplanens krav til kvalitet. Barn som trenger ekstra tilrettelegging i skolen, må få denne ressursen med seg til SFO. Gratis SFO må fullfinansieres. Det må samtidig sikres god nok bemanning og reelle muligheter til kompetanseheving for fagarbeidere og andre ansatte i SFO. SFO må lovfestes og skal drives i offentlig regi.

Fellesskolen

Alle skal ha lik mulighet til en god og gratis utdanning. I fellesskolen skal barn treffes på tvers av sosial bakgrunn og utvikle seg som hele mennesker som tenker selvstendig og har god grunnkompetanse.

Fellesskolen er en av de arenaene hvor vi har størst mulighet for å jobbe helhetlig og forebyggende og komme inn tidlig overfor barn og unge som trenger ekstra oppfølging. Tidlig innsats reduserer risiko for frafall senere i skoleløpet. Alternative opplæringsarenaer bør integreres fra tidlig i skoleløpet for å fremme motivasjon og motvirke skolevegring.

Overgangen fra barnehage til skole er stor for mange barn, og en dårlig start på skolegangen kan føre til problemer framover i skoleløpet. Den frie leken må løftes fram i skolen for å styrke barns sosiale og kognitive utvikling. Verksted, utstyr og uterommet må tas mer i bruk, og elevene må få tid til å utvikle sosiale ferdigheter og få en allsidig, variert og praktisk tilnærming til kunnskap. Tidlig innsats må styrkes, og alle må få mulighet til å lære grunnleggende ferdigheter.

Økende krav til utdanning og kompetanse understreker behovet for at alle utstyres med grunnleggende ferdigheter, evne til kritisk refleksjon og med praktiske ferdigheter og problemløsningsevne. Dette må være grunnleggende i hele skoleløpet, herunder videregående opplæring, som har blitt en viktigere del av fellesskolen.

Den offentlige fellesskolen utfordres av tendenser til segregering, karakterpress, ubalanse mellom teoretisk og praktisk inngang til læring, svekkede muligheter for dybdelæring og begrenset rom for å utøve læreryrket. Det er fortsatt for mange unge som ikke gjennomfører videregående opplæring. Dette må møtes med kraftfulle tiltak, blant annet gjennom å skape en mer praktisk og variert skole i hele skoleløpet. Både elever som velger studieforberedende, og elever på yrkesfaglig utdanningsprogrammer må få opplæring som forbereder dem på deres videre løp. Rådgivningstjenesten i skolen må styrkes.

Krav til rapportering, dokumentasjon, testing og kontroll må reduseres så læreren får tid til å være lærer. Laget rundt eleven må styrkes og sammensettes av tverrfaglig kompetanse. Alle ansatte i skolen må få tilbud om etter- og videreutdanning, sikres tid til samarbeid, planlegging og mulighet til hele stillinger. En ungdomsskolereform må svare på utfordringer med fravær, uro, lavt motiverte elever og stort prestasjons- og konkurransepress.

Kulturell kompetanse kommer til å ha stor betydning for framtidens arbeidsliv, næringsliv og samfunnsliv. LO vil derfor arbeide for å styrke skoleverkets kompetanse innen estetikk, kunst og kultur og for at de praktisk-estetiske fagene styrkes. Praktisk-estetiske metoder må tas inn i undervisningen i andre fag. Kulturskolen er viktig for å gi barn og unge mulighet til å bruke sin kreativitet og skaperglede og er en sentral rekrutteringsarena både for vårt profesjonelle og frivillige kulturliv. Den må være tilgjengelig for alle barn, uavhengig av økonomisk og sosial bakgrunn.

LO vil sikre likestilte tilbud innen elevvelferd mellom elever, lærekandidater og lærlinger, som digitalt elev- og lærlingbevis.

Elever, lærekandidater og lærlinger må sikres tilstrekkelig digital kompetanse, herunder kompetanse på kildekritikk og evne til å gjenkjenne falsk informasjon. Fellesskolen må brukes som arena for å fremme demokrati og deltakelse. LO skal arbeide for å øke kunnskapen om organisert arbeidsliv og den norske modellen blant unge før de skal ut i arbeidslivet. Dette må inn i ungdomsskole og i videregående opplæring.

Den yrkesfaglige utdanningsretningen må bygges ferdig

Ubalanse mellom samfunnets vektlegging av erfaringsbasert og teoretisk inngang til læring er den største systemiske utfordringen vi står overfor i utdanningssystemet. Det er stor etterspørsel etter yrkesfaglig kompetanse, og satsingen på disse utdanningene må styrkes.

Grunnlaget for god fag- og yrkesopplæring starter med en grunnskole som vektlegger å utvikle både praktisk og teoretisk kompetanse hos de unge.

Partene i arbeidslivet har et særskilt ansvar for fag- og yrkesopplæringen. Da må Samarbeidsrådet for yrkesopplæring, de faglige rådene og yrkesopplæringsnemndene sikres stor innflytelse over utviklingen av yrkesfagene. LO vil jobbe for å sikre god opplæring av lærlinger i bedrift og relevante læreplaner i fagene gjennom de faglige rådene, at rettighetene i

opplæringsloven blir reelle, for bedre dimensjonering av skoleplasser, økt kvalitet i opplæringen i skole og i lærebedrift, bedre kjønnsbalanse i utdanningsvalg og nok lære plasser slik at flere gjennomfører med fag- eller svennebrev. Faget yrkesfaglig fordypning er viktig for å skape relevans og sammenheng i opplæringen med god overgang til lære plass. Yrkesfaglærerne må ha mulighet til å følge opp elevene under praksis. Skolene må være godt utstyrt og ha nok og riktig materiell slik at opplæringen i skolen legger et relevant grunnlag for videre opplæring i bedrift.

For å lære opp faglig gode og selvstendige fagarbeidere ute i lærebedriftene må instruktører, veiledere og prøve- og klagenemndene ha tid til å drive god opplæring, ha innsikt i praktisk opplæring og selv ha aktuell kompetanse i lærefaget.

Høyere yrkesfaglig utdanning må bygges kraftig ut gjennom en opptrappingsplan på 100 000 studie plasser og må anerkjennes på lik linje med høyere akademisk utdanning. For å kunne anerkjennes på lik linje med høyere akademisk utdanning må Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk (NKR) revideres slik at fagskolene kan tilby høyere yrkesfaglig utdanning på nivå 6, 7 og 8. Det må åpnes for yrkesbachelor og yrkesmaster med en opprykksordning til faghøgskole. Fagskolene må kunne tilby utdanning på nivå med bachelor-, master- og doktorgrad. Fagskolene skal samtidig fortsatt være en arena for videreutdanning. Det må utvikles fagskoletilbud på flere områder i hele landet. Finansieringen må styrkes for å gi fagskolene bedre forutsigbarhet og gjøre sektoren rustet til å møte det økende behovet for fagskoleutdannede. Overgangsordningene mellom fagskolen og universitets- og høyskoleutdanningene må bedres. Studiepoeng fra høyere yrkesfaglig utdanning må tilknyttes European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS).

Fagarbeiderens adgang til høyskole- og universitetsutdanning må forbedres, blant annet gjennom y-veien. Fagbrev må gi tilleggspoeng ved opptak til universitets- og høyskoleutdanning på lik linje som realfag.

Det bør etableres et nytt frittstående nasjonalt senter for yrkesfag som kan støtte offentlige myndigheter og partene i arbeidslivet med kunnskap og kapasitet i den videre utviklingen av yrkesfagene og arbeide i skjæringspunktet mellom utdanning og arbeidsliv med kunnskapsutvikling og utviklingsprosjekter.

Universitets- og høyskoleutdanning for alle

LO vil jobbe for likeverdig tilgang til universitets- og høyskoleutdanning uavhengig av økonomi, kjønn og geografi. Da må studiefinansieringen bedres gjennom å knyttes til grunnbeløpet i folketrygden og økes til 2 G. Innføringen av skolepenger for studenter fra utenfor EU/EØS må reverseres. Finansieringen av høyere utdanningsinstitusjoner må bidra til å opprettholde et desentralisert studietilbud. Ansatte i alle stillingsgrupper må gis gode arbeidsforhold med faste, hele stillinger, og midlertidigheten ved institusjonene må reduseres. Forskningsbasert undervisning må sikres gjennom at vitenskapelig personell får tilstrekkelig tid til forskning. Demokratiet ved universiteter og høyskoler må styrkes, og valgt ledelse skal være hovedmodellen i sektoren. Profesjonsutdanningene må gis økt kapasitet og ha rammevilkår som sikrer forskningsbaserte, yrkesrettede og praksisnære studier. Institusjonene må samarbeide mer med arbeidslivet for å styrke arbeidslivsrelevansen i høyere utdanning og sikre mer praksis i studiene.

Studentenes primære velferd inkludert bolig, et trygt bomiljø, gode helse- og rådgivningstjenester, sunn mat og et tilpasset barnehagetilbud skal ivaretas av studentsamskipnadene. Det må bygges flere rimelige studentboliger nær studiestedene.

Kompetansereform i arbeidslivet

Vi har et arbeidsliv preget av mye læring sammenliknet med de fleste andre land. Samtidig ser vi tendenser til at arbeidslivet er i ferd med å bli mer todelt, og at de som har størst behov for kompetansepåfyll, ofte får minst. Den gjennomgående digitaliseringen av samfunnet gjør at det haster å øke hele befolkningens digitale kompetanse. Kompetansemangel kan bremse grønn omstilling. Arbeidslivet preges av høye krav til kompetanse, økt etterspørsel etter spesialisert utdanning, doble fagbrev og tverrfaglig kompetanse. Store omstillinger innebærer økt risiko for

arbeidsledighet og frafall, der personer med lav kompetanse og eller manglende norskferdigheter er særlig utsatt.

Norge trenger en etter- og videreutdanningsreform som motvirker ulikhet, og som sikrer alle reelle muligheter for livslang læring som kvalifiserer til et arbeidsliv i endring. LO vil jobbe aktivt for retten til etter og videreutdanning uten tap av inntekt. Frontfagsløsningen er et godt utgangspunkt for LOs videre jobb for retten til etter og videreutdanning uten tap av inntekt i privat sektor.

Vi har styrker i det organiserte arbeidslivet som det må bygges videre på. Kompetansebestemmelser i avtaleverk må praktiseres og følges bedre opp, finansieringsordninger og permisjonsordninger bedres og partssamarbeidet og tillitsvalgtes rolle styrkes. Vi må få et godt samspill mellom avtaleverk og myndighetenes tilrettelegging. Bransjetilpassede kompetanseprogrammer må styrkes og videreutvikles, der blant annet yrkesrettede norskopplæringstilbud og digitale tilbud er en viktig del. Når bedrifter har behov for økt kompetanse, må den enkelte bedrift legge til rette slik at utgifter dekkes og det gis permisjon med lønn for den enkelte.

Det er behov for bedre kompetanseutviklingsmuligheter i hele arbeidslivet, i alle deler av landet, og særlig blant personer med kort utdanning og som jobber i omstillingsutsatte næringer. Ordninger med realkompetansedokumentasjon, verdsetting og vurdering må videreutvikles og tas mer i bruk. Kvalifikasjonsrammeverket må utvikles til å omfatte både formelle og ikke-formelle kvalifikasjoner. Særlig yrkesfaglige utdanningstilbud for voksne på alle nivåer har en sentral rolle i å bidra til gode omstillinger. Fagutdanning må bli en mer attraktiv karrierevei, samtidig som vi må unngå å senke nivået på fagbrevet.

Langtidsplan for livslang læring med tilhørende finansieringsfond må på plass. Voksne med lite utdanning må prioriteres. Det må være en plan for opptrapping av høyere yrkesfaglig utdanning. Det trengs særlige strategier for å møte voksende kompetansebehov innen helse, sosial og omsorg, innen IKT og for å få til grønn omstilling. Det er samtidig viktig å skape flere langsiktige arbeidsplasser i konkurranseutsatt privat sektor bygget på teknisk fagkompetanse. I industrien ser man raskt effekten av investeringer i ny teknologi som grunnlag for eksportrettede bærekraftige verdikjeder. Kontakten mellom arbeidsliv og utdanningsinstitusjoner må styrkes. Formaliserte krav til fagutdanning for yrkesutøvelse bør vurderes i flere fagområder for å bidra til kvalitet i tjenester og produkter og seriøsitet i arbeidslivet. Mulighetene for å få godkjent utenlandsk utdanning må styrkes.

Forskning og utvikling

Forskning og utviklingsarbeid (FoU) gir oss mulighet til å finne nye svar på de store globale og samfunnsmessige utfordringene i vår tid. Samtidig er FoU avgjørende for å skape flere arbeidsplasser, gode velferdstjenester og for å øke verdiskapingen og omstillingsevnen i økonomien.

Staten må sikre finansiering som støtter opp under den frie forskningen. Forskning og utvikling skal samtidig bidra til et samspill mellom relevante forskningsaktører. En større andel av forskningsmidlene bør kanaliseres direkte til institusjonene, og forskningsinstituttene må gis grunnbevilgninger slik at de er konkurransedyktige.

Det må utvikles bedre samarbeidsarenaer med partene i arbeidslivet på både makro- og mikronivå, slik at partene kan delta i utformingen av forskningspolitikk for å sikre innovasjon, teknologiutvikling og konkurransekraft. Virkemidlene i forskningspolitikken må ta bedre hensyn til hele bredden i forsknings- og utviklingsarbeid, som spenner fra grunnforskning, anvendt forskning og til eksperimentell utvikling.

3.7 Offentlig velferd

En velferd finansiert av fellesskapet, hvor folk yter etter evne og får etter behov, er grunnlaget for et godt samfunn. Den norske modellen bygger på brede universelle ordninger som gir høy grad av inntektssikring. Dette legger grunnlaget for et samfunn med små forskjeller og med høy deltagelse i demokratiske prosesser, uavhengig av sosial bakgrunn.

Velferdsstaten skal bygge og trygge folk og samfunn. Den består i dag av en rekke institusjoner, tjenester og ytelser. Velferdsordningene er i hovedsak universelle, finansieres over skatteseddelen og gis til dem som trenger det. Velferdsstaten handler om at vi som fellesskap har mål om å sikre alle og gi reell inntektssikring. Veksten i offentlig sektor bør minst være på nivå med veksten i privat sektor. Dette vil sikre stabilitet i offentlige fellesskapsordninger. LO vil jobbe for å sikre og videreutvikle velferdsstaten. Det må bli mer attraktivt å jobbe i offentlig sektor. Viktige tiltak er redusert vikarbruk, mindre deltid og mer heltid, utdanningstilbud og arbeidsmuligheter i hele landet. Papirløse mennesker har ikke tilgang på offentlig helsehjelp utover det som defineres som nødvendig helsehjelp. Konsekvensen er at pasienter må vente til situasjonen blir akutt, noe som innebærer økt lidelse og risiko for dårlig behandlingsresultat. LO mener rett til helsetjenester må springe ut fra individets behov, og papirløse mennesker må få likeverdig tilgang til offentlige helsetjenester.

Offentlig finansiert velferd skal utføres uten kommersielle interesser

Det er bred oppslutning om en sterk offentlig sektor i Norge. Samtidig utfordres velferdsstaten av kommersialisering og krefter som ønsker økt privat profitt fra drift av offentlig finansierte tjenester og infrastruktur. Dette undergraver ikke bare de universelle ordningene, men innebærer også en kamp om kompetent arbeidskraft og er en trussel mot arbeidstakernes rettigheter og pensjonsvilkår. LO er imot privatisering og konkurranseutsetting av offentlige velferdstjenester. Offentlig finansierte velferdstjenester skal i all hovedsak drives i egen regi, med innslag av ideelle og ikke-kommersielle aktører. Handlingsrommet i anskaffelsesregelverket må utnyttes for å prioritere ideelle tjenesteytere og langsiktige avtaler basert på kvalitet.

Kommunesektoren

Landets kommuner forvalter kjernen av velferdsstaten gjennom ansvar for befolkningen gjennom hele livet. Kommunenes oppgaver har vokst i tråd med utviklingen av velferdsstaten, og en stadig økende andel av kommunenes økonomi brukes til lovpålagte oppgaver som tjenesteyter innenfor helse, sosial, omsorg, skole, barnehage og barnevern. LO vil arbeide for at kommunene har økonomisk handlingsrom til å prioritere oppgaver som ikke er lovpålagte. Dette er oppgaver som er særlig knyttet til forebygging og investering i gode og trygge oppvekstmiljøer. Blant annet bibliotekene i kommunene må videreutvikles som synlige og sentrale kunnskaps- og kulturinstitusjoner i lokalsamfunnet og en naturlig møteplass for folkeopplysning og kulturopplevelser.

LO mener det er viktig å verne om generalistkommunesystemet, som innebærer at alle kommuner har ansvaret for de samme oppgaver. Kommunene må få tilstrekkelige og forutsigbare rammer gjennom et omfordelende inntektssystem som sikrer at de er i stand til å levere hele bredden av gode kommunale tjenester til innbyggerne.

Statlig sektor

Statsforvaltningen utgjør landets utøvende makt og omfatter statlige virksomheter med et bredt spekter av samfunnsoppgaver. Forvaltningens virksomhet bygger på sentrale forvaltningsverdier som likebehandling, rettssikkerhet, nøytralitet, faglig uavhengighet og effektivitet. For at forvaltningen skal kunne etterleve disse verdiene, må statlige virksomheter ha tilstrekkelige økonomiske rammer.

De siste tiårene har ideer basert på markedsstyring lagt viktige premisser for endrings- og styringsreformer i statlig sektor. Sentrale elementer har vært mål- og resultatstyring, bestiller- og utførermodeller, oppsplitting av virksomheter, økt grad av privatisering og konkurranseutsetting. Markedsstyringsprinsipper svekker statlige virksomheters evne til å løse samfunnsoppdraget, de ansattes medbestemmelse og fører til en mindre effektiv statlig sektor.

LO krever at tillitsreformen videreføres i statlig sektor. Regjeringen må videreføre arbeidet med å endre styringen, finansieringen, organiseringen og arbeidsgiverpolitikken for å styrke den statlige forvaltningen.

Helsesektoren

Den offentlige helsesektoren, både spesialisthelsetjenesten og helse- og omsorgstjenesten i kommunene, har flere steder utfordringer med å rekruttere og beholde fagfolk. Dette forsterkes av økningen i private helsetjenester. Andelen av befolkningen som har privat helseforsikring, har økt kraftig. Dette fører til økt sosial ulikhet i tilgangen på helsetjenester. Det har også uønskede konsekvenser for arbeidsmarkedet for helsepersonell og kan føre til mangel på kompetanse i viktige fagmiljøer i den offentlige helsetjenesten. Denne utviklingen kan over tid svekke befolkningens oppslutning rundt en offentlig finansierte helsetjeneste. LO vil innføre merverdiavgift på private helseforsikringer.

Fellesskapets sykehus skal yte gode og likeverdige spesialisthelsetjenester til alle som trenger det når de trenger det. LO vil jobbe for en desentralisert sykehusstruktur som sikrer beredskap og gir alle innbyggerne forsvarlig, trygg og omsorgsfull behandling på sykehus. Det er også viktig for å opprettholde spredt bosetting, gode velferdstjenester og et kraftig og framtidsrettet næringsliv i hele landet. Tillitsvalgte og demokratisk valgte organer må derfor ha innflytelse på beslutninger som berører ansatte og lokalsamfunn.

LO vil arbeide for at spesialisthelsetjenesten kommer under sterkere demokratisk styring og reell folkevalgt kontroll. LO er imot privatisering og konkurranseutsetting av offentlige velferdstjenester. Sykehusene må få en mer forutsigbar finansiering. Regnskapsregler for privat sektor må ikke brukes i offentlig forvaltning og tjenesteyting. LO vil arbeide for å fjerne muligheter til å ta ut profitt på velferdstjenester og eiendomsvirksomhet knyttet til slike tjenester. Nøytral merverdiavgift i helseforetakene fører til oppsplitting av tjenester som naturlig hører sammen, og er et hinder for å motivere helseforetakene til å produsere tjenester med egne ansatte. For å bygge et helhetlig og godt helsevesen bør derfor nøytral merverdiavgift i helseforetakene avvikles.

LO vil jobbe for bedre utnyttelse av helsepersonell gjennom god oppgavedeling, rekruttering av ulike yrkesgrupper og inntak av lærlinger i kommune- og spesialisthelsetjenesten. De kommunale helsetjenestene må ha tilstrekkelig og riktig kompetanse slik at de kan overta pasienter som skrives ut fra spesialisthelsetjenesten, på en god og forsvarlig måte.

Psykiske helseplager er en stadig viktigere årsak til økt sykefravær og uhelse. De som har behov for psykisk helsehjelp, skal få god og lett tilgjengelig hjelp. Det er behov for en styrking av forebyggende tiltak, lavterskeltilbud og tilgjengelige tjenester der folk bor, samt en langt sterkere vekt på samordnet innsats på tvers av ulike sektorer. Det er samtidig behov for en styrking av tilbudet også til personer med langvarige og sammensatte behov og som trenger oppfølging i spesialisthelsetjenesten. Det er nødvendig å snu utviklingen med en stadig nedbygging av døgnplasser.

Mange har store utgifter til tannhelse, og den enkeltes personlige økonomi kan avgjøre hvilken behandling man har mulighet til å få. LO vil derfor styrke den offentlige tannhelsetjenesten, og vil jobbe for at tannhelse blir likestilt med øvrige helsetjenester.

Kunst, kultur og ytringsfrihet

Den kunstneriske ytring er en grunnleggende verdi i samfunnet og en bærebjelke i demokratiet. Kultur bidrar til verdiskaping, kompetanse, læring, helse og toleranse.

I mange land ser vi at ytringsrom innskrenkes, meningsmotstandere overvåkes og forfølges. Overnasjonale medieaktører utfordrer våre nasjonale kontrollfunksjoner, og presseetikk og grensene mellom sant og usant viskes ut. Slik undergraves tilliten i et samfunn, og det får konsekvenser for demokratiet.

LO vil arbeide for å styrke det offentliges økonomiske innsats på kunst- og kulturområdet, sikre finansiering av redaktørstyrte medier og gode arbeidsvilkår i kultursektoren.

3.8 Sterkere totalberedskap

Alle i Norge skal kunne føle seg trygge. En sterk totalberedskap gir trygghet når kriser rammer storsamfunn og lokalsamfunn, og verner om fellesskapet og verdiene vi sammen setter høyt. LO krever en betydelig styrking av norsk totalberedskap.

Norge er blant de frieste og tryggeste land i verden. Men også det norske samfunnet er sårbart. Terroranslag, naturkatastrofer og pandemi har vist at svært alvorlige kriser kan ramme også her. Gjennom en sterk totalberedskap må vi være i stand til å lære av tidligere kriser, samtidig som vi forbereder oss på at den neste krisen vil være annerledes enn det vi har opplevd før. De krisene samfunnet møter, kommer oftest overraskende på oss og har oftest implikasjoner det er utfordrende å forutse. Med en sterk totalberedskap er det likevel mulig å møte dem.

Den samfunnsmessige og sikkerhetspolitiske situasjonen øker risikoen for uønskede hendelser i Norge. Klimaendringene medfører økt risiko for naturkatastrofer og naturødeleggelser. Samlet sett krever dette en høynet beredskap.

Totalberedskap handler om samfunnets samlede beredskapsressurser. Det er alt fra tilgang til varer og tjenester, logistikk, infrastruktur, helse og sosial, utdanningssektoren, klimatilpasning, brann og redning til politi og justis. Beredskapen er avhengig av at man har riktig kompetanse til å ivareta disse områdene. Innen infrastruktur, for eksempel internett, nødnett og mobilnett er det viktig at utbygging og vedlikehold gjennomføres av arbeidere som er sikkerhetsklarert, jobber for norske entreprenørselskap og innehar fagbrev. Særlig gjelder det innenfor telekom-bransjen. Forvaltningen av alle disse områdene må organiseres målrettet og koordinert for å møte samfunnets helhetlige risikobilde.

Norge har gode forutsetninger for en sterk totalberedskap, forutsatt at vi viser vilje og evne til å bygge den. Våre medlemmer innenfor ulike yrkesgrupper, både i statlig, kommunal og privat sektor, spiller en avgjørende rolle i denne beredskapen. Kultursektoren har en viktig funksjon for samfunnets fellesskap og vilje til å kjempe. Også som medlemmer av sivilsamfunnet og frivillig sektor kan LOs mer enn én million medlemmer spille en avgjørende rolle. Arbeiderbevegelsens egen hjelpeorganisasjon, Norsk Folkehjelp, gir sammen med andre frivillige organisasjoner viktige bidrag til totalberedskapen.

Et lite land som Norge er avhengig av et godt internasjonalt samarbeid for å ha en god beredskap, enten dette dreier seg om samarbeid med våre nærmeste nordiske naboer, samarbeid med EU og innenfor rammen av EØS, eller det dreier seg om samarbeid på internasjonalt nivå.

Beredskapen må bygge på en totaltenkning, hvor alle sektorer og samfunnsområder ses i sammenheng. Gjennom det moderniserte konseptet om totalforsvar skal Forsvaret få støtte av og samarbeide med sivile aktører, og sivile aktører skal få støtte av og samarbeide med Forsvaret. Totalberedskap handler om mye mer enn sivilt-militært samarbeid. Vi kan aldri bli helt trygge i et åpent, fritt og demokratisk samfunn, men vi kan jobbe systematisk for å redusere risiko og sårbarhet. Frie, redaktørstyrte medier med gode rammevilkår og en sterk, statlig rikskringkaster er viktige samfunnsverktøy for å motvirke desinformasjon og hybrid krigføring, som kan skade beredskapen.

Felles for alle kriser er at de rammer hardest dem som har minst fra før. En godt fungerende velferdsstat er et viktig virkemiddel for å ivareta alle samfunnsmedlemmene når krise rammer. Politikken må være innrettet både på å forebygge kriser og å gjøre folk i stand til å møte krisene når de likevel inntreffer.

Tillitssamfunnet som grunnmur

Grunnmuren for god beredskap er et samfunn med høy og velbegrunnet tillit. Tilliten mellom folk gjør at vi stiller opp for hverandre hvis krise og krig rammer. Tilliten til myndigheter og institusjoner i samfunnet gjør at faglige beredskapsråd blir fulgt av mange. Tilliten mellom aktører i beredskapssystemet gjør at beredskapssamarbeid og beredskapssamvirke fungerer bedre. I sum gjør den norske tilliten at vi står stødigere i møte med kriser og forsøk på å destabilisere fellesskapet vårt. Økende ulikhet og utenforskap er en trussel mot tilliten i samfunnet og dermed mot vår evne til å ha en god totalberedskap.

Utenlandske stater eller ikke-statlige aktører som søker å skape splid og destabilisering, setter det det norske tillitssamfunnet og demokratiet under press. Innsatsen mot slike trusler må styrkes.

Beredskapssystemet må i større grad ta hensyn til at de samlede sosiale faktorer som økonomi, alder, etnisitet, kjønnsidentitet og helse kan gjøre folk særlig sårbare. Tillit til beredskapsaktørene hviler ikke bare på samfunnets generelle tillit til velfungerende institusjoner, men også på at forebygging av kriser, varsling av kriser og kriseberedskap faktisk fungerer for alle. Kriser rammer sårbare grupper hardest.

Bedre styring og koordinering

Budsjettetterslep i flere av beredskapsvirkomhetene, kombinert med økende mål- og resultatstyring, oppsplitting, konsulentbruk, omfattende sentralisering og omstillingsprosesser, har svekket totalberedskapen. Koordineringsproblemer og for lite samarbeid på tvers er fremdeles et betydelig problem. Gjennomføring av tillitsreformen og økte investeringer i hele offentlig sektor vil styrke den samlede beredskapen.

Det vil være avgjørende for beredskapen at det på regjeringsnivå etableres et helhetlig risikobilde som danner grunnlag for styringen av samfunnets samlede beredskapsressurser. Det må komme på plass en nasjonal sikkerhets- og beredskapsstrategi som er felles for sivil og militær beredskap, og som danner grunnlaget for helhetlig og langsiktig styring. LO mener det bør etableres langtidsplaner for beredskapen. Med utgangspunkt i dette må ressursene settes i stand til å møte risikobildet og virke sammen.

Unødvendig detaljstyring må bort, og styringen må understøttes av bredt sammensatte beredskapsråd på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Styringen på beredskapsfeltet er gjennomgående preget av detaljstyring. Omfattende kontrollsystemer tar tid fra faglig beredskapsarbeid, flytter avgjørelser oppover i systemet og tar oppmerksomheten bort fra samfunnsoppdraget. Styring og koordinering basert på tillit, medbestemmelse, kompetanse og tjenesteutvikling vil styrke beredskapen og sikre autonomi.

Flere øvelser, mer kompetanse og kunnskap

Antallet beredskapsøvelser må øke fra dagens nivå. Det må finnes regionale utøvende ledd for å videreutvikle og gjennomføre felles opplærings- og øvingsaktiviteter. Læring gjennom og etter øvelser bedrer evnen til å håndtere kriser. Øvelser med flere aktører styrker samvirket.

Kompetansen i beredskapssystemet må styrkes gjennom oppdimensjonering av både grunnutdanning, etter- og videreutdanning og kurs. Motstandsdyktigheten i befolkningen må understøttes gjennom tydeligere råd om egenberedskap.

Inntaket til førstegangstjenesten bør øke for å styrke det folkeforankrede militære forsvaret. Samfunnets beredskapsbehov bør også være styrende for økt inntak, også utover Forsvarets egne behov, som del av en bredere beredskapsplikt. Dette vil være et bidrag for økt rekruttering

til beredskapssystemet og grunnleggende kunnskap om beredskap for alle som har gjennomført tjeneste. For at den allmenne verneplikten skal være reell, bør de som utfører tjeneste, utgjøre et tverrsnitt av befolkningen med hensyn til kjønn og øvrig bakgrunn.

Organisering av offentlige tjenester har stor betydning for håndteringen av kriser. Drift med egne ansatte sikrer at offentlig sektor har kompetanse og kan omdisponere personell raskt ved skiftende behov uten å være avhengig av reforhandling av kontrakter. Anbudsutsetting gir økt sårbarhet ved at håndteringen av kriser baseres på eksterne selskaper.

En krise kan treffe ulike deler av tjenesten på ulike måter og på ulikt tidspunkt. Under covid-19-pandemien vekslet det på ulike tider mellom å være størst press i spesialisthelsetjenesten og i kommunehelsetjenesten. Skillelinjer mellom spesialist- og kommunehelsetjenesten må ikke stå i veien for en hensiktsmessig og smidig personell- og ressursallokering i kriser.

Sterk nærberedskap i hele landet

Kommunenes ressurser og støtten til kommunene må dimensjoneres til å møte beredskapsbehovene. For å håndtere kriser der de skjer, trengs folk, materiell og kompetanse i beredskapens ytre ledd over hele landet. Mange kommuner bryter minimumskrav til bemanning, øvelser, analyser og planer. Evnen til å håndtere kriser er derfor for tynn. Kommunehelsetjenesten, brannvesen og vannforsyningen er områder innen totalberedskapen som vil ha økte behov framover, noe som understreker behovet for å styrke finansieringen. Kritisk infrastruktur som befolkningen er avhengig av, må ha operative planer som skal sikre drift om kriser skulle oppstå.

De sterke lokalsamfunnene må vernes om gjennom gode vilkår for å bo, leve og arbeide i hele landet. I sterke lokalsamfunn stiller folk opp for hverandre når krisen rammer. Virksomheter med maskiner, utstyr og industrivern gir større trygghet når kriser rammer. Det vil være viktig for totalberedskapen at arbeidere bor der de jobber.

For å sikre god beredskap i hele landet er det helt avgjørende å øke Sivilforsvarets operative evne. Det inkluderer rekruttering av mannskap, kurs og øvelser, men også tilgjengelige lagre for utstyr og vedlikehold av materiell. Sivilforsvaret må fortsatt være desentralisert.

Den økonomiske støtten til frivillige beredskapsorganisasjoner må opp. Den frivillige beredskapsinnsatsen som gjøres over hele landet, er uvurderlig.

Brann- og redningsvesenet er en uvurderlig teknisk beredskapsressurs lokalt. I Norge er to av tre brannkonstabler ansatt i deltidsbrannvesen. Deltidsbrannfolk utgjør ryggraden i lokal beredskap utenfor storbyene. De siste årene har sentralisering av politiet og ambulansetjenesten ført til et press på deltidsmodellen, gjennom oppgavegliding og stadig flere utrykninger. Det er viktig å satse på kompetanse og gode rammebetingelser for deltidsbrannvesen for å bevare god beredskap i hele landet.

Det må etableres tydelige nasjonale ambisjoner, kriterier og veiledning for ressursprioritering i situasjoner med ekstraordinære behov for helsehjelp. Den nasjonale produksjonen av kritisk utstyr og materiell i helsesektoren må styrkes. Helsetjenesten og Forsvaret må sammen avklare hva slags helseberedskap som skal finnes ved væpnet konflikt og krig.

Nordområdene og Arktis

Utviklingen i nordområdene og Arktis har stor nasjonal og internasjonal betydning for beredskap. Norge har et ansvar for sosial, miljømessig, og økonomisk bærekraftig utvikling gjennom samarbeid, aktiv tilstedeværelse og håndheving av norsk suverenitet. Gode offentlige tjenester og godt utviklet transportsystemer i nord er avgjørende for både sysselsetting, næringsutvikling, samfunnssikkerhet, beredskap og bosetting i nordområdene. Desentralisert beredskap og samfunnssikkerhet må bygge på kontinuitet og tilstedeværelse. Mange arbeidsplasser i Nord-Norge er avhengige av arbeidskraft som er bosatt andre steder i landet, noe som gjør regionen sårbar og vanskelig å opprettholde av tjenestetilbudet til befolkningen.

Kontroll på kritiske samfunnsfunksjoner

Beredskap og samfunnssikkerhet må få større vekt når det vurderes om oppgaver skal løses av offentlige eller private aktører. Beredskap er et offentlig kjerneoppdrag. Rygggraden i beredskapen må være offentlige beredskapsaktører, mens private aktører spiller en supplerende rolle. En viktig del av beredskapen er at det bor mennesker i alle landområder i hele Norge. Dette ansvaret som ligger på det offentlige, forutsetter tilstrekkelige ressurser, men også evne til å styre helhetlig. LO mener derfor at privatisering og oppsplitting av beredskapsfunksjoner bør unngås. Det fører til mer komplekse styringskjeder og gir økt sårbarhet. LO vil ta initiativ til en gjennomgang av hvilke samfunnsfunksjoner som skal defineres som kritiske i beredskapssammenheng.

For å redusere sårbarheten for bortfall av internasjonale forsyninger i krise og krig, trenger Norge produksjon av kritiske varer. En mer ustabil verden gjør at det er økt risiko for internasjonal forsyningssvikt. Det behøves et nasjonalt løft for å sikre både tilstrekkelig fornybar energi og overføringskapasitet for energi til det den skal brukes. Selvforsyningsgraden av mat må opp, og en større andel av råvarene må produseres og videreforedles til ferdige produkter i Norge. LO vil jobbe for å opprettholde og forsterke importvernet i landbruket. Norge har stort og uutnyttet potensial for å produsere legemidler, råvarer til legemidler og medisinsk utstyr, og både næringspolitiske og beredskapsmessige hensyn tilsier at dette potensialet bør tas i bruk. Norge bør delta i et forpliktende samarbeid med EU om styrket helseberedskap. Norge må etablere beredskapslagre for å håndtere mangelen på smittevernutstyr. Vi bør satse på egenproduksjon for å sikre dette best mulig i framtidige pandemier. I tillegg har Norge kunnskapsmiljøer i verdensklasse innen medisinsk forskning, legemiddel- og vaksineproduksjon, livsvitenskap og industrielle prosesser som kan bidra til å lage vaksiner. Beredskapslagring er et viktig supplement, og det er avgjørende at nasjonale myndigheter og leverandører av verneutstyr sikrer en pålitelig og effektiv tilgang. Et langsiktig mål må være å øke den innenlandske produksjonskapasiteten samt etablere et nordisk samarbeid på dette området.

3.9 Internasjonal demokratibygging

Arbeiderbevegelsens mål om at alle mennesker skal kunne leve gode og frie liv i fellesskap, legger grunnlaget også for vårt internasjonale solidaritetsarbeid.

Demokrati, folkestyre og folkerett er under voldsomt press internasjonalt. Over halvparten av verdens befolkning lever nå i land uten demokratisk styresett. Polariseringen øker. Ulikheten og gapet i ressurser mellom små eliter og vanlige folk har skutt i været i mange land siden 1980-årene og parallelt med undertrykking av folkestyre og sivilsamfunn. Vi ser økende angrep på demokrati, ytringsfrihet og faglige rettigheter i mange land. I kjølvannet vokser folkets mistillit og sinne samt sosial uro. Tilliten til politikere og myndigheter har gått ned, og sivilsamfunnet reagerer på korrupsjon, vanstyre og ulikhet. For LO er demokrati, rettsstat og faglige og menneskelige rettigheter grunnlaget for enkeltmenneskets frihet.

Organisasjons- og forhandlingsrett

Det er mindre ulikhet i land der fagbevegelsen står sterkt. ILOs kjernekonvensjoner utgjør grunnfjellet i fagbevegelsens kamp for demokrati og mot ulikhet. Samtidig er rettighetene til å organisere seg og til å forhandle kollektivt under betydelig press i mange land. Det samme gjelder organisasjonsgrad, avtaledekning og avtalenes kvalitet. LO vil sammen med internasjonal fagbevegelse, nasjonale partnere i ulike land og i samhandling med arbeidsgivere og myndigheter hjemme arbeide for at flere land ratifiserer og respekterer ILOs kjernekonvensjoner.

LO vil gjennom vårt internasjonale solidaritetsarbeid arbeide for å øke organisasjonsgraden og avtaledekningen i våre samarbeidsland, herunder å yte politisk press der det kreves. LO vil prioritere samarbeid med fagorganisasjoner som har potensial til å vokse, bli representative, og

som evner å forhandle med arbeidsgivere og nasjonale myndigheter. Våre tillitsvalgte må stille krav til sine bedrifter som samarbeider eller handler med bedrifter i udemokratiske land, om å be dem legge press på myndighetene i sine respektive land for å bedre forholdene.

Styrking av arbeidstakerrettigheter internasjonalt

LO vil, i dialog med norske myndigheter, gjøre styrking av arbeidstakerrettigheter internasjonalt til et prioritert område i norsk utenrikspolitikk og kreve at beskyttelse av fagforeningsledere på flukt prioriteres. En sentral del av dette må være å passe på at statens eierskapspolitikk, åpenhetsloven, OECDs og FNs retningslinjer respekteres av norske selskaper også internasjonalt. LO vil i samarbeid med forbundene aktivt arbeide for at det inngås globale rammeavtaler i konserner, særlig konserner med hovedkontor i Norge. Tillitsvalgte må aktivt med både ved inngåelse og oppfølging av avtalene.

Internasjonal innsats mot skatteflukt

Det er viktig å sikre at også lav- og mellominntektsland får eierskap over verdiskapingen av sitt arbeid. I arbeidet for rettferdig fordeling internasjonalt er det avgjørende å hindre skatteflukt og bekjempe økonomisk kriminalitet. Derfor vil LO fremme krav om opprettelsen av et internasjonalt register over reelle rettighetshavere. Det vil sikre åpenhet om eierskap av selskaper, og hindre misbruk av selskapsstrukturer og selskapsformer. Som et ledd i dette arbeidet må det norske registeret over reelle rettighetshavere åpnes for allmennheten og være brukervennlig, og det må jobbes for en sammenkobling av det norske registeret med registre i alle land. Slik kan vi sikre åpenhet om eierskap av selskaper, verden over.

Streikerett

Organisasjons- og ytringsfriheten er ryggraden i ethvert demokrati. Streikeretten hører inn under disse rettighetene, men er under økende press globalt, både fra arbeidsgiversiden i ILO, i det globale sør, i Europa og her i Norden.

LO skal være en tydelig stemme til forsvar for streikeretten internasjonalt. Dette innebærer å bruke stemmen vår og presse på overfor arbeidsgivere og myndigheter for å få aksept for streikeretten, vurdere støttemarkeringer der norske selskaper, eller internasjonale selskaper i Norge, nekter å respektere streikeretten, og å kreve press fra norske myndigheter, selskaper og finansinstitusjoner der enkelt-selskaper nekter å respektere denne grunnleggende faglige rettigheten. Kampen i ILO for anerkjennelse av streikeretten er en sentral del av dette.

Likestilling

Kampen for demokrati og mot ulikhet er på alle måter en kamp mot diskriminering og for likestilling og inkludering. Kvinner er underrepresentert i ledende stillinger og overrepresentert i usikre og lavtlønte jobber. Lederposisjoner i fagbevegelsen er i de fleste land forbeholdt menn.

LO vil gjennom nasjonalt og internasjonalt partnerskap bidra aktivt til at flere kvinner får lederposisjoner i fagbevegelsen. Fagbevegelsen, som verdens største kvinneorganisasjon, skal kjempe for likestilling og kvinners og minoriteters rettigheter.

LO vil støtte organisering av kvinner, bidra til å styrke deres kompetanse og deltakelse i forhandlinger samt bidra til å styrke kvinners rettigheter i kollektive avtaler og nasjonalt lov- og avtaleverk. Gjennom vårt internasjonale solidaritetsarbeid vil vi jobbe for å mobilisere flere kvinner inn i fagbevegelsen, drive mentorprogrammer for unge kvinnelige tillitsvalgte og stille konkrete krav om kvinneandel i landsorganisasjonene vi støtter.

LO vil være en forkjemper for at ILO-konvensjon 190 ratifiseres og håndheves i flere land. I solidaritetsarbeidet vil vi prioritere partnere som utfører likestillingskartlegginger, rekrutterer og lærer opp kvinnelige ververe, organiserer i kvinne-dominerte næringer, og som har reelle likestillingsplaner med ambisiøse mål om å øke andelen kvinner i forhandlingsdelegasjoner, i ledelse og på kongresser.

Sosial dialog

Sosial dialog og trepartssamarbeid er sentrale virkemidler i den nordiske modellen. Land som har klart å etablere god dialog mellom partene i arbeidslivet, gjør det best når det gjelder vekst og omfordeling, tillitsbygging, krisehåndtering og beredskap. Dialogen og tilliten mellom partene i arbeidslivet har muliggjort de store reformene i arbeidslivet og samfunnet som i dag kjennetegner de nordiske velferdsstatene og arbeidsmarkedene med en relativt jevn fordelingsprofil. Partene i arbeidslivet i Norge kan sammen gå foran som gode eksempler på sosial dialog og samarbeid på arbeidsplassen.

LO vil bidra til å styrke dialog og trepartssamarbeid i andre land og til økt kunnskap om behovet for organisering, tillit og sterke kollektive forhandlingssystemer som viktige pilarer for trepartssamarbeid.

LO vil jobbe for å øke partnernes kapasitet til å delta aktivt i trepartssamarbeid samt i å sette arbeidstakersidens saker på dagsordenen for omstillingsarbeid, arbeidsvilkår, rettferdig omstilling og velferdsreformer.

3.10 Styrke den demokratiske deltakelsen

Et velfungerende demokrati forutsetter at folk deltar i det. Uten deltakelse mister demokratiet sin legitimitet. De som ikke deltar, blir hverken hørt eller representert. I en tid hvor demokratier er på tilbakegang i verden, er det viktig å verne om demokratiet her hjemme.

Norge er et av verdens sterkeste demokratier, med sterke institusjoner, høy tillit i befolkningen, et velfungerende politisk styre og en fri presse. Små økonomiske forskjeller, en sterk sivil sektor med et rikt organisasjonsliv, en sterk fagbevegelse og en velfungerende offentlighet bidrar til det høye tillitsnivået. Den nordiske velferdsmodellen har spilt en viktig historisk rolle for å bevare og skape et slikt samfunn. Samtidig ser vi tegn til at det velfungerende demokratiet utfordres, både av fallende deltakelse og av ytre press.

Demokratisk deltakelse er skjevfordelt i befolkningen og følger sosioøkonomisk bakgrunn. Det betyr at påvirkning på politiske beslutninger også er skjevfordelt. Demokratisk deltakelse kan komme i flere former. Det kan være å stemme ved valg, være medlem av en organisasjon eller et parti, å aksjonere eller å delta i den offentlige debatten.

Det er særlig unge og innvandrere som i mindre grad deltar i demokratiet enn befolkningen ellers. Tallene er også tydelige når det gjelder personer med lavere utdanning, lønnsnivå og tilknytning til arbeidslivet. At noen grupper deltar sjeldnere i demokratiet, er både en utfordring for demokratiet ved at det kan skape lommer av mistillit, og for de enkelte gruppene som blir representert og hørt i mindre grad enn andre. Det er derfor viktig å løfte stemmene til disse gruppene og styrke deres demokratiske posisjon. Det må ses på ordninger som gjør at uføretrygdete eller andre som mottar pensjonsytelser som avkortes mot inntekt, kan motta godtgjøring for å være folkevalgte eller ha organisatoriske verv uten at godtgjøringen avkortes bort mot ytelsen.

Deltakelse ved valg

Norge har lav valgdeltakelse, både ved lokalvalg og stortingsvalg, sammenliknet med andre skandinaviske land. Den relativt lave valgdeltakelsen er i seg selv en utfordring, ettersom det tyder på at mange ikke opplever valg og demokratiet som relevant.

Demokratisk deltakelse er en nøkkel til et velfungerende og sterkt demokrati. Dette er selve bærebjelken i demokratiet. Men demokratisk deltakelse har også en viktig funksjon for den enkelte ved at man blir representert, hørt og dermed får tillit til demokratiet som styringsform.

Økt valgdeltakelse blant underrepresenterte grupper vil både kunne sikre en større representasjon i lokale og nasjonale demokratiske organer som kommuner, fylkeskommuner og Storting, innlemme grupper i demokratiet samt hindre varig utenforskap og mistillit til demokratiet.

Velgere motiveres til å stemme gjennom tilgjengelighet, tilstrekkelig informasjon, opplevelse av borgerplikt og sosialt press samt engasjement om sakene. Det er flere aktører som har en viktig rolle i å mobilisere til valgdeltakelse: Kommunene har ansvar for å organisere valg og sikre tilstrekkelig tilgjengelige valglokaler og informasjon om når, hvor og hvordan stemme til velgere. Partiene har et ansvar i å engasjere velgere i deres saker og motivere velgere til å stemme gjennom valgkamp. Skolene har et ansvar for å spre kunnskap om demokratiet og demokratiske institusjoner, og å bygge opp under demokratiske verdier.

LOs rolle

Arbeiderbevegelsen har i hele vår historie vært den viktigste pådriveren for et demokratisk Norge, der alle mennesker har rett til deltagelse ved valg og i samfunnsliv, uavhengig av kjønn og opprinnelse. Det var arbeiderbevegelsen som startet kampen for allmenn stemmerett. Sammen med kvinnebevegelsen vant vi fram da kvinner fikk stemmerett på lik linje med menn. LO ser det som en viktig oppgave å bidra til at vanlige arbeidstakere deltar i det formelle demokratiet på lik linje med andre samfunnsgrupper, herunder deltagelse ved valg og deltagelse i styringsorganene. LO skal jobbe for at befolkningen engasjerer seg i sine lokalsamfunn.

LO og LOs forbund er i seg selv en viktig del av det norske demokratiet fordi vi samlet organiserer mer enn én million arbeidstakere. Innenfor rammen av LO og forbundene gir det våre medlemmer muligheten til å fremme krav overfor arbeidsgivere og myndigheter. LOs og forbundenes demokratiske organer er, sett under ett, det største demokratiske verkstedet i sivilsamfunnet. Rekruttering av medlemmer til LO-forbundene bidrar i seg selv til å styrke demokratisk deltagelse i befolkningen. I tillegg fungerer LO og LOs forbund som demokratiskoler for medlemmer gjennom organisasjonsdemokratiet. Gjennom demokratiske strukturer på medlemsmøter og i beslutningsprosesser i forbundene, på både lokalt og nasjonalt nivå, deltar medlemmene i demokratiske prosesser i praksis.

LO og forbundene spiller også en viktig rolle i bedriftsdemokratiet på den enkelte arbeidsplass. Klubber og foreninger er kanaler og arenaer for medlemmenes innflytelse og medbestemmelse på egen arbeidsplass og i egen arbeidshverdag. Rekruttering av medlemmer, opprettelse av klubber og foreninger og krav om opprettelse av tariffavtaler er i seg selv et bidrag til å styrke demokratiet.

Skolering om demokratisk deltagelse og fagbevegelsens rolle i demokratiet

Kunnskap om demokratiet er en viktig forutsetning for å kunne delta. Manglende kunnskap om demokratiske verdier og institusjoner i befolkningen utgjør en utfordring for demokratiet, ettersom det da er færre som vil reagere på udemokratiske tendenser, falske nyheter, nedbygging av demokratiske institusjoner og udemokratiske beslutninger.

Kunnskap om demokratiske institusjoner og politiske prosesser læres gjennom skolen. Selv om det i dag er flere skoletimer som omfatter demokrati i skolen, viser undersøkelser at 14-åringer kan mindre om demokrati i dag enn tidligere. I tillegg er det stor forskjell på kunnskapsnivået i den voksne befolkningen.

LO skal bidra til å øke kunnskapen om demokratiet, demokratisk deltagelse og fagbevegelsenes betydning, særlig blant skoleelever og LOs medlemmer og tillitsvalgte.

LOs nye besøkssenter, Folkets hjørne, vil med læringsspillet Sammen bidra til økt kunnskap hos ungdom om fagbevegelsens rolle i det norske demokratiet, trepartssamarbeidet og organisasjonsdemokratiet. Samtidig vil Folkets hjørne jobbe for økt kunnskapsformidling over hele landet med ulike tiltak.

Bekjempe ekstremisme

Fascismen er igjen blitt en trussel mot demokratiet. Høyreekstreme bevegelser og pengesterke aktører undergraver folkestyret, angriper minoriteter og bruker vold og hatretorikk for å fremme sine mål. Historien har lært oss at når fascismen først begynner å vokse, kan den vokse raskt: Den blir som en magnet, slik vi blant annet har sett skje i USA det siste tiåret. Høyreautoritære krefter går målrettet etter å rekruttere de svakeste og mest ensomme blant oss. Å forebygge dette er langt mer effektivt enn å forsøke å reparere i ettertid. En sterk fellesskole, der elevene blir sett og hørt, minsker risikoen for at ungdommer søker tilhørighet i gruppeidentiteter basert på konspirasjonstro og politisk fanatisme. Fascisme, rasisme, sexisme, homofobi og andre former for hat får økt næring i et samfunn der forskjellene øker, og der tilliten forvitrer. Å opprettholde og å styrke den norske modellen, med høy sysselsetting, små forskjeller og trygg økonomisk styring, er i seg selv et bidrag til å bekjempe en antidemokratisk utvikling.

Høyreautoritære krefter får også næring når enkeltgrupper i samfunnet kommer dårlig ut av smertefulle omstillingsprosesser. For LO er det avgjørende å sikre at alle kommer godt ut av både de grønne og digitale skiftene vi nå er inne i, og at arbeidstakerne opplever medbestemmelse og innflytelse under omstilling.

Å bekjempe antidemokratiske krefter gjøres best gjennom nettopp demokratisk deltakelse. Blant våre viktigste verktøy for å beskytte og videreutvikle demokratiet er antifascismen. Som fascismens fremste fiende må fagbevegelsen fortsette å ta en ledende rolle i å organisere det lokale arbeidet for å konfrontere fremveksten av fascistiske miljøer, både på arbeidsplassene og i nabolagene.

Alle tillitsvalgte har et ansvar for å ta til motmæle mot hatprat og konspirasjonstenkning, og for å bygge en antifascistisk kultur i klubber og foreninger. Alle som er tilsluttet vår bevegelse har også et ansvar for å ta denne kulturen med hjem, og la sin stemme bli hørt for å motvirke menneskefiendtlige strømninger.

I over hundre år har LO bekjempet fascismen, ute og hjemme. Vi fortsetter denne kampen ved å klart ta stilling for demokratiske verdier, rettsstaten, et rikt kulturliv, velferdsstaten og fellesskolen, og ved å ta avstand fra intoleranse, rasisme og sexisme. LO vil fortsette å ta ansvar for å bygge et tillitsbasert, inkluderende og likestilt samfunn i Norge, og bruke vår samlede kampkraft til å stå opp for et demokratisk styresett.

3.11 Ungdom og organisert arbeidsliv

Manglende kunnskap om arbeidslivet øker faren for en dårlig start på arbeidslivet. LO vil jobbe for å styrke unges kunnskap om yrkesvalg og organisert arbeidsliv og vil satse særlig på å rekruttere og skolere unge til fagbevegelsen. Kjennskapen til LO må økes blant lærlinger, skoleelever, studenter og unge arbeidstakere.

LO har vært den viktigste pådriveren for en utdanningsrevolusjon som har gitt alle barn og unge lik rett til utdanning, fra grunnskolenivå til universitets-, høyskole- og fagskolenivå. Sammen med etableringen av Statens lånekasse for utdanning og andre velferdsordninger har denne adgangen blitt reell for hundretusenvis av unge. Formelt sett står alle barn og unge likt når det gjelder utdanningsvalg – om de ønsker en fagutdanning, en profesjonsutdanning eller annen høyere akademisk utdanning. Reelt sett ser vi likevel at sosioøkonomiske skiller reproduseres gjennom utdanningssystemet. Det er i seg selv ikke problematisk at barn velger samme eller liknende utdanningsløp som foreldrene. Men det er problematisk dersom utdanningsvalgene reelt sett begrenses av tradisjoner, eksterne forventninger eller manglende kunnskap hos de unge om utdanningsmuligheter, yrkesmuligheter eller krav og forventninger i arbeidslivet. Større vekt på kunnskap om arbeidslivets virkemåte, om yrkesvalg og om plikter og rettigheter kan gi unge større frihet i utdannings- og yrkesvalg.

Mer arbeidsrelevant utdanningssystem

LO vil arbeide for at skolen skal bli mer arbeidslivsorientert og praksisnær, slik at barn og unge får et bedre grunnlag for å foreta utdannings- og yrkesvalg. Praktiske og estetiske fag må få en større plass i grunnskolen, og kvaliteten på disse fagene må økes gjennom større ressurser. En slik reform må omfatte hele skolesystemet, fra grunnskolens start og fram til videregående opplæring, og den må følges av en styrket veiledning av elevene på ungdomsskolenivå og videregående nivå.

LO vil også arbeide for at skoleelevene lærer mer om det organiserte arbeidslivet og om rettigheter og plikter, slik at flere unge kan få en bedre start på yrkeslivet, og slik at de er mer bevisste de pliktene som følger med å være en arbeidstaker. Organisert arbeidsliv er i dag for lite vektlagt i læreplanene. LO mener at skolen må ta et større ansvar for å forberede de unge på arbeidslivet.

Selv om vi mener at informasjonen om det organiserte arbeidslivet må vektlegges mer i læreplanene og i undervisningen, gjør LO og forbundene en stor innsats for å informere unge gjennom blant annet skolebesøk. Vi vil videreføre dette arbeidet i kongressperioden.

Øke kjennskapen til LO og organisert arbeidsliv

Kunnskapen og bevisstheten om organisert arbeidsliv er høy i Norge, men bevisstheten kan bare holdes høy dersom nye generasjoner får del i denne kunnskapen. Det er avgjørende at morgendagens arbeidstakere kommer inn i arbeidslivet med en kunnskap om plikter, rettigheter og organisering. Høy organisasjonsgrad utgjør grunnlaget for det organiserte arbeidslivet og dermed også for hele arbeidslivspilaren i den norske modellen.

Organisert arbeidsliv har i dag en for liten plass i læreplanen. Den norske modellen og det organiserte arbeidslivet må sterkere inn i undervisningen, og lærerne må få en dypere kompetanse om organisert arbeidsliv for å kunne formidle det pedagogisk til elevene. LO har som mål om at alle arbeidstakere kjenner til fagbevegelsen.

Befolkningsundersøkelser viser at LO er den suverent best kjente arbeidslivsorganisasjonen i Norge og også den arbeidslivsorganisasjonen med klart best omdømme. Det er en posisjon LO ønsker å videreføre. LOs gode omdømme henger nært sammen med antall medlemmer og organisatorisk bredde, men også vårt samfunnsengasjement og vår rolle i politikktutforming gjennom trepartssamarbeidet. Imidlertid er andelen unge voksne under 30 som oppgir kjennskap til LO, klart lavere enn blant de eldre aldersgruppene. Forbundene, koordinert av LO sentralt, må derfor forsterke innsatsen overfor den yngre aldersgruppen.

LOs ungdomsarbeid

Forutsetningen for at LO også i framtiden skal ha makt og innflytelse til å skape et mer rettferdig samfunn, er at dagens og morgendagens unge arbeidstakere organiserer seg. Ungdomsarbeidet er avgjørende for LO og LOs forbund, for det organiserte arbeidslivet og for den norske modellen. LO og forbundene skal sammen organisere, skolere og engasjere flere unge til arbeiderbevegelsen.

LOs ungdomsarbeid har tre hovedformål: å organisere flere unge, å skolere og aktivisere unge i fagbevegelsen og å ivareta unge medlemmers interesser i arbeidslivet. Dette arbeidet skjer gjennom skolebesøk, lærlingssamlinger, stands på universiteter og høyskoler og overfor unge yrkesaktive gjennom særskilte kampanjer.

LO organiserer lærlinger gjennom lærlingpatruljen, studenter med deltidsjobb gjennom bevisstgjøring og studentlag i LO-studentene og dem som møter arbeidslivet for første gang, gjennom sommerpatruljen. Jo flere unge vi snakker med, jo flere unge får vi organisert. Sommerpatruljen, lærlingpatruljen og studentarbeidet gir også nyttig, praktisk skolering for den enkelte tillitsvalgte. Gjennom LOs student- og ungdomsarbeid bygger vi trygge og tydelige tillitsvalgte som sørger for at LO er enda mer relevant i framtiden, og med det får vi flere

tariffmessige og politiske gjennomslag. Vi trenger derfor at flere tillitsvalgte og frivillige deltar sammen med oss. Da bygger vi organisasjonen sterkere.

En styrke ved LOs ungdomsarbeid er at unge tillitsvalgte samarbeider på tvers av forbundene om å rekruttere og skolere nye medlemmer, uavhengig av hvilket forbund den tillitsvalgte eller det nye medlemmet tilhører. Dette bidrar til å bygge framtidig solidaritet internt i LO-familien og gi LO den samfunnsmessige tyngde vi er avhengige av. Samtidig er det viktig at unge, nyrekruttede medlemmer finner veien inn i sitt forbund, med utgangspunkt i hvilken bransje og sektor de arbeider i. Det er viktig at forbundene utarbeider gode rutiner for å sikre overgangen fra medlemsgruppene lærling, elev og student og til yrkesaktivt medlem.

Politisk arbeid

Ingen har fasiten for hvordan arbeidslivet vil bli i framtiden, men interessen motsetningen mellom arbeid og kapital vil bestå. Mange unge føler i dag på et stort press for å prestere. Den teknologiske utviklingen forsterker presset etter ferdigheter og kompetanse. Samtidig mister mange unge framtidshåpet og troen på at man vil leve et bedre liv enn forrige generasjon.

Løsningen må komme gjennom bevegelsen. LO skal være garantisten for å sikre en balanse mellom arbeid og fritid i framtiden. I en tid som oppleves mindre trygg og mer uforutsigbar, skal vi bidra til å gi mer trygghet og frihet. Det er, og har alltid vært, en kjerne for fagbevegelsen.

Et sterkt og forpliktende fagligpolitisk samarbeid med AUF er viktig for å styrke den unge arbeiderbevegelsens politiske og organisatoriske mål. Samarbeidet med AUF, og med andre ungdomsorganisasjoner som deler LOs mål for samfunnet, er viktig for at våre unge medlemmer kan påvirke den politiske utviklingen i samfunnet. Styrken til det fagligpolitiske samarbeidet er summen av alle tillitsvalgte og medlemmer som engasjerer seg i både det politiske og faglige arbeidet.